

Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:2
Yıl/Year:2023

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ (UNIKA TOPLUM VE BİLİM) DERGİSİ

Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences (UNIKA Society & Science)

İÇİNDEKİLER/CONTENS

Nematollah AGHABALAEI FANID Vali ve Kaymakamın Kolluk Yetkileri <i>Law Enforcement of The Governor and District Governor</i>	53-74
Ebru DİLEK Toplumsal Cinsiyetin Türk Televizyon Dizilerine Yansıması Açısından Bir Değerlendirme <i>An Evaluation of The Reflection of Social Gender in Turkish Television Series</i>	75-88
Kemal YAMAN Türk Üniversiteleri Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on Public Administration Departments of Turkish Universities</i>	89-98

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ (UNIKA TOPLUM VE BİLİM) DERGİSİ
Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences (UNIKA Society & Science)

Hakemli Dergidir
Blind Peer Reviewed Journal

İmtiyaz Sahibi (Grant Holder)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Onursal Editör (Honorary Editor)
Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA

Editör (Editor)
Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN

Editör Yardımcısı (Associated Editor)
Doç. Dr. Bora BALUN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)
Arş. Gör. Dr. Sefa ERKUŞ

Alan Editörleri (Field Editors)
Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN, Sosyal Hizmet (Social Work)
Doç. Dr. Latif PINAR, Uluslararası İlişkiler (International Relations)
Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR, Yönetim Bilişim Sistemleri (Management Information Systems)
Doç. Dr. Bora BALUN (Labour Economics and Industrial Relations)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL, İktisat (Economics)
Doç. Dr. Mehmet Murat TUNÇBİLEK, İşletme (Business)
Doç. Dr. Utku AYBUDAK, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Political Science and Public Administration)

Yayın Kurulu (Editorial Board Members)
Prof. Dr. Tarık TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Francesco CASALE (Università degli Studi di Camerino)
Doç. Dr. Yener ŞİŞMAN (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramile DADAŞOVA (Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi)
Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemil Serhat AKIN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Aamir JAMAL (University of Calgary)
Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup KAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Latif PINAR (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Yaser SNOUBAR (Qatar University)
Doç. Dr. Bora BALUN (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mohammad Sharif KARİMİ (Razi University)
Dr. Natalia GOLUBIAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)

CİLT/Volume: 3 SAYI/Number: 2 YIL/Year: 2023

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

Yerel/Sürekli Yayın (Periodical)

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

The publication language of the journal is Turkish and English.

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published twice a year.

YAYIN TARİHİ/PUBLICATION DATE

29.12.2023

İNDEKSLER (INDEXED)

UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi aşağıdaki ulusal ve uluslararası indekslerce taranmaktadır.
UNIKA Society & Science has been indexed by the following national and international database.

-ResearchBib Academic Resource Index

-İdealonline

-I2OR

-CiteFactor

-Asos İndeks

-Scientific Indexing Services (SIS)

-Directory of Research Journals Indexing

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Karabük Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Karabük-TÜRKİYE

Tel: +90 444 0 478

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Karabük Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kat: 4, Oda No: 403

Karabük-TÜRKİYE

Tel: +90 444 0 478 / +90 370 418 65 08

<https://unikad.org/index.jsp>

E-Posta: unikad@karabuk.edu.tr

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ (UNIKA TOPLUM VE BİLİM) DERGİSİ
Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences (UNIKA Society & Science)

CİLT/Volume: 3 SAYI/Number: 2 YIL/Year: 2023

<https://unikad.org/>

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Vali ve Kaymakamın Kolluk Yetkileri

Law Enforcement of The Governor and District Governor

Nematollah AGHABALAEI FANID.....53-74

Toplumsal Cinsiyetin Türk Televizyon Dizilerine Yansıması Açısından Bir Değerlendirme

An Evaluation of The Reflection of Social Gender in Turkish Television Series

Ebru DİLEK.....75-88

Türk Üniversiteleri Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir Araştırma

A Study on Public Administration Departments of Turkish Universities

Kemal YAMAN.....89-98

Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:2
Yıl/Year:2023
ISSN: 2791-755X

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ (UNİKA TOPLUM VE BİLİM) DERGİSİ
Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences (UNİKA Society & Science)

EDİTÖRDEN

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNİKA Toplum ve Bilim) Dergisi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde çevrimiçi olarak yılda iki kez yayımlanan çok disiplinli ve disiplinler arası hakemli, uluslararası ve akademik bir dergidir. UNİKA Toplum ve Bilim Dergisinin temel amacı iktisadi ve idari bilimlerin temel alanlarını konu alan akademik çalışmaları yayınlamaktır.

Dergimizin altıncı sayısında, Dr. Öğr. Üyesi Nematollah AGHABALAEI FANID, “Vali ve Kaymakamın Kolluk Yetkileri” isimli makalesinde, Türkiye’de mülki idare amiri olarak kaymakamların kolluk yetkileri üzerinde durulmuş, kolluk hizmetinin yerine getirilmesinde karşılaşılan görev ve yetki sorunları incelenmiştir. Ebru DİLEK, “Toplumsal Cinsiyetin Türk Televizyon Dizilerine Yansıması Açısından Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde, yerli dizilerde toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun kadın ve erkek karakterlerin nasıl gösterime sunulduğu incelenmiştir. Doç. Dr. Kemal YAMAN, “Türk Üniversiteleri Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasında, Türkiye’deki üniversitelerin Kamu Yönetimi ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde tam zamanlı olarak görev yapan Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi ve Araştırma Görevlisi ünvanlı öğretim elemanlarının sayısı esas alınarak bölümlerin Bölüm Akademik Güç İndeksi hesaplanmıştır.

Dergimizin altıncı sayısında danışma kurulu, yayın kurulu ve hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren kıymetli hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarını bizlerle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız. Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyarız. Bilimsel bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

VALİ VE KAYMAKAMIN KOLLUK YETKİLERİ

Nematollah AGHABALAEI FANID*

Öz

Kolluk, toplumun genel düzenin sağlanmasında yerine getirilmesi gereken en önemli kamu hizmetlerinden birisidir. Kamu güvenliği, kamu sağlığı, kamu refahı ve modern anlayışta kamu estetiğini ifade eden kolluk hizmeti farklı idari birimlere bağlı teşkilatlar tarafından yerine getirilmektedir. Mevzuatta yetkili birimler her ne kadar açık bir şekilde ifade edilmiş olsa da uygulamada kolluk birimlerinin bu hizmeti yerine getirmede karşılaştıkları ciddi sorunlar bulunmaktadır. Türkiye’de zaman zaman merkezi kolluk birimleri, merkez yerel kolluk birimleri ya da genel ve özel kolluk birimleri arasında görev ve yetki sorunu kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun temelinde hem kolluk hizmetlerinin teşkilatlanması hem de kolluk hizmetinin iç içe olmasının büyük etkisi vardır. Bu çalışmada Türkiye’de mülki idare amiri olarak kaymakamların kolluk yetkileri üzerinde durulmuş, kolluk hizmetinin yerine getirilmesinde karşılaşılan görev ve yetki sorunları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, vali ve kaymakamların kolluk yetkilerini nasıl kullandıklarını ve kolluk hizmetlerini nasıl yerine getirdiklerini incelemektir. Aynı zamanda, kolluk hizmetlerinin yürütülmesi sırasında karşılaşılan görev ve yetki sorunlarını da tespit etmeye çalışılmaktadır. Bu sorunlar, vali ve kaymakamların görevlerini yerine getirirken karşılaştığı zorluklar, hukuki düzenlemelerdeki açıklıklar veya yetki çatışmaları gibi çeşitli konuları içerebilir.

Anahtar Kelimeler: Kolluk, Polis, Kaymakam, Mülki idare.

LAW ENFORCEMENT OF THE GOVERNOR AND DISTRICT GOVERNOR

Abstract

Law enforcement is responsible for the most important public services that must be fulfilled in maintaining the general order of the society. Law enforcement service, which expresses public security, public health, public welfare and public production in modern understanding, is carried out by organizations affiliated to different administrative units. Although the authorized units are clearly stated in the legislation, there are serious problems that the authorized officials are formed against in performing this service. The rules of managing the duty and authority problem between Turkey's time central authorized bodies, central local law enforcement units or general and special law enforcement units as supervision. The requirements of this information have a great impact on both the organization of law enforcement services and the intertwined effect of law enforcement services. This effect has been focused on the law enforcement powers of the district governors as civil administrators in Turkey, and the difficulties of duty and authority in fulfilling the law enforcement service have been tried to be revealed. The aim of the study is to examine how governors and district governors use their law enforcement powers and how they perform law enforcement services. At the same time, it tries to identify the duties and authority problems encountered during the execution of law enforcement services. These problems may include various issues such as the difficulties faced by governors and district governors in performing their duties, gaps in legal regulations or conflicts of authority.

Key Words: Law enforcement, Police, District governor, Civil administration.

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca bireylerin daha iyi şartlarda yaşama isteği hep var olmuştur. Toplumsal bir varlık olan insanın, huzur ve refah içerisinde yaşamak ve doğanın zorlu şartlarına karşı, kendisini korumaya almak istemesi, güvenli bir ortamda bulunma ihtiyacını doğurmuştur. 1762 yılında Jean Jacques Rousseau tarafından yazılan Toplum Sözleşmesi isimli kitabında da ifade ettiği gibi, insanların doğal yollarla kendilerini korumaları, varlıklarını tehdit eden engellerin büyüklüğüne karşı yetersiz kalmakta ve her bir birey varlıklarını sürdürebilmek için yapabildiğinin çok daha üzerinde mücadele etmesi ve direnmesi gerekmektedir. Mevcut güçlerini birleştirip yönlendirerek ve hep birlikte hareket ederek kendilerini korumaktan başka yapabilecekleri bir şey yoktur.

Ancak hem her bir bireyi koruyacak hem de bir araya gelmiş bireyleri yani toplumu ortak bir güçle savunacak ve bireylerin yine eskisi gibi özgür kalacağı ortak bir sistem nasıl kurulacaktır? Rousseau bu soruya toplumsal bir sözleşme ile cevap vermektedir. Buna göre, her bir ortak hakkını topluluğa devredecektir. Böylece her bir ortak diğeriyle eşit olacağı ve korunma hizmetinden eşit biçimde yararlanacağı dengeli bir sistem olan site veya Cumhuriyet oluşturulmuştur. Bu kamusal kişilik, daha sonraları Devlet ve Egemen Kişilik; ortaklar ise halk adlarını alacaktır. Özetle, devlet

*Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, nfanid@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4846-5491

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Aghabalaie Fanid, N. (2023). Vali ve Kaymakamın Kolluk Yetkileri. UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi, 3(2), 53-74.

tüzel kişiliğinin ortaya çıkmasında, insanların güven veren bir ortamda düzen, huzur ve refah içerisinde yaşama ihtiyacı en önemli etken olmuştur.

Küreselleşme süreci ile dünyada şartlar değişmiş, büyüyen toplumlar kentleri de büyütmüş; kentler devletlere, devletler de imparatorluklara dönüşerek sınırlar genişlemiş, böylece bu yapılar için tehlike arz eden birçok etken ortaya çıkmıştır. Özellikle endüstriyel devrim sonrasında kentlerin ve toplumların güvenliği daha da önemli hale gelmiştir. Dünya üzerinde devletler çoğaldıkça gerek bireylerin güvenliği gerekse de devletlerin birbirlerine karşı güven içinde yaşam sürme ihtiyaçları güvenlik meselesini gündeme getirmiş, böylece iç ve dış güvenlik kavramları konuşulmaya başlanmıştır. İç güvenlik, kamunun refah ve sağlığı gibi kavramlar söz konusu düzenin unsurlarını oluşturmaktadır. Birey veya grupların, olası tehlikelere karşı korunması ya da çoktan meydana gelmiş bir olayın etkilerinin indirgenmesi, iç güvenliğin sağlanması yönünde gerçekleştirilen faaliyetlerin özünü oluşturmaktadır. İç güvenlik, toplumda büyük öneme sahip öncelikli kamu hizmetidir. Devlet, bu iç güvenlik hizmetlerinin etkili ve yerinde görülmesi için kolluk adını verdiği personel ve makamları, sözü edilen faaliyetlerle ilgili işlem yapmak üzere kanunen yetkilendirmiştir. Kolluk kavram bakımından hem iç güvenliğin sağlanması amacıyla yürütülen faaliyetleri hem de bu faaliyetleri yürüten personel ve makamları ifade etmektedir. Kolluk, gerekli ve yasal olmak şartıyla işlem ve eylemlerin yapılması suretiyle kamu düzeninin tesis edilmesidir. Bu bağlamda, kolluk kuvvetlerine yasa ve diğer kanunlarca kendilerine işlem yapma yetkisi tanınmıştır. Bu yetkiler yalnızca işlem yapmayı değil, gerektiğinde zor ve silah kullanmayı da kapsamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de İçişleri Bakanlığı ve diğer kurumlar bünyesinde yapılanmış genel idari kolluk birimlerinden birisi olan kaymakamların teşkilat yapıları ve kolluk yetki ve görevleri incelenmiştir. Bu bağlamda, kolluk hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında ortaya çıkan ve kolluk yetkilerinin çatışmasından kaynaklanan sorunlar üzerinde değerlendirmeler yapılarak, bu karışıklıklara yönelik olası çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışmanın amacı; Türkiye’de kolluk hizmetinin yerine getirilmesinde görevlendirilmiş idari kolluk birimleri ve kolluk hizmetinin icrasında bu birimler arasında ortaya çıkan görev ve yetki çatışmasını analiz ederek bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Türkiye’de kolluk teşkilatının ve kolluk hizmetinin teşkilat yapısını net olarak ortaya çıkarmak, söz konusu kolluk birimleri arasında karşılaşılan sorunları değişik boyutlarıyla ortaya çıkarmak ve kolluk birimleri arasında karşılaşılan sorunların çözümünde ne gibi yenilik ve düzenlemelerin yapılması gerektiği konusunda öneri geliştirerek bu alandaki boşluğu doldurabilecek nitelikte bir çalışma yapmaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Mülki İdare Tanımlaması

Mülki İdare: “ülke topraklarında yönetsel amaçlarla meydana getirilmiş, il, ilçe, bucak, köy vb. alt birimlerin, merkez teşkilatının eliyle yönetilmesi faaliyeti ile bu yönetim faaliyetine ilişkin mevzuat bu faaliyeti gerçekleştiren personelden meydana gelen yönetim küresi” (Bozkurt vd., 1998: 176) olarak adlandırılmaktadır. Göreli, mülki idareyi mülki taksimat bağlamında tanımlamıştır. Buna göre: “Bir devletin kendi toprakları üzerinde hâkimiyetini tesis ve devlet vazifelerinin ifasını yerine getirebilmek amacıyla kuracağı teşkilatın faaliyet ve salahiyet alanlarını belirlemek üzere azasının ayrıldığı bölümlerdir” (Görelî, 1952: 3). Gözler’in tanımında da teşkilat vurgusu göze çarpmaktadır. “Merkezi idarenin üstlendiği kamu hizmetlerini tüm ülke sathında yürütülebilmesi için taşrada faaliyet gösteren ‘ellere’ ihtiyacı vardır. Taşrada faaliyette bulunan bu eller, merkezi idarenin taşra teşkilatını oluşturur” (Gözler, 2006: 157) şeklinde tanımlamıştır. Osmanlıdan günümüze uzanan ve uzun bir mesleki formasyona sahip olan mülki idare amirleri beylerbeyi, sancakbeyi, mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürü gibi muhtelif birimlerde farklı unvanlarla konumlanmışlardır. Cumhuriyet döneminde ise vali, kaymakam ve bucak müdürü şeklinde konumlandırılan bu unvanlar o tarihten bu yana ‘taşra yönetiminin baş aktörleri’ olmuşlardır.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 36. maddesinin Mülki İdare Hizmetleri Sınıfı başlığı altında; Mülki İdare Hizmetleri Sınıfı görevlileri sayılarak hangi görevlilerin bu kapsamda olduğuyla

İlgili kanun maddesi EK.4'te sunulmuştur. Mülki idare günümüzde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de merkezi hükümet ile vatandaş arasında bir köprü vazifesi olmakta ve vatandaşın ilk uğrak yeri olma özelliğini hala muhafaza etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim'in tahta çıkışıyla beraber Osmanlı bürokratik geleneğinin oluşması anlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde özellikle Osmanlı'da baş gösteren çözülme çabalarına engel olmak amacıyla batı tipi kurumların örnek alınarak benzerlerinin açılmaya başladığı görülmektedir. Bunların başında Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838), Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye (1859), Galatasaray Lisesi (1868) ve son olarak 1877 yılında yükseköğretim haline dönüştürülen Mekteb-i Mülkiye sayabiliriz.

2.2. Mülki İdare Tarihi

İstanbul'un fethi ile bir cihan imparatorluğuna ulaşan Osmanlı Devleti'nin idari yapısına şöyle bir bakıldığında ülkede eyalet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiyelere ve köylere ayrılmaktadır. Yine "eyaletlerin başında beylerbeyi, sancakların başında sancakbeyi, kazaların başında subaşı ve kadı, nahiyelerin başında kadılarca görevlendirilen bir naib, köylerde ise tımarlı sipahiler" (Toraman, 2002: 191-194) görevlendirilmekteydi.

Osmanlı siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanına müteakip ülke yönetimine ilişkin olarak 1842 yılında eyalet ve sancak yönetimi yeniden düzenlenmiş olup; ilk kez köy ile sancak arasında bir idari birim olarak kazalar oluşturulmuştur. Kazaların başında halk tarafından seçilen bir kaza müdürü, eyaletlerde vali, sancaklarda ise mutasarrıf bulunmaktaydı (Çadircı, 1992: 1222-1229). Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde bir dönüm noktası olan Tanzimat Döneminde mülki idare bölümlerine ilişkin düzenleme çalışmaları da olmuştur. Bu dönemde merkezi otoritenin taşra teşkilatları üzerindeki otoritenin tesisi esas tutulmuştur (Sanal, 2000:20).

Kırım Savaşı'na müteakip yapılan yeni düzenleme 1864'te tamamlanmış olup, bu günkü Bulgaristan'ın topraklarını kapsayan Tuna eyaletinde öncelikle uygulanmak şartı ile yeni bir Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu düzenleme ile Osmanlı imparatorluğunda bulunan idari birimler; vilayet, sancak, kaza ve köy olarak ayrılmakla beraber eyaletin ismi vilayet olarak değiştiriliyor ve başında vali bulunuyordu. Sancak yönetimi ve idarecisi mutasarrıf yerini korurken kazadaki kaza müdürü yerini kaymakama bırakıyordu (Seyitdanlıoğlu, 1996:2-3).

22 Ocak 1871'de İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ilan edilmiş olup bu yeni nizamnamede vilayet, sancak, kaza ve köy yönetimlerine ilişkin bilgiler yer alıyordu. Bu yeni düzenleme ile valinin yanına vali muavinliği getiriliyor ayrıca liva diye adlandırılan sancak biriminde ise mutasarrıf, kazada da kaymakam bulunuyordu. Bu düzenleme ile getirilen diğer bir yenilik ise nahiyeye müdürünün yörenin halkı arasından valinin ataması ve Dâhiliye Nezaretinin onayı ile de seçimin kesinlik kazanmasını öngörmektedir (Kaştan, 2004:525). Uygulamada alınan başarılı neticeler üzerine başlatılan yeni yönetim süreci 1871 yılında yapılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile tamamlanmıştır.

15 Mart 1913'te İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati adlı kanun yürürlüğe girmiş olup uzunca bir süre hatta Cumhuriyet Döneminde bile değişikliğe uğramadan yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Bu düzenlemede idari yönetim yine vilayet, liva, sancak, kaza, nahiyeye ve köy olmak üzere idari tasarruf devam etmiş olup Vilayetinin başında vali, liva da mutasarrıf ve kazada kaymakam görev yapmaktadır (İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu, 1987). 30 Mayıs 1926 tarih ve 877 sayılı Teşkilatı Mülkiye Kanunu ise liva statüsünde bulunan bütün mülki idare ünitelerinin vilayet statüsüne dönüştürülmesi sağlanmıştır (Teşkilatı Mülkiye Kanunu, 1926). Söz konusu kanun Cumhuriyet Döneminde çıkarılmış (Vilâyet İdaresi Kanunu, 1929) olup bu düzenleme ile vali ve kaymakamların merkezi yönetimim yeniden etkili ve güçlü temsilcileri konumuna getirildiği görülmektedir.

2.3. Mülki İdare Sisteminin Kamu Yönetimindeki Konumu

Bilindiği üzere devlet mekanizması, merkezi yönetim bakımından amaç ve görevlere göre çeşitli bakanlıklara/tüzel kişiliği haiz kamu kuruluşlarına bölünmüştür. Türkiye’de bu mekanizmanın tepesinde Cumhurbaşkanı, iş birliği ve koordinasyonu sağlayacak, devletin birliği ve bütünlüğünü temsil eden makam olarak tasarlanmıştır. Taşrada, yani il ve ilçe yönetiminde ise mülki idare bu anlamda, görev ve amaçlara göre farklılaşan bakanlık birimlerinin ve diğer kamu kuruluşlarının iş birliği ve koordinasyon içinde faaliyet göstermesini takip edecek bir merkezî yönetim örgütüdür. Ülke yönetiminde mülki idare sistemi, kurumlar arasında koordinasyonu sağlayıcı, toplumsal sorunlar karşısında idari kapasiteyi hayata geçirici lider bir misyona sahiptir (Çapar, 2021). Türkiye’de halen 81 il ve 922 ilçe bulunmakta olup bu idarelerin başında vali ve kaymakam olarak adlandırılan mülki amirler görev yapmaktadır.

Türkiye’de bugünkü il-ilçe yönetimi temel özellikleri itibarıyla değerlendirildiğinde, mülki idare sisteminin kuruluşunun, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yapılan yeniklere dayandığı söylenebilir. Bilindiği gibi, 19. Yüzyıl’da Osmanlı Devleti bir taraftan hızla toprak kaybederken bir taraftan da Batılı ülkelerde yaşanan gelişmelere ayak uydurmaya çalışmanın sıkıntısını çekiyordu. Savaşlarda çoğunlukla yenilen ancak içeride zaman zaman isyan eden bir ordu, çoğunlukla yolsuzluklara karışık halka zulmeden bir taşra (eyalet) idaresi, doğru düzgün gelirlerin ve harcamaların denetlenemediği bir düzen hâkimdi (Çadırcı, 2007). 18. Yüzyıl’dan itibaren Batı’nın ekonomik, teknolojik ve askeri üstünlüğünü kabul etmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri (Özdemiray ve Kutlu, 2020: 240), Batılı ülkelerdeki yeniliklerden örnek alıp merkezî devleti güçlendirerek imparatorluğun bekasını sağlamak, bir nebze olsun halkın refahını artırmak amacıyla ülkeyi geniş bir modernleşme ve bir anlamda “Batılılaşma” sürecine sokmuşlardır. İmparatorluğun çöküşünü engellemeye çalışan “bürokratik elitler”, yaptıkları reformlarla tüm ülkeyi modernleştirmeye çalışmışlardır ki bu anlayış, Osmanlı yönetimi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti dönemine de miras kalmıştır (Pustu, 2007: 23). Özellikle 1839’da Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlayan bu değişim sürecinde gerek askeri gerekse idari alanlarda köklü reformlara girişilmiştir. Bu dönemde yapılan devlet düzenindeki köklü reformlar birçok bakımdan modern Türkiye Cumhuriyeti’nin de zeminini hazırlamıştır. Bu anlamda, uzun yıllar boyunca devlet yöneticilerinin âdeta bir “ideolojisi” haline gelen Batılılaşma-muasırlaşma idealini, bir Batı hayranlığının değil, “zorunlu bir tercihin” ürünü olarak görmek gerekmektedir (Özdemiray ve Kutlu, 2020: 242).

Devletin daha etkin ve verimli çalışmasının yolunun hem merkezileşmeden hem de taşrada güçlü bir bürokratik yapılanma kurmadan geçtiğinin anlaşılması sonucunda, “eşrafın” yönetime katılımını sağlayarak onların da sorumluluk üstlenmeleri arzu edilmişti. Bu düşüncelerle, padişahın kendi iradesiyle kendi mutlak yetkisini bir anlamda sınırlandırarak kurulan, özellikle kendisine verilen yasal-idari düzenleme yapma ve yargılama görevleri nedeniyle çağına göre büyük bir adım niteliğindeki Meclis-i Vala’ya paralel şekilde, görev ve yetki yönünden farklılık arz etse de taşrada da içlerinde gayrimüslimlerin de bulunduğu, (danışma düzeyinde de olsa) halkın yönetime katılabildiği meclisler oluşturulmuştur. Eyalet (sonradan vilâyet) umumi meclisleri başta olmak üzere kademeli olarak liva, kaza, nahiye ve köylerde oluşturulacak meclisler, bölge halkını temsilen seçilen Müslim ve gayrimüslim üyelerden oluşturulmuştu ki bu, büyük oranda Batılı devletlerin baskısı altında gerçekleşen, dönemine göre büyük bir demokratik atılımdı. Bazı bakımlardan şekli (görüntüde) kalmış olsa bile giderek meşruti bir devlet sistemine doğru dönüşen Batılı ülkeler karşısında, özellikle “gayrimüslimlere” daha fazla haklar tanınmasının bir sonucu olarak, bu sayede daha dik durulabilecekti.

Ancak 1840’lı yıllarda uygulanmaya çalışılan bu sistemde devletin giderek vergi gelirlerinin düşmesi ve taşrada güç kaybedildiğinin anlaşılması üzerine bu uygulamalar terk edildi. Bunun yerine, çok milletli imparatorluğun merkezi gücünü artırarak dağılmasının önüne geçilmesi amacıyla en uygun sistem olarak Fransız yönetim sistemi örnek alınmış; 1858’de ve sonraki yıllarda çıkarılan nizamnamelerle mülki idare sisteminin temel yapılanması oluşturulmuş; mülki idare sistemi,

“merkeziyetçi ve modern devlet düzeninin” taşrada en temel unsuru olarak kurgulanmıştır (Akcagündüz, 2021). Bilhassa 1864 ve 1871 Osmanlı Nizamnameleriyle Fransa’dakine benzer bir vilayet sistemi kurulmuştur (Gözler, 2019). Bu nizamnamelerle getirilen sistemin tamamen Fransa’dan alınıp alınmadığı konusu literatürde tartışmalı olsa bile, Fransa’nın merkeziyetçi yönetim sisteminden ilham alındığı; aynı zamanda yönetimde kademe kademe getirilen yeni uygulamalardan (özellikle 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi’nden) edinilen ülkeye özgü tecrübenin bir eseri olarak, idari taksimatta merkeziyetçi ve etkin bir yönetim inşa etmenin temel hedef olduğunu söylemek mümkündür. 1871 yılında çıkarılan İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmname-i ile geleneksel eyalet sistemi terk edilmiş, eyaletin adı da vilayet yapılmıştır. Bu sistemde idari yapı, vilayet, sancak, kaza ve karye (köy) olmak üzere dört kademeli örgütlenmeden meydana gelmekteydi. Vilayet valinin, merkeze bağlı sancaklar mutasarrıfların, diğer sancaklar kaymakamın, kazalar müdürlerin, karye de muhtarın yönetimine verilmiştir. 1871 yılında İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi’yle uygulandığı vilayetlerde başarılı bulunan bu yapı, “vilayet sistemi” olarak ülke geneline yayıldı. Böylece Rumeli’de 10 vilayet 44 sancak, Anadolu’da 16 vilayet 74 sancak, Afrika’da 1 vilayet 5 sancak yeni düzende örgütlendi. Bu arada Evliye-i Gayrı Mülhaka denen bazı livalar (sancaklar) bağımsız olarak doğrudan İstanbul’a bağlandı. Bu dönemde Osmanlı idaresi, vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy olarak beş kademeli şekilde örgütlenmişti. Yine bu yıllarda sancaklar liva olarak adlandırılmıştır.

1913 yılında yapılan yeni düzenlemede ana hatlarıyla bu sistem devam ettirilmiştir. Vilayeti vali, livayı mutasarrıf, kazayı kaymakam, nahiyeyi nahiye müdürü yönetecektir. Ancak daha önceki sistemden farklı olarak, ülkenin beş umumi müfettişliğe ayrılması öngörülmekteydi. Aslında bu kanun, daha sonra Cumhuriyet döneminde gerek 1929’da çıkarılacak Vilayet İdaresi Kanununa, gerekse bazı maddeleri değiştirilmiş olsa da hâlen ana hatlarıyla yürürlükte olan 1949 tarihli İl İdaresi Kanunu’na temel teşkil etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi’ne geçişte mülki yönetimde esasında köklü değişiklikler olmamış, sadece livaların adı “il” olarak değiştirilerek il sayısı artırılmış, zamanla görevlerde farklılıklar ve eklemeler olsa da sistemin ana hatları korunmuştur. 1924 yılında kabul edilen genç Cumhuriyetin yeni Anayasası’nda, nahiyelerin kasaba ve köylerden ibaret olduğu, bu birimlerin tüzel kişiliklerinin olduğu ve vilayet idaresinin yetki genişliği ve görev ayrımı ilkelerine dayanacağı belirtilmişti. Ancak Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, Türkiye’de hâkim olan devlet adamlarının “ulus devlet” kurma idealiyle uyumlu şekilde, merkezi idareyi güçlendirerek yurt genelinde etkin bir merkezi idare teşkilatı oluşturma çabası dikkat çekmektedir. Bu kapsamda savaş koşullarında tam olarak zaten uygulanamayan 1921 Anayasa’nın öngördüğü ademimerkeziyetçi yapı hızla terk edilerek; 1924 Anayasası ile uyumlu şekilde, 1924 yılında Köy Kanunu, 1929’da vilayet ve 1930 yılında ise Belediye Kanunu çıkarılarak taşrada merkezi kontrolün sağlandığı bir mülki idare sistemi oluşturulmuştur (Çapar, 2021: 126). Sonuçta koşullar normale döner dönmez yeni kurulan Cumhuriyet, esas itibarıyla Tanzimat Dönemi’nden itibaren şekillenen merkeziyetçi Osmanlı idare sistemini ve “elitist bürokrasi” mirasına geri dönmüştür ki zaten Kurtuluş Savaşı’na liderlik edip kazanan da İmparatorluk bakiyesi Batı yanlısı asker-sivil bürokrasidir (Pustu, 2007: 24).

Doğrudan mülki idare sistemini düzenleyen 1929 tarihli “Vilayet İdaresi Kanunu” ile Türkiye, vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere bölünmüş, yine nahiyelerin de kasaba ve köylerden oluştuğu belirtilmiştir. Bu kanunun 3. Maddesine göre (Vilâyet İdaresi Kanunu, 1929), “Vilâyet umumî idaresinin reisi ve mercii validir. Kaza idaresinin reisi kaymakamdır. Nahiye idaresinin reisi müdür ve köy idaresinin reisi muhtardır. Hükümetçe lüzum görülen vilâyet merkezlerinde dahi başkaca bir merkez kazası teşkilâtı ve kaymakam bulunur.” Ayrıca bu kanunla mülki idare amirlerine verilen yetkiler, onların atanması, merkezi yönetimle ilişkileri ve taşrada onlara bağlı bakanlık (vekâlet) müdürleri-idare şube reisleri ile münasebetleri incelendiğinde, Cumhuriyet dönemi mülki idare sisteminin temel unsurlarının bu dönemde tam olarak yapılandırıldığı kolayca anlaşılabilmektedir.

1949 yılında çıkarılan ve ana hatlarıyla hâlen uygulanmakta olan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, aynı şekilde, taşra yönetimi kademelerini il, ilçe ve bucak olarak belirlemiş ve bu mülki birimlerin yöneticilerinin (vali, kaymakam, bucak müdürü) görevlerini ayrıntılı olarak saymıştır.

Gerek 1961 Anayasası gerekse 1982 Anayasası, il dışındaki mülki kademelere değinmemiş, yani ilçe örgütlenmesine anayasada yer verilmemiştir. Ancak 1983 yılında çıkarılan Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ise, bakanlıkların taşra teşkilatlarının bölge, il ve ilçe düzeyinde olacağı belirtilirken bucaklardan söz etmemiştir. Bucak düzeyinde bakanlıkların teşkilatlanmamasının da etkisiyle, her ne kadar yürürlükte olan yasalarda var ise de zamanla bucaklar fiilen önemini yitirmiş ve boşalan bucak müdürlüklerine de yeni atamalar yapılmamıştır. Bu nedenle günümüzde fiilen mülki taşra teşkilatı, il ve ilçe düzeyinde etkin olarak çalışmaktadır. 1982 Anayasasının 123. maddesine göre, “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.” 126. maddesinde de “Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır”. Yine Anayasanın 126. Maddesi, “İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır”, diyerek il sistemini esas almıştır. Bunun yanında, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabileceğini belirtmiştir. Buna göre, merkezî idarenin merkez kuruluşları bakanlıklar ve genel müdürlükler, taşra kuruluşları ise il, ilçe ve bölge kuruluşlarıdır. Anayasada yer alan tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim kuruluşları ise il özel idareleri, belediyeler ve köylerdir. 127. Maddede düzenlenen yerel yönetimler üzerinde merkezi idarenin, vesayet yetkisi korunmuştur; “... Merkezi idare, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.”

Bilindiği üzere, Türkiye’de 16 Nisan 2017 yılında yapılan referandumla Anayasa değişikliği yapılmış; parlamenter sistemden “cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine (CHS)” geçilerek başbakanlık kaldırılmış; halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, bazı konularda kanun gücünde kararname de çıkarma yetkisiyle donatılarak, tek yürütme erki hâline gelmiştir. Esas özellikleri itibarıyla başkanlık sistemi olan bu dönemde kuşkusuz Cumhurbaşkanı merkezi bir konumda yer almakta olup yürütme erkini doğrudan kararnamelerle düzenleyebilmekte; bakanlıkların ve diğer kurumların kurulması, yetki ve sorumlulukların tanımlanması Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yapılmaktadır (Avaner ve Küçükyağcı, 2021: 35). Yeni sisteme göre Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 10.08.2018 tarihinde çıkarılan 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Makamı’nı, bağlı başkanlıkları-kurulları-teşkilatı ve bakanlıkları düzenlemiştir. Kararnamenin 509. Maddesine göre bakanlıklar, merkez teşkilatının yanı sıra ihtiyaca göre taşra kuruluşları kurabilecek olup bunlar; a) İl valisine bağlı il kuruluşları, b) Kaymakama bağlı ilçe kuruluşları, c) Doğrudan merkeze bağlı taşra kuruluşları, şeklinde örgütlenir.

Ancak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişten sonra esas itibarıyla mülki idare sistemi değişmemiş; sadece ilgili kanunlarda başbakanlığa ya da hükümete yapılan atıflar “Cumhurbaşkanı” olarak yeniden düzenlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 9. Maddesine göre, “vali, ilde Cumhurbaşkanının temsilcisi ve idari yürütme vasıtası” iken 27. maddeye göre kaymakam, “ilçede Cumhurbaşkanının idari yürütme vasıtasıdır”. Dolayısıyla, genel yetki ve görevler bakımından değerlendirildiğinde il yönetiminin (dolayısıyla mülki idare sisteminin), ildeki diğer kurumlara göre idari kapasitesinin oldukça güçlü olduğu söylenebilir (Sarica, 2020: 186). Sonuçta, Türkiye’de mülki idare sisteminin dayandığı temel kanun 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu olup bu kanun, “mülki amirleri” (illerde vali, ilçelerde kaymakam, artık uygulamadan kalkmış olsa da bucaklarda bucak müdürü), devletin taşradaki yönetim omurgası olarak ortaya koymuştur. Mülki idare sisteminin yetkilerini ve sorumluluklarını tanımlayan temel kanun olan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu olmakla birlikte, çok sayıda kanun,

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, tüzük ve yönetmelik mülki amirlere çok sayıda görev vermektedir. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na göre; ilde-ilçede genel sağlığın korunmasını, salgın hastalıklarla mücadele edilmesini amaçlayan hıfzıssıhha kurullarına başkanlık etmek, bu kararları uygulamak, kanuna ve bu kurulların kararlarına uymayanlara idari para cezası vermek de bu kapsamda değerlendirilebilir. Mülki amirler, merkezî devlet otoritesini temsil etmek suretiyle kanunların, hükümet (Cumhurbaşkanlığı sisteminden itibaren Cumhurbaşkanı'nın) emirlerinin ülke genelinde hayata geçirilmesinden, ilin-ilçenin genel idaresinden sorumlu tutulmuşlardır. Verilen bu görev ve sorumluluklar değerlendirildiğinde mülki amirler, kamu düzenini koruyacak, görev bölgelerinde kamu-STK-özel sektör ilişkilerinde koordinasyonu sağlayacak; güvenlikten halk sağlığını korumaya, ihtiyaçlılara maddi yardımda bulunmaktan acil durumlarda kriz yönetimine liderlik etmeye kadar çok geniş bir yelpazede kamu hizmetlerinin yürütülmesinde ülke yönetiminde stratejik bir konumda bulunmaktadır (Çapar, 2021: 130). Nitekim halk nezdinde de bu durum fiilen geçerli olup uzun yılların getirdiği bir yönetim kültürünün sonucu olarak, valilikler ve kaymakamlıklar, ilde-ilçede sorunlarına çözüm bulamayan hemen herkesin müracaat ettiği bir merci konumundadır. Tüm bunları söylemek, mülki idare amirlerinin illerde-ilçelerde idari anlamda mutlak yetki sahibi olduğu anlamına gelmez. Mevcut yasal statü itibarıyla mülki amirlerin, görev bölgelerinde Anayasa'da temel ilke olarak yer edinen "idarenin bütünlüğünü" taşrada kollayan, merkezî hükümetin temsilcileri olarak kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlayarak hükümetin politikalarını taşrada uygulayan, vatandaşın sorunlarını dinleyerek yerel düzeyde çözmeleri beklenen, idari görev alanlarındaki (il-ilçede) en yüksek kamu yöneticileri olduğu söylenebilir. Özellikle, doğrudan ilgili bakanlıklara-merkez teşkilatına bağlı, DSİ, Karayolları, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi yatırımcı kuruluşların yürüttükleri hizmetler üzerinde, koordinasyon ve iş birliği sağlayıcı bir fonksiyon üstlenmek dışında, mülki idare amirlerinin belirleyici bir rolü bulunmamaktadır. 1961 Anayasası ile getirilen bölge kuruluşları yapılanması (Çapar, 2021: 131), 1982 Anayasası'nda "Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir", hükmüne istinaden varlığını devam ettirerek yönetim sisteminde yerleşmiştir. Yine 2000'li yıllarda çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu (2004) ve Belediye Kanunu (2005) ile belediyeler gerek bütçe imkânları gerekse çoğunlukla mülki amirler vasıtasıyla kullanılan merkezî idarenin vesayet yetkisinin üzerlerinden alınması yönlerinden oldukça özerk bir yapıya bürünmüşlerdir. Mülki idarenin, yerel ekonomik yatırımlar ve kırsal bölgelere götürülen hizmetler yönünden sahip olduğu etki oldukça sınırlanmış durumdadır (kuşkusuz büyükşehir statüsünde olmayan 51 ilde varlığını sürdüren özel idareler ve bu iller-ilçelerindeki köylere hizmet götürme birliklerinin devam ettirdikleri yerel-kırsal altyapı yatırımlarını bu yargıdan ayrı tutmak gerekmektedir). Ayrıca, yasal statüden farklı bir toplumsal gerçeklik olarak, sosyal düzeyde giderek güçlenen siyasi, ekonomik ve sivil toplum odaklı güç merkezlerini de uygulamada ayrıca dikkate almak gerekmektedir.

Sonuçta, özellikle 2000'li yıllarda yoğunlaşan yerelleşme, bölgeselleşme, yönetişim gibi yönetim ilkeleri ve bilhassa siyasi iradenin bu yöndeki tercihleri doğrultusunda çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu, "bütünşehir modelini" esas alan büyükşehirlere ilişkin 6360 sayılı kanunla taşrada yerel yönetimler oldukça güçlendirilmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde mülki idare sisteminin günümüzdeki durumuna bakıldığında, bilhassa yerel yönetimlerle kıyaslandığında, yetki ve otorite anlamında bir daralma-zayıflama söz konusudur. Ancak yine bu dönemde mülki idarenin, terörle ilgili suçlar nedeniyle görevden uzaklaştırılan bazı belediyelerin organlarına sadece mülki idare amirleri arasından belediye başkan vekili (kayyum) ataması yapılması ve bu uygulamayla elde edilen başarı düzeyi (Uzan, 2019); 2016 darbe teşebbüsü ve sonrasında yaşanan olağanüstü hâl yönetimi gibi pek çok kritik süreçte mülki amirlerin aktif rol üstlendiği dikkate alındığında, yeni görev ve fonksiyonlar edinerek birçok bakımlardan da güçlendiği görülmüştür (Özdemiray ve Kutlu, 2020). Küreselleşme, yerelleşme ve yeni sosyoekonomik yapının etkisiyle yaygınlaşıp derinleşen uluslararası göç, yoksullukla mücadele, uyuşturucu madde kullanımının artması, aile içi şiddet vb.

modern toplumun giderek karmaşıklaşan sorunlarının çözümüne yönelik ulusal politikaların yürütülmesinde, koordinasyon ve liderlik gibi en kritik süreçlerde merkezi yönetimin temsilcileri olarak mülki amirlere sürekli yeni ek görevler verilmektedir.

2.4. Mülki İdare Sisteminin Birimleri

Türk Dil Kurumunun, sözlükler bölümünde ‘mülki idare’ kelimeleri il ve ilçe yönetimi, ‘taksimat’ kelimesi ise bölme, bölüştürme işleri anlamlarına gelmektedir (TDK, 2023). Mülki İdare Bölümlerinin Kuruluşları 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 1. ve 2. maddelerinde yer almış olup ilgili kanun maddeleri EK.4’te sunulmuştur. Anayasa ve İl İdaresi Kanunu’nda; İl, ilçe, bucak bölümlenmesinde temel kriterlerin coğrafi, ekonomik ve kamu hizmetlerine duyulan ihtiyaç gerekliliklerinden bahsedilmiş ve genel olarak bölümlenmeler de bu esaslar çerçevesinde şekillenmiş olsa da bazı bölümlenmelerde gerek tarihi faktörlerin gerekse özellikle bir üst yersel-yönetimsel kademe oluşturma yönünde ilgili yöre halkının taleplerinin ve siyasi iktidarlar üzerindeki baskısının ve etkisinin de söz konusu olduğu söylenebilir.

2.4.1. İl/Vilayet

İl merkezi idarenin en büyük taşra teşkilatı olarak görülmektedir (Gözler, 2006, s.158). Anayasal çerçeveye ilişkin başlık altında da ifade edildiği üzere, Anayasada da İl’den bahsedilmektedir (126/1. madde). İl; Fransızlarda ‘departement’, ‘prefecture’, İngilizlerde ‘province’ ülkemizde de ‘vilayet’ olarak isimlendirilmektedir. Özel yönetimi açısından tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim birimi olan il “ülkenin coğrafi durumuna, ekonomik koşullarına ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre yasa ile kurulmakta” ve valiler tarafından yönetilmektedir (Bozkurt vd., 1998:110).

İlk olarak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi, vilayet, liva, kaza, nahiye, köy birimlerinden oluşan bir yapı getirmiş olup vilayetlerin başında vali bulunmaktaydı. Mevcut bu durum 1876 Kânûn-ı Esâsî tarafından korunmuş ve vilayet yine bir mülki idari birim olarak varlığını sürdürmüştür. 1921 Anayasası toplam 23 maddeden oluşmasına rağmen bu kanunun 14 maddesi (Kanun’un 10-23. maddeleri) idare ve vilayet sistemini düzenlenmiş; vilayet, kaza, nahiye yönetim bölümleri, coğrafi ve ekonomik ilişkiler açısından değerlendirilerek oluşturulmuştur.

1920 tarihinde ülkemizdeki il sayısı 71 iken bu sayının Cumhuriyetin ilanını takip eden yılda Artvin, Kars, Ardahan’ın il statüsüne kavuşması ile birlikte 74’e yükseldiği görülmektedir. 1926 yılına gelindiğinde ise 9 ilin, il statüsünün elinden alınıp ilçe statüsüne indirildiğini ve 1933’e gelindiğinde ise 57 il sayısı ile Cumhuriyet tarihinin en az il sayısına ulaşıldığı görülmektedir. Buna karşın 1935 ile 1957 arasında kademeli bir artışla illerin sayısı 67’ye ulaşmıştır. 32 yıl aradan sonra yani 1989 yılında ise il sayısı Aksaray, Bayburt, Karaman ve Kırıkkale’nin il statüsüne kavuşmasıyla birlikte yeniden 71’e ulaşmıştır. Ayrıca 1989 ile 1996 yılları arında Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak Bartın, Ardahan, Iğdır Yalova, Kilis, Karabük ve Osmaniye’nin il statüsüne kavuşmasıyla birlikte illerin toplam sayısı 80 olmuştur. Son olarak 17 Ağustos 1999 yılında Gölcük ve ardından 12 Kasım Kaynaşlı depremiyle birlikte depremden etkilenen Bolunun Düzce ilçesi 1999 yılında 584 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile il statüsüne kavuşmuş ve böylece toplam il sayısı 81 olmuştur.

1982 Anayasası’na ve İl İdaresi Kanunu’na göre il, ilçe ve bucak kurulmasında gözetilmesi gereken üç kriter bulunmaktadır. Bu kriterler; “coğrafi durum, iktisadi şartlar ve kamu hizmetlerinin gereklilikleridir.” Ülkemizde illerin kurulması aşamasında yüz de yüz olarak bu ilkelere göre hareket edildiğini ileri sürmenin çok doğru bir yaklaşım olduğu söylenemez. Hatta birçok illerin sınırları çoğunlukla tarihsel, geleneksel oluşumlara göre değil daha çok siyasal ve güvenlikle ilgili etmenlere göre çizildiğini söylenebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi 17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Gölcük depreminden sonra oluşan birtakım psikolojik etmenlerle Bolu ilinin Düzce ilçesi il yapılmıştır (584 no’lu KHK, 1999). Ayrıca il olan birimlerin aynı zamanda bir il yerel yönetim birimi olması, genel seçimlerde sisteme il

çevresi olarak dâhil olması vb. nedenlerle il; sadece idari olarak değil, siyasal ve sosyal etkileri ve etkinlikleri bulunan bir yapıdır. Burada dikkatleri çeken bir diğer nokta da iller arasında sosyoekonomik gelişmişlik başta olmak üzere nüfus, ekonomik kalkınmışlık, eğitim, sağlık vb. kıstaslar açısından büyük farklılıkların ve dengesizliklerin olduğu söylenebilir. Örneğin İstanbul ili ile Bayburt veya Muş illerinin şehirleşme, sosyoekonomik kalkınmışlık ve nüfus vb. kriter açısından karşılaştırıldığında aralarındaki uçurum dikkat çekmektedir. Dolayısıyla il olma potansiyeli olan ilçeler tespit edilirken bu ilçelerin başta nüfus ve sosyoekonomik gelişmişlik durumu ile etkilediği alan, eğitim, şehirleşme, ulaşım durumunun iyi tespit edilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca bu konuda ilgili resmi makamların görüşlerine, sivil toplum kuruluşlarına, özel kurum ve kuruluşlar ile yaşayan halkın il olma beklentisine ve bunun için ortaya koydukları gayretler gibi birtakım kıstasların bu karar sürecinde göz önünde tutulmasının faydalı olacağını söylenebilir.

2.4.2. İlçe/Kaza

İlin altında ve ona bağlı olan bu hususiyetiyle mülki idare biriminin ikinci birimi de ilçedir. İlçe; Fransızlarda, ‘sous-prefecture’, ‘arrondissement’, İngilizlerde ‘sub-province’ ülkemizde ise ‘kaza’ olarak isimlendirilmektedir. İlçe ilden sonra gelen mülki yönetim birimidir (Bozkurt vd., 1998: 114). Osmanlı döneminde Tanzimat’ın ilanından ve bunu takip eden süreçte görüldüğü gibi kaza/ilçe bir mülki idare taksimatı olarak oldukça eski bir yönetim geleneğine sahiptir. Ayrıca mülki idare sisteminde ilin altında yer alan ilçe düzeyinin, kamu hizmetlerinin halka götürülmesi, çevresindeki toplumsal ve ekonomik gelişmenin desteklenmesi hususlarında oldukça önemli fonksiyonlar üstlendiği de ifade edilebilir (Çapar ve Tural, 2015: 75).

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 1. maddesinde, belirtilen üç kriter çerçevesinde ilçelere de yer verilmiştir. İlçe genel idaresinin başında kaymakam bulunur. İlçelerle ilgili önemli değişiklikler için kanun gerekmektedir. İlçe kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirlenmesi, adlarının değiştirilmesi ve bir ilçenin başka bir ile bağlanması kanunla yapılmaktadır (Başa, 2008: 28). Bu da ilçenin önemini gösteren bir diğer ayrıntıdır. Her ilde birden fazla ilçe bulunmaktadır. İl merkezi de bir ilçe oluşturmakta ve bu ilçeye ‘merkez ilçe’ denilmektedir. Merkez ilçe, diğer ilçeler gibi bir kaymakam tarafından idare edilmemekte doğrudan doğruya il valisinin yönetimi altında bulunmaktadır. Büyükşehir belediyesi kurulan il merkezlerinde merkez ilçeler kaldırılmıştır (Gözler, 2006: 163).

1926 yılında ilçe sayısı 317 iken 1939 yılına gelindiğinde ise bu sayı 364’e ulaşmıştır. 1953 yılında ise artan nüfus ve ekonomik gelişmelerinde etkisiyle ilçe sayısında yaşanan ciddi bir artışla beraber bu sayının 460’a ulaştığı görülmektedir. Zamanla ilçe sayısının 1957’de önce 570’e çıkmış daha sonra da 1989’da 696’ya ulaşmıştır. 1990 yılında 829 olan ilçe sayısı 2021 yılına gelindiğinde ise 922 sayısına ulaşmıştır. Her ne kadar ilçe sayısı sürekli bir şekilde artsa da ilçe, kamu hizmetlerinin halka ulaştırılmasında temel hizmet birimi olduğu için yeterli imkanları bulunmamaktadır (Başa, 2008). İllerin sayılarındaki artış her zaman anayasal kriterlere uygun olarak artmamış olup bu artışta bir takım beşerî, psikolojik ve ekonomik faktörlerin de etkili olduğu söylenebilir. Hatta bu artışta bir takım siyasi kaygıların da zaman zaman ön plana çıktığı görülmektedir. Buna mukabil ilçe yapılacak birimlerin değerlendirilmesi yapılırken bu yerlerin merkez ve toplam nüfusları, bağlı oldukları il’e mesafeleri, ekonomik, sosyal ve coğrafi konumları gibi objektif kıstasların göz önüne alınmasının daha isabetli olacağı öngörülmektedir.

İdari yönetim sistemimizde ilçelere tüzel kişilik verilmemiştir. Böyle bir tüzel kişiliği sonuç verecek uygulamaların olup olmaması gerektiği tartışılmıştır. İl özel yönetimi benzeri ‘ilçe özel yönetimi’ kurulması da zaman zaman gündeme getirilmiştir. KAYA Projesinde de ilçede yerel birimlerin kurulmasına yönelik, öneriler de olmasına rağmen, önerilerin hayata geçirilmesi noktasında bir eğilim olmamıştır (KAYA Projesi, 1991:190). Aynı zamanda bir yerel yönetim birimi olarak değerlendirilebilecek olan ilçenin bütün bağlarıyla yani köy ve mahalleleriyle birlikte kalkındırılması alt yapı ve üst yapı eksikliklerinin (içme suyu, yol vb.) giderilmesi oldukça önemlidir. Bu manada yakın zamanda model alınan, başında ilçe kaymakamının bulunduğu ve köylere yönelik

temel altyapı hizmetlerinin götürülmesinin amaçlandığı ‘köylere hizmet götürme birliği modelinin’ (KHGB İhale Yönetmeliği, KHG Yönetmeliği 2008) tercih edilmiş olması bu anlamda dikkat çekicidir. Bu birlik sayesinde son günlerde kamuoyunda ‘KÖYDES’ olarak bilinen köye yönelik hizmetlerin desteklenmesini amaçlayan projelerin de bu birlikler (2006/3 Sayılı YPK Kararı) vasıtasıyla yapılmış olması bu manada bir eksikliğin giderilmesi açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. İlçelerin bütçe imkânları yetersizdir ve buna bağlı olarak bütün hizmetler il’den beklenmektedir. Bunun yanında ilçelerin gelişmişlik düzeylerinin de yeknesaklık içermediği görülmektedir. Gerek nüfus ve gerekse ekonomik gelişmişlik düzeyleri göz önüne alındığında, ilçeler arasında devasa farklılıklar bulunabilmektedir. Hatta bazı ilçeler bazı illerden ekonomi ve nüfus itibarıyla daha büyük ve kalabalık hale gelmişlerdir. Bu hususiyetlerde olsalar dahi bazı ilçelerin coğrafi ve siyasi nedenlerle il olma ihtimallerinin zayıflığı değerlendirildiğinde, başında mülki idare amiri olmak şartıyla ilçe özel yönetiminin en azından büyük ilçelerde kurulmasının yararlı olacağına ilişkin (Başa: 2008) değerlendirmeler yapılmıştır.

2.4.3. Bucak/Nahiye

Bir başka mülki idare birimi ise ‘Bucak’tır. “Bucak; coğrafya, ekonomi, güvenlik ve yerel hizmetler bakımından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden oluşan, en alt düzeydeki mülki yönetim birimidir” (İl İdaresi Kanunu). Bu birimin başında bucak müdürü bulunurdu. “Bucakların kurulması kanun ile değil idari bir işlem ile olup bunun için İçişleri Bakanlığının kararı ve Cumhurbaşkanının onayıyla kurulur.” Cumhuriyet döneminde özellikle 1921 Anayasası’nın bucaklara yönetsel özerklik ve tüzel kişilik verdiğine tekrar dikkat çekmek gerekmektedir. Hatta bucağın genel yönetiminden sorumlu olan bucak müdürünün seçimle göreve gelmesini öngörmüştür. Ayrıca 1929 tarihli Vilayet İdaresi Kanunu bucakları, taşradaki bir yönetim kademesi olarak kabul ederken 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ise bucakları yalnızca yönetsel bir birim olarak değil, Fransız ülke yönetimindeki ‘commun’ gibi yerel halkın yönetime katılımını da sağlayacak bir yapılanma içinde düzenlemiştir (Bozkurt vd. 1998:42).

1933 yılına gelindiğinde bu sayısının 699’a çıktığını 1935 yılında ise bu sayının ciddi bir artışla 809’a ulaştığı görülmektedir. 1953 yılına gelindiğinde ise ülkedeki bucak sayısının zirve nokta olan 940’a çıktığını, müteakip yılda da yani 1954 yılında da bu rakamı koruduğunu fakat bu yıldan sonra düşüş trendine girdiği görülmektedir. 1989 yılına gelindiğinde bucak sayısının 793’e 1990 yılında ise 699 sayısına gerilediği görülmüştür. 1995’te bu sayının 690’na 2013 yılında ise 634’e düştüğü kayıtlardan anlaşılmaktadır. 2013 yılından sonra resmi kayıtlarda ülkedeki bucak sayısı ile alakalı herhangi bir verinin İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğünün kayıtlarında olmaması dikkat çeken diğer bir husustur. Bunun nedeni olarak da 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 2. Maddesinin 9. Fıkrası gereği “tüm illerde bucakların kaldırılmış olup kaldırılan bucaklara bağlı belde ve köyler, bucağın bağlı olduğu idari birime bağlanmış olması” (5747 Sayılı Kanun, 2008) gerekçe olarak gösterilebilir.

3. Kolluk Kavramı

3.1. Kolluk

Kolluk kuvvetleri, devletin gücünü temsil etmektedir. İngilizcedeki karşılığı “law enforcement” olan kolluk; insanların can ve mallarını yasadışı faaliyetlerden korumak maksadıyla devlet tarafından yürütülen faaliyetler ve konulmuş kuralların uygulandığından emin olmak için oluşturulmuş denetim ve yaptırım gücüne sahip birimlerdir (Şener, 2019: 27).

Kolluk geniş kapsamlı bir kavram olduğundan dolayı üzerinde uzlaşıya varılmış tek bir tanım yoktur. Bu sebeple kolluğun literatürde birbirine benzer birçok tanımı bulunmaktadır. İlhan Özyay’a göre (Özyay, 2004: 721) kolluk kavramı, idarenin kamu düzeninin bozulmasını önlemek ve bozulan düzeni yeniden sağlamaya yönelik faaliyetlerini ve bu faaliyetleri sürdürmek için kullandığı teşkilat ve personelleri ifade eder. Doktrindeki bir diğer çalışmada kolluk, kamu düzeninin sağlanması ve

bozulan mevcut düzenin yeniden tesis edilmesi için yürütülen faaliyetler şeklinde tanımlanmıştır (Acar, 2018: 668). Yine bir başka tanımda, “toplumun huzurunu, düzenini ve güvenliğini sağlamak ve muhafaza etmek amacıyla, idare tarafından yürütülen ve birtakım müeyyidelerle uygulanması sağlanan genel ve özel hizmetlerin tümü” ifadesiyle açıklanmaktadır (Dinçer, 2009: 38). Daniel Perrot ise kolluğu, “toplumun içinde oluşabilecek tehlikelere karşı korunmasını sağlayan faaliyetler” olarak tanımlamıştır (Perrot’tan aktaran Tosun, 1972: 3).

Kolluk kavramını iki farklı bakış açısına göre tanımlamak mümkündür. Toplum merkezli bakış açısına göre kolluk faaliyeti, idarenin kamu düzenini korumak ve toplumun huzurunu ve güvenliğini sağlamak için yürütülen faaliyetlerdir. Birey merkezli yaklaşıma göre ise kolluk, kamu düzeninin sağlanması için bireysel özgürlüklere müdahale edilmesi ve birey davranışlarının kısıtlanmasıdır (Arslan, 2018:179-180). En genel tanımıyla kolluk; ülke sınırları içerisinde kamu yararını ve kamu düzenini sağlamak, korumak veya bozulan düzeni yeniden tesis etmek amacıyla, kamu gücünü kullanmak suretiyle, suçu önlemek ve ortaya çıkarmak ve halkı her türlü tehlikeden korumak için yürütülen faaliyetleri ve ayrıca bu faaliyetleri yürüten, kendilerine verilen yetkileri kullanarak gerektiğinde bireylerin özgürlüklerine müdahale edebilen silahlı/silahsız görevlileri ifade eder (Odyakmaz, Kaymak ve Ercan, 2015: 145; Bilgiç, 2019: 36).

Devlet, kolluk kuvvetleri ile bireylerin davranış ve faaliyetlerini denetlemekte ve gerektiğinde temel hak ve özgürlüklerini yasama meclislerince çıkartılan kanunlarla kısıtlayabilmektedir (Duran, 1982: 248). Öte yandan temel hak ve özgürlüklere getirilen kısıtlamaların, ölçülülük ilkesine uygun olması şarttır (Yenisey, 2015: 1).

3.2. Kamu Düzeni Açısından Kolluk

“Amme intizamı, intizam-ı amme” olarak da ifade edilebilen kamu düzeninin, Fransızca karşılığı “ordre public”, İngilizce karşılığı ise “public policy” şeklindedir. Kamu düzeni, hukukun nerdeyse bütün dallarında yer alan bir kavramdır. Ancak buna rağmen mevzuatta, her kanunda farklı bir hüküm ve sonuca bağlanan bu kavramın kapsamına nelerin girdiğini belirlemek zordur (Özkan, 2009: 76-77). Buna karşılık, bazı çalışmalara göre de toplumun sağlık, düzen ve güvenlik gibi ortak alanlarıyla ilgili olması hasebiyle kamu düzeni kavramı soyut değildir, dolayısıyla sınırları çizilebilen bir kavramdır. Bu sebeple, doktrinde kamu düzeni kavramına ait pek çok benzer tanımlamalar yapıldığı görülmektedir.

“İdari, sosyal, siyasi ve ahlaki düzen”, özünde devletin ve toplumun kapsamlı istikrarı ve güvenliğinin yapı taşlarıdır (Wood ve Hansen-Lohrey, 2021). Devletin ve toplumun temellerinden biri olması bakımından kamu düzeni kavramı maddi yani dış düzeni temsil eder. Dış düzeni sağlayacak olan güvenlik ise bir yandan toplumun güvenliğini diğer yandan da toplumu oluşturan bireylerin her birinin güvenliğini temsil eder. Bu manada kamu düzeni; düzensizliğin ve karmaşanın olmaması durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Okay, 2009: 15).

Kamu düzeni; bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin yasa koyucunun düzenlediği kurallar doğrultusunda toplumun huzur ve güvenliği için sınırlandırılması, kısıtlanması hatta gerektiğinde özgürlüklerine müdahale edilmesine imkân veren ortamdır. Kamu düzeninin sağlanması, hakların sınırlandırılmasında kullanılan yasal nedenlerdir (Arslan, 2008: 26).

Kolluk, emniyet ve asayiş sağlamak ve kamu düzenini korumak amacıyla kanunlarda belirtilen tüm tedbirleri almaya yetkilidir. Sahip olduğu yetkilerle kamu düzenini sağlamak ve her türlü tehlikeye karşı tedbirli olmak zorundadır. Kanun koyucu, ne tür tehlikelerle karşılaşabileceğini öngöremeyeceği için kolluğa genel yetki vermiştir. Ancak kolluğun, kendisine verilen yetkiyi kullanabilmesi için, sağlanan korumada bir kamu yararının bulunması şarttır (Yenisey, 2015: 14).

3.2.1.Kamu Düzeni Unsurları

Kamu düzeninin unsurları klasik anlayışa göre, “güvenlik, dirlik ve esenlik, genel sağlık”; modern görüşe göre ise “genel ahlak, insan onuru, bireylerin kendilerine karşı korunması ve kamusal

estetik” şeklindedir (Gözler ve Kaplan, 2021: 525). Ancak burada “güvenlik, dirlik ve esenlik, genel sağlık” olmak üzere yalnızca üçü ele alınacaktır.

3.2.1.1. Kamu Güvenliği

Etimolojik açıdan incelendiğinde, İngilizce “security”, Latince “securitas” biçiminde karşılık bulan (Aydın, Durgun ve Bucak, 2019: 71) güvenlik kavramının Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğündeki anlamı “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” şeklindedir (2019). Abraham Maslow’un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi”nde ikinci basamağı işgal eden güvenlik ihtiyacı, bireyin güven içinde yaşama, kendisi ve ailesini tehlike ve karmaşalardan koruma eğilimini ifade eder (Çoban, 2021: 114). Güvenlik; birey ve toplumun beklenmedik olaylara ve saldırılara karşı maddi ve psikolojik araçlarla, yasaların belirlediği düzeyde korunmasıdır (Alpar, 2013: 80). Kamu güvenliği ise, kamuya açık yerlerde insanların can ve mal güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir (Gençtürk, 2021: 22). Bu güvenlik; devletin tuzaklara karşı korunmasından, kazaların önlenmesine kadar bütün toplum hayatını kapsamaktadır (Akman, 1988: 29).

Güvenlik hizmeti, bir kamu hizmeti olması hasebiyle toplumda kamu düzenini sağlayarak, bireylerin bir arada huzur içinde yaşayabilmelerine imkân sağlayan, vazgeçilemez ihtiyaçlardandır (Aydın, 2002: 124-126). Yargısal denetimi idarî yargı mercilerince yapılmaktadır ve meydana gelen zararlardan idare yani devlet sorumludur. Bu hizmeti yerine getiren kimseler, yasal sınırlar içerisinde zor kullanma yetkisine sahiptir (Kuyaksil ve Tiyek, 2003: 67).

3.2.1.2. Dirlik ve Esenlik

TDK sözlüğünde “huzur” anlamına karşılık gelen dirlik ve “sıhhat, selamet” anlamlarındaki esenlik (2019), kamu düzeninin bir diğer unsurudur. Selamet, intizam ve sükûn olarak tanımlanabilen dirlik ve esenlik kavramı; bireylerin her durumda rahat ve huzurlu olmaları ve herhangi zorlu bir dış etkenden etkilenmemeye halidir (Güngör, 2020: 9).

Kamu düzeninde dirlik ve esenlik, toplum hayatının akışını menfi yönde etkileyebilecek her türlü intizamsızlık ve karmaşanın yokluğudur (Çetindağ, 2004: 13-14). Bireylerin, kişiyi rahatsız edecek derecede anormal biçimde ortaya çıkan ve insanları olumsuz etkileyen toz, duman, gürültü, pislik, kötü koku vs. her türlü faktörden uzak, huzur ve düzen içinde yaşamalarını ifade eder (Çinar, 2014: 10). Dirlik ve düzenlik hali bireylerin bir kısım temel hak ve hürriyetlerinin hukuk ile sınırlandırıldığı toplum hayatında kolluğun bu sınırı aşmadan bireylere, yaşayabilecekleri bir ortamın sağlanabileceğine dair inancın yerleşmesi ile mümkün kılınmaktadır (Akman, 1988: 29).

3.2.1.3. Genel Sağlık

Genel olarak hastalıkların olmaması durumunu ifade etmektedir. Sözlük anlamı ise, “bireyin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik durumunda olması, vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet” şeklindedir (TDK, 2019). Kamu düzeni unsuru olarak genel sağlık ya da halk sağlığı kavramı “toplumda hastalıkların, bulaşıcı ve yaygın salgınların önlenmesi, genel sağlık bilgisi kurallarının oluşturulması ve bu kurallara uyulmasının sağlanması ve toplumun sağlıklı koşullar içinde bulundurulmasıdır (Bilgiç, 2019: 23). “İnsanların sağlıklı olabileceği koşulların sağlanmasında toplumun çıkarlarının yerine getirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Schneider, 2017: 5). Genel sağlık kavramının, bireyin hastalıklardan arındırılması şeklinde düşünülmemesi gerekmektedir. Zira bu kavram, toplumun bir bütün olarak bulaşıcı, salgın hastalıklar vs. gibi tehlikelerden uzak tutulmasını ifade eder (Gençtürk, 2021: 23). Suların, yiyeceklerin ve gıda maddelerinin denetimi sonucunda tespit edilen sağlıksız koşulların ortadan kaldırılması, gıda güvenliği, ilaç ve tıbbi ürünlerin güvenliği, çevre sağlığı, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele gibi konular genel sağlık kapsamına girmektedir (Çinar, 2014: 10).

3.3. Kolluk Ayrımları

Kolluk faaliyetlerinin kapsam ve sınırlarını belirlemek için öncelikle kolluk türlerinin ayrımını incelemek gerekmektedir. Doktrinde kolluk iki ayrı biçimde sınıflandırılmaktadır. Buna göre kolluk, amacına göre “idari kolluk-adli kolluk” olarak; faaliyet alanına göre ise “genel kolluk-özel kolluk” olarak gruplandırılmaktadır.

3.3.1. İdari Kolluk- Adli Kolluk Ayrımı

İdari ve adli kolluğun görevleri genellikle aynı personel ve makam tarafından yerine getirilmektedir. Teşkilat ve personel yapısının benzer olması nedeniyle idari ve adli kolluk sıkça birbiriyle karıştırılmaktadır. Ancak her ne kadar ikisi arasında bir ayrım yapılması imkânsız gibi görünse de (Özay, 2004: 569), iki birim teorik olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kolluk içerisinde böyle bir ayrım yapılmasının nedeni, kolluğun faaliyet gösterdiği alan, kolluk çevresinin yargı düzeni ve tâbi oldukları hukuki rejimlerdir (Akgün, 2021: 65). Bu ayrım amaca ve yüklendikleri görevlere göre farklılaşmaktadır. Öncelikle, idari kolluk görev ve yetkileri bakımından İdare Hukukuna bağlıdır. Adli kolluk ise Ceza Usul Hukukuna bağlı olarak faaliyetlerini yürütür (Akgün, 2021: 66). Kanun koyucu, suçun işlenip işlenmemesi hususuna göre de bir ayrım belirlemiştir. Buna göre, idari kolluk önleyicidir. İşlenmiş suçlardan bağımsız olarak kamu düzenini, güvenliğini ve sağlığını korumayı amaçlamaktadır. Suçtan önceki yasaklama, suça neden olabilecek faktörleri ortadan kaldırma ve gereken tedbirleri alma şeklinde ortaya çıkar. Geleneksel anlamda buna “İdari Kolluk” denir. İşlenmiş bir suç tespit ederek şüphelileri yakalayan ve cezalandırmak üzere adli makamlara teslim eden kolluk ise adli kolluk veya “suç kolluğu”dur. Adli kolluğun asıl görevi suçları aramak ve suçluları meydana çıkarmak üzere soruşturma yapmaktır (Gençtürk, 2021: 25; Güngör, 2020: 23; Tosun, 1972: 4-5).

İdari kolluk yalnızca devlet adına değil, mahalli idarelere yardımcı olarak da faaliyet yürütebilir. Ancak adli kolluk yalnızca devlet adına çalışır ve kendisinden doğan zararlardan doğrudan merkezi idare sorumludur (Cin, 2008: 57). Bir diğer fark da adli kolluk sadece bireysel işlemlerde yetki sahibiyken, idari kolluk bireysel işlemlerin yanında düzenleyici işlemler yapma yetkisine de sahiptir. İdari kolluk birimleri suç türünden bir davranış ile karşılaştıklarında kabahat işleyen kişilere idari cezai işlem uygulama yetkileri varken, adli kolluk birimlerinin bu tür işlemler yapma yetkisi yoktur (Aydınoglu, 2013: 25)

Kolluk, önleme görevi ile adli nitelikteki görevi esnasında bağlı oldukları amir açısından da farklılık gösterir. İdari kolluk, görevi itibarıyla idari makamların emri altındadır. Adli kolluk birimlerinin amiri ise Cumhuriyet savcısıdır. Olay esnasında kimin emir vermeye yetkili olduğunun bilinmesi açısından idari kolluk ile adli kolluk arasında ayrım yapılması esastır. Öte yandan, idari kolluğa dair düzenlemeler idare tarafından yapılabilirken; adli kollukta Ceza Hukuku alanındaki tüm suç ve cezalar, suç ve cezada kanunilik ilkesi gereği, kanun ile düzenlenmelidir (Ayyıldız, 2019: 150-151).

Kolluğun birbirinden ayrılması konusu yıllardır tartışıla gelmekte, bu ayrımı gerekli görenler olduğu gibi her iki kolluğun ayrılmasının mümkün olmadığını ileri sürenler de olmuştur. Bu ayrıma karşı çıkanlar; bir bütün halinde çalışmamaları halinde bilgi akışının ve sistem bütünlüğünün bozulacağını, kolluğun gücünün azalacağını ve personel sayısı ile maliyetleri artıracığını gerekçe göstermektedirler (Gençtürk, 2021: 29). Duran’a göre idari ve adli kolluklar aynı yürütme kuvvetinden emir aldığı, çoğu yerde ortak öge ve niteliklere sahip olduğu için hiçbir şekilde birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir (Duran, 1982: 251). Benzer şekilde Fendoğlu da adli kolluk için ayrıca bir kuruluşa gerek olmadığını ifade etmiştir. Ona göre emniyet bir bütündür. Adli kolluk görevleri de idari niteliktedir ve her iki kolluğun görevlerini aynı kişiler yürütmelidir. Böylece personel yönetiminde ortaya çıkan masraflar azalacaktır. Öte yandan Fendoğlu, kolluk birimlerinin ayrılmasını bir şarta bağlamaktadır: Buna göre, Ayrı bir birim kurulması konusunda suçluların yol açtığı zarar ile idarenin kolluğa yaptığı masraflar göz önüne alınacak, zarar miktarı masrafları geçiyorsa adli kolluk kurulabilecektir (1997: 236). Zira artan zarar, suçlunun uzmanlığını gösterir ki, bu durum suçlarla mücadele eden kolluğun da gelişebilmesi ve onlarla başa çıkabilecek duruma

gelmesi için uzmanlaşmasını gerektirmektedir. Bu da ayrı bir suç kolluğu oluşturulmasını mümkün kılabilir. Kolluk ayrımını savunan kesim ise; adli kolluk ve idari kolluğun birbirinden çok farklı olduğunu, ayrı bir yapılanmanın adli soruşturmalarda uzmanlaşmayı beraberinde getireceğini ve bu uzmanlaşmanın adalet sistemini hızlandıracağını ifade etmişlerdir (Gençtürk, 2021: 29).

3.3.2. Genel İdari Kolluk- Özel İdari Kolluk Ayrımı

İdari kolluğa yönelik bir ayrım olduğundan daha çok “genel idari kolluk- özel idari kolluk” olarak ifade edilmektedir. İki kolluk arasında yapılan bu tür ayrımın ölçütü “yetki” unsurudur. Kolluk, yetkilerini kullandığı alan ve yerine getirdiği görevler bakımından bir ayrıma tabi tutulmaktadır (Gençtürk, 2021: 32). İdari kolluk teşkilatının içerisinde ayrım yapılmasının nedeni, kamu düzeniyle ilgili bazı alanların özel ve farklı düzenlemeler gerektirmesi ve ayrı bir örgütlenmeyi zorunlu kılmış olmasıdır (İleri, 2004: 10). Özellikle çevre, orman, doğal ve kültürel zenginlikler ve av hayvanlarının korunması gibi bazı konularda özel bir koruma sağlanması için genel idari kolluk birimleri yeterli ve mümkün olmayabilir. Bu nedenle, mezkûr alanların güvenliğini sağlamak görevi, kanunla kendisine özel yetkiler tanıyan özel idari kolluk tarafından ifa edilmektedir. Özel idari kolluğun yetkili makamı, genel idari kolluk makamlarından ayrıdır. Bu kolluk, ilgili hizmeti yerine getiren Bakanlığa veya genel müdürlüğe bağlıdır. Ayrıca özel idari kolluk, genel idari kolluktan daha ağır cezalandırma uygulamalarına sahiptir. Zira özel kolluk kurallarının ihlali, diğer kolluk kurallarına kıyasen daha ağır cezalandırmalar gerektirmektedir (Cin, 2008: 22).

3.3.2.1.Genel İdari Kolluk

Genel idari kolluk; ülke genelinde kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak, genel sağlık ve genel ahlakın korumak amacıyla her bir kişi ve her bir faaliyet üzerinde devlet adına tedbir almaya yetkili olan kolluktur (Gençtürk, 2021: 34). Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu (JTGYK) md. 3’te genel kolluk için “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin verdiği görevleri yerine getiren silahlı genel kolluk kuvvetidir” ibaresi geçmektedir (JTGYK, md.3). Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği (JTGY) md. 3/e genel kolluğu “kamu düzeninden sorumlu, yetki ve görevleri kanuna dayanan ve silah kullanma yetkisine sahip, Bakanlığa bağlı jandarma, sahil güvenlik ve polis” şeklinde tanımlamaktadır (JTGY, md.3/e).

3201 sayılı ETK md. 2’te ve 2692 sayılı SGKK md. 2’de genel kolluk birimlerinin “jandarma” ve “polis”ten oluştuğu belirtilmektedir (ETK, md.2). Bir diğer kolluk kuvveti olan bekçi teşkilatı ise, genel kolluğa yardımcı olmak için kurulan silahlı bir kuruluştur ve “yardımcı genel kolluk” olarak değerlendirilmektedir (Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu [ÇMBK], md.2; Gençtürk, 2021: 34).

Genel idari kolluk teşkilatı içerisinde uzmanlaşmış birimler de mevcuttur ve bu birimlerin özel idari kolluk ile karıştırılmaması gerekmektedir. Polis çevik kuvvet birimleri, mali polis birimleri, çocuk polisi, jandarma komando birlikleri bahsi geçen özel birimlerdendir (Gözübüyük ve Tan, 2013: 656).

3.3.2.2. Mahalli İdare Kolluğu

MİK, belirli bir alanda genel kolluğun olmadığı durumlarda, kamu düzenini sağlamak ve korumak amacıyla faaliyet gösteren silahlı kolluk birimleridir. Görevleri gereği genel kolluk vazifelerinin ifa edilmesinde yardımcı olmak üzere görevlendirilmişlerdir. Asıl kolluk görevlilerinin olmadığı yerlerde onların yetkilerine sahiptirler (Karakurt ve Bal, 2013: 89).

Mahalli idare kolluğu, farklı bölgelerde faaliyet yürütmekte ve bu bölgelerde devriye gezerek düzen ve asayiş sağlamaktadırlar. Bir bölgede yaşanan olumsuz olaylara derhal müdahale yetkileri vardır ancak olayla baş edemedikleri durumda genel kolluk kuvvetlerinden destek isteyebilirler (Bulut ve Kulu Bay, 2021: 135). Bu kolluk birimleri “Belediye zabıtası, çarşı ve mahalle bekçileri, köy korucuları” şeklindedir (Kuyaksil ve Tiyek, 2003: 69).

3.3.2.3.Özel İdari Kolluk

“Hizmet kolluğu” olarak da ifade edilen özel idari kolluk, JYGY’de ifade edilen şekliyle, “devlet ve yetkili kamu tüzel kişileri tarafından özel kanunlar çerçevesinde teşkilatlandırılan ve kendi görev alanlarında güvenliği sağlamak amacıyla çalışan, jandarma, polis ve sahil güvenlik teşkilatları dışında kalan kolluk birimlerini” tanımlar (md.3/m).

Özel idari kolluğun başındaki “özel” ifadesi, bu kolluğun “özel otoriteler” altında faaliyet gösterdiğini ifade etmektedir. Kendilerine has kanunlarla düzenlenen “belirli görevleri” yerine getirirler. Bu bağlamda, kolluğun faaliyet alanı genel kolluğa göre daha dardır ve uzmanlık gerektiren görevler içermektedir (Akın, 2014: 11; Gençtürk, 2021: 44). Özel kolluk faaliyet gösterdiği hizmet alanıyla ilişkili olan Bakanlığın emir ve talimatları doğrultusunda hareket etmektedir (Palas, 2014: 81).

Genel idari kolluk ile özel idari kolluğu birbirinden ayıran bir ölçüt, sahip oldukları yetkidir (Erarslan, 2019: 31). Genel idari kolluk, her türlü faaliyet alanına girmeye yetkiliyken, özel idari kolluk yalnızca belirli alanlar hakkında yetkilidir. Başka bir deyişle özel idari kolluk yetkisi, normalde kolluk yetkisine sahip olmayan makamlara tanınmış olabilmektedir (Bucaktepe, 2008: 92). Mesela orman kolluğu, kolluk yetkisine sahip olmayan Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlıdır ve Bakanlığın emir ve düzenlemeleri ışığında çalışmaktadır. Özel idari kolluğun görevleri, kendilerine has kanunlarıyla sınırlandırılmış olan faaliyet alanları ile sınırlıdır (Kunter, Yenisey ve Nuhoglu, 2008: 381; Özay, 2004: 727) Genel kolluk dışında bir özel kolluk teşkilatına ihtiyaç duyulmasının nedenlerinden biri, bazı kolluk birimlerinin özel tehditlere karşı tek başına mücadele edebilecek derecede güçlü hale getirilmesi amacıdır (Erarslan, 2019: 32).

3.4. Kolluk İşlemleri

Kolluk makamları, idari faaliyetlerini gerçekleştirirken belli usuller çerçevesinde işlemler yapmaktadır. Literatürde geçen ayrıma göre, kolluk işlemleri düzenleyici idari kolluk işlemleri ve bireysel idari kolluk işlemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.4.1. Düzenleyici İdari Kolluk İşlemleri

Temel hak ve özgürlükler, yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere dayanarak kısıtlanabilir (Any., md.13). Çok geniş kapsamlı olan hak ve özgürlüklerin tamamı, tüm ayrıntılarıyla Anayasada düzenlenemeyeceği için, idarenin düzenleyici nitelikteki soyut ve nesnel işlemlerine konu olmaktadır. Düzenleyici işlemler, “genel ve kişilik dışı nitelikte olan tek yanlı idari işlemlerdir” (Gözler ve Kaplan, 2021: 378). Başka bir deyişle, idarenin soyut, nesnel ve genel kurallarını içeren düzenlemeler ve uyulması zorunlu hukuksal işlemlerdir (Cin, 2008: 123). Nitelik açısından kanunlara benzerler ve idarenin kurallarını içermeleri anlamında normatif, önleyici ve koruyucu nitelikteki işlemlerdir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, olağanüstü hâl kararnameleri, yönetmelikler ve adsız düzenleyici işlemler Türk hukukundaki düzenleyici işlemlerdendir ve bu işlemler aracılığıyla Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanlığı ve kamu kurumlarının yetkili organları kolluk konularını düzenlerler. Kamu düzeni doğası gereği öngörülemeyen birtakım olayların etkisi altındadır. Dolayısıyla bu düzeni korumak için alınabilecek önlemlerin niteliğinin ve sınırlarının ne olacağından önceden belirlenmesi zordur (Doherty, 2004: 247). Bu nedenle kolluk birimlerinin kamu düzeni ile ilgili faaliyetleri düzenleme yetkisi gayet önemlidir. Kamu düzenine ilişkin olası tehlikeler tüm yönleriyle söz konusu işlemlerle düzenlenmektedir. Bu işlemlerin genel itibarıyla kanunlara ve diğer hukuk kurallarına aykırı olmaması gerekir. Kolluk amiri ve personeli, düzenleyici eylem ve işlemlerde bulunamazlar. Bu yetki kolluk makamlarına aittir. Kolluk makamları, kanunların belirlediği sınırlar içerisinde, kanunların ilkelerine uygun biçimde düzenleyici işlemler yapmakta ve bunu kamuya ilan etmektedir. Yapılan işlemlerin ilan edilmesiyle konunun muhataplarından, belirlenen kurallara uymaları istenir. Yetkili kolluk makamları tarafından çıkarılan düzenleyici eylem ve işlemler, merkezi idare teşkilatı adına;

Cumhurbaşkanlığınca düzenlenen Cumhurbaşkanlığı yönetmeliği ve Cumhurbaşkanlığı KHK’sı,

Bakanlar Kurulunca düzenlenen yönetmelik, sıkıyönetim ve Olağanüstü hâl KHK'sı,
Bakanlıklarca düzenlenen yönetmelik ve diğer düzenleyici işlemler,
İçişleri Bakanlığı makamlığınca düzenlenen yönetmelik ve adsız düzenleyici eylemler,
Valilerce düzenlenen genel emirler,

Kaymakamlarca düzenlenen genelge ve düzenleyici işlemler şeklinde belirlenmiştir (Akgün, 2021: 123).

3.4.2. Bireysel Kolluk İşlemleri

Kamu düzeninin korunması için yürütülen faaliyetler genel anlamda birey davranışlarının gözetilmesi, denetlenmesi, aykırı faaliyetlerin çeşitli yaptırımlara tabi tutulması ve gerektiğinde yasaklanması gibi zorunlu müdahaleleri içermektedir. Söz konusu müdahaleler, düzenleyici kolluk işlemlerinin uygulanmasından doğan bireysel işlemler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bireysel kolluk işlemleri; ismen belirlenmiş bir kişi veya belirli özel durumlara ilişkin yapılan işlemlerdir. Başka bir deyişle; belli kişilerle ilgili hukuki sonuçlar doğurmaya ilişkin irade açıklamalarıdır (Gözler ve Kaplan, 2021: 257). Kanun ve düzenleyici işlemlere dayanılarak yapılan bireysel işlemler (Gözübüyük ve Tan, 2013: 665), belli bir kişiye veya eşyaya uygulandıkları zaman yalnızca o kişi veya eşyayı bağlayan sonuçlar doğurur (Gözübüyük, 2015: 310).

Trafik kurallarına uymayan bir sürücünün ehliyetine el konulması, kanuna aykırı faaliyetler yürüten bir iş yerinin faaliyetten men edilmesi, halkı kin ve öfkeye sevk eden gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması gibi işlemler, bireysel kolluk işlemleri kapsamına girmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, kolluğun yetkili olduğu bireysel işlemler;

- Emir veya ihtar, Yasaklama/ faaliyetten men etme kararları,
- Erteleme kararları,
- Kapatma kararları,
- İzin verme/vermeme kararları,
- Alındı belgesi verme kararları

Şeklinde belirtilebilir. Bireysel kolluk işlemleri kanuna uygun olmalıdır. Esas itibarıyla bireylerin temel hak ve özgürlüklerini hedef alan bu işlemlerin kamu düzeninin korunması amacına hizmet etmesi gerekir. Bu bağlamda hukuka uygun biçimde gerçekleştirilmelidir. Bireysel kolluk işlemlerinin kanuna uygun olmasının istisnası olağanüstü haller ve bazı acil durumlardır. Söz konusu hallerde, bu işlemlerin durumun gerektirdiği ölçüde, kanuna dayanmadan kullanılmasına izin verilmiştir (Gözler ve Kaplan, 2021: 545).

3.5. Kolluk Makamları

Kolluk faaliyetleri sırasıyla, “kolluk makamları, kolluk amirleri ve kolluk personeli” eliyle yürütülmektedir. Kolluk makamı, görev alanları içerisinde kolluğa dair tüm durumlar hakkında düzenleyici işlemler yapma yetkisine sahip kişi veya mercilerdir (Güneş, 2019: 70). İdari kolluk faaliyetlerine katılan kolluk makamları; genel idari kolluk makamları, mahalle idari kolluk makamları ve özel idari kolluk makamları şeklindedir.

3.5.1. Genel İdari Kolluk Makamları

Genel idari kolluk makamları; Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu, İçişleri Bakanlığı ve Mülki İdare Amirleri olan vali, kaymakam ve bucak müdürlüklerinden oluşmaktadır.

3.5.1.1. Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanlığı makamının yetkili kişisi, yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini

temsilen, Anayasanın uygulanmasını ve Devlet organlarının düzenli çalışmasını sağlamaktadır (CK, md.1). Anayasanın 8 inci maddesi, yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanıldığını belirtmektedir (Anayasa, md.8). 2017 tarihinde 6771 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucu Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık kaldırılmış, yürütme ile ilgili görevler Cumhurbaşkanlığı teşkilatına devredilmiştir.

Cumhurbaşkanı, genel idare teşkilatının hiyerarşisinde en üst amirdir (Erarslan, 2019: 34). Kolluk faaliyetleri hakkında kanunla düzenlenmemiş hususlarda kararname çıkarma yetkisine sahiptir (Akgün, 2021: 115). Ayrıca İçişleri Bakanının atanması ve görevine son verilmesi konusu da Cumhurbaşkanının kararına bağlıdır.

3.5.2. İçişleri Bakanı

Ülke genelinde kamu düzenini sağlamak, iç güvenliği temin etmek görevi İçişleri Bakanlığına aittir ve genel idari kolluğun en üst amiridir (Erarslan, 2019: 35). İçişleri bakanının yetkileri 3152 sayılı İçişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'a dayanmaktadır. Buna göre İçişleri Bakanı, kolluk kuvvetleri aracılığıyla kamu güvenliğini ve genel huzuru sağlamak, Anayasal hak ve özgürlükleri korumakla yükümlüdür (Şener, 2019: 38).

1 sayılı CK'nın 245'üncü maddesinde, İçişleri Bakanlığının kolluk faaliyetleri ile ilgili görev ve yetkileri; a) Bakanlığa bağlı iç güvenlik kurumlarını yönetmek suretiyle yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak, b) Sınır, kıyı ve karasularının güvenliğini sağlamak, c) Karayollarında trafik düzenini sağlamak ve denetlemek, d) her türlü kaçakçılığı men ve takip etmek şeklinde belirtilmiştir (CK, md.254).

3.5.3. Mülki İdare Amirleri

Vali, ilde Cumhurbaşkanının temsilcisi ve idari yürütme aracıdır. İlin genel idaresinden Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Kanun, kararname, yönetmelik ve diğer mevzuatın uygulanmasını sağlamak ve merkezden gelen emir ve talimatları yerine getirmekle görevlidir (5442 sayılı İl İdaresi Kanunu [İİK], md.9).

İl sınırları içerisinde kalan genel ve özel kolluk teşkilatlarının amiridir. Suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenliğini korumak için kolluk kuvvetlerini istihdam eder. İl sınırları içerisinde kişi dokunulmazlığının, can ve mal emniyetinin ve kamu esenliğinin sağlanması valinin görevlerindedir. Olağan hayatı durduracak veya bozacak derecede ciddi durumlarda, on beş günü geçmemek şartıyla ilde bazı yerlerde sert önlemler alabilir. Şüpheli kişilerin hareketlerini sınırlayabilir, belli saat ve yerlerde kişilerin dolaşmasını yasaklayabilir veya kısıtlayabilir, ruhsatlı ve ruhsatsız her türlü silah ve mermi kullanımına yasak getirebilir. Kolluk kuvvetlerinin tüm ast ve üstlerinin il içine özel olmak üzere geçici veya sürekli olarak yerlerinin değiştirilmesi Valinin kararına bağlıdır ve bu konu ile alakalı olarak hemen İçişleri, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarına bilgi verilir (İİK, md.11).

Kaymakam, ilçe idaresinin başıdır ve Cumhurbaşkanının ilçedeki yürütme aracıdır. Kolluk teşkilatı da dâhil, tüm ilçe teşkilatları kaymakamın emrindedir. Kanun, CK ve diğer mevzuatın uygulanmasını sağlar ve bunlardan aldığı yetkileri kullanır. Kaymakam, valinin emir ve talimatlarını yerine getirmekle yükümlüdür (İİK, md.27-31).

Kaymakam, ilçe sınırları içerisinde bulunan kolluk kuvvetlerinin amiridir. Kolluk teşkilatına dair yetkileri, valinin ildeki yetkileri ile neredeyse aynıdır. Suç işlenmesini önlemek ve kamu düzenini korumak için gerekli önlemleri alır, bu amaçla kolluk kuvvetlerini görevlendirir. Sınır ve köy güvenliği ile ilgili işleri mevzuat hükümlerine göre yerine getirir. İlçe kolluk kuvvetleri personellerinin geçici veya sürekli yer değiştirmeleri hususunda valinin onayı ile karar vermektedir (İİK, 32).

3.5.4. Mahalli İdare Kolluğu Makamları

Mahalli idari kolluk makamları, belediyelerde; belediye başkanı ve belediye meclisi, köylerde ise muhtar ve ihtiyar heyetidir. Belediyenin hiyerarşik en üst amiri olan Belediye başkanı, belediye yönetiminin başı ve temsilcisidir. İlgili kanunda gösterilen esaslara göre seçilmektedir. Görevleri boyunca siyasi partilerin yönetim ve denetim birimlerinde görev alamazlar. Belediye teşkilatının sevk ve idaresinden sorumlu kişi olarak belediyenin hak ve menfaatlerini korumakla vazifelidir. 5393 sayılı Belediye Kanunu (BK), belediye başkanının görev yetkilerini düzenlerken, belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve güvenliği için gereken önlemlerin alınması görevini de belirtmiştir (md.38/m).

Aynı kanun 17 inci maddesinde belediye meclisini düzenlemiştir. Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır ve üyelerinin seçimi ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre yapılmaktadır (BK, md.17). Belediye zabıtasının görev ve yetkilerinin düzenlendiği kısımda, belediye meclisinin belde huzur, sağlık ve düzenin sağlanması amacıyla kararlar aldığı ve bu kararların belediye zabıtası tarafından yerine getirileceği ifade edilerek belediye meclisinin mahalli kolluk teşkilatının amiri olduğu belirtilmiştir (BK, md.).

442 sayılı Köy Kanunu (KK) ile muhtar ve ihtiyar heyeti kolluk teşkilatının faaliyetlerinde yetkili kılınmıştır. Buna göre muhtar ve ihtiyar heyeti; köy sınırları içerisinde dirlik ve düzeni sağlamak ve korumak, bulaşıcı hastalık ve salgınları günü gününe hükümete haber vermek, köy civarında gördüğü eşkıyaları yetkililere bildirmek ve yapabilirse eşkıyaları alıkoymak, köylünün can, mal güvenliğine ve ırzına karşı tehdit oluşturan kimseleri köy korucularına yakalattırmak, köy sınırları içerisinde meydana gelen yangın ve sel afetlerine müdahale etmeye çalışmakla vazifelidir (KK, md.36).

3.6. Kolluk Kuvvetlerinde Kaymakamın Yetki ve Sorumlulukları

Kaymakam, mülki idarenin başı olarak ilçede yetkili amirdir. Cumhurbaşkanının ilçedeki yürütme aracıdır. Valinin emir ve talimatlarını yerine getirmek, kanuni Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve diğer mevzuatlarda ilgili hükümleri yerine getirmek suretiyle ilçe yönetiminden sorumludur. Vali, ilçenin idaresi ile ilgili işleri doğrudan kaymakama yazar, kaymakam da ilçenin sınırları içerisinde bulunduğu ilin valisiyle sürekli haberleşme içerisinde (İİK, md.31/A/B).

Kaymakamlar; devlet daire, müessese ve işletmelerini, özel işyerlerini, belediye ve köy idareleri ile buna bağlı tüm kurum ve kuruluşları denetlemek ve teftiş etmekle yükümlüdür (md. 31/H). Bu bağlamda ilçe sınırları içerisinde görevli genel ve özel kolluk teşkilatının amiridir ve kamu düzeni ile güvenliğinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri alır. Emrinde çalıştırdığı kolluk personellerine kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuatlarda yer alan hükümlerin yürütülmesi konusunda talimatlar verir. Kaymakam tarafından verilen emirler derhal yerine getirilmelidir (md.32). Kaymakamın idari hususlarda verdiği talimatlara uymayanlar Kabahatler Kanun'unun 32'inci maddesinde yer alan hükümlere göre cezalandırılır (md.66). Kaymakam her yıl ilçenin tüm bucak ve köylerinin en az yarısını ve ilçe teşkilatını teftiş eder, halkın şikâyetlerini dinler ve teftiş sonucunu rapor halinde valiye sunar (md.36).

İlçe sınırları içinde, kamu düzeni ve güvenliğine dair çeşitli faaliyet ve işlemler yürütmeye yetkili olan kaymakam, bu amaçla ilçelerde özel ve genel kolluk birimlerine emir ve talimat vermektedir. Kamu huzurunu tehdit eden olaylara karşı, bireylerin davranışlarını sınırlayabilir, tehlikeli bölgelere giriş ve çıkışları kısıtlayabilir veya tamamen yasaklayabilir, çeşitli faaliyetleri erteleyebilir, ruhsatsız işyerlerinin kapatılmasına karar verebilir, kamu düzenine aykırı faaliyetlerde bulunmak amacıyla düzenlenen toplu gösteri ve yürüyüşleri yasaklayabilir. Ayrıca ilçe sınırlarında meydana gelen olağanüstü durumlara karşı yetersiz kalması halinde en yakın askeri birlikten yardım talep edebilir (Akgün, 2021: 230). Denetleme ve gözetleme yetkisinin yanı sıra kaymakamın kolluk amir ve görevlilerine disiplin cezası vermek ve bunları uygulamak yetkisi de bulunmaktadır. Buna göre kaymakam uyarma ve disiplin cezasını verebilir, daha ağır cezalar için ise teklif ve talepte bulunması gereklidir (Yenisey, Yayla ve Karadaş, 2010: 116). Yukarıda belirtildiği üzere

kaymakamın, kolluk amiri olarak, iç güvenlik birimleriyle ilgili geniş bir denetim yetkisi bulunmaktadır. Bu yetki, kolluk birimlerinin tüm işlem ve eylemlerini kapsamaktadır.

4. Sonuç

Amerikalı psikolog Abraham Maslow tarafından 1943 yılında yayınlanmış olan ihtiyaçlar hiyerarşisinde ikinci sırada yer alan güvenlik ihtiyacı kişinin beden, ahlak, aile, sağlık ve mülkiyet güvenliğini içermesi yönüyle insanın en temel gereksinimlerini tanımlamaktadır. Toplu halde yaşamaya başladığından beri insanın güvenli bir ortamda yaşama ihtiyacı hep artarak devam etmiştir. Kamu düzeni olarak da adlandırılabilir güvenilir bir ortamda insanlar huzur içerisinde yaşayabilme arzusu taşımışlardır. Bu huzuru sağlamaya yönelik çeşitli faaliyetler yürütmekle yükümlü olan devletler kişilerin hak ve özgürlüklerini korumak için o hak ve özgürlükleri anayasa ve diğer kanunların çizdiği sınırlar içinde kısıtlama ve hatta durdurma yetkisine sahiptir. Temel hak ve özgürlüklerin neredeyse tamamı, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerle güvence altına alındığından, dokunulması ve keyfi müdahale edilmesi sakıncalı olan haklardandır. Dolayısıyla, bu hak ve özgürlüklere doğrudan veya dolaylı yapılacak her türlü işlem ve eylemin kanuni sebeplere dayandırılmış olması gerekmektedir. Söz konusu yetkilerin kullanımına, yasal ölçünün aşılması sonucu toplumda kargaşa ve bozukluklara neden olmaması amacıyla bir takım anayasal ve kanuni sınırlamalar getirilmiştir.

Devletler, halklarını korumak ve güvenliğini sağlamak için bir düzen ortamı yaratmak zorundadır. Bu düzen ortamını da kolluk adı verilen birimler ve faaliyetler aracılığıyla oluşturmaktadır. Kolluk faaliyetleri ile amaçlanan, kamu düzeni kavramı altında bir araya toplanan güvenlik, genel sağlık, genel ahlak, esenlik ve dirlik unsurlarını sağlayabilmektir.

Kolluk, yetkilerini idari ve adli olmak üzere iki şekilde kullanmaktadır. İdari yetkiler suçun işlenmesinden önce, suç oluşmasını önlemek amacıyla tedbirler almak; adli yetkiler ise suç işlendikten sonra suçun niteliğini çözmek ve suçluyu yakalayıp yargı mercilerine teslim etmek suretiyle kullanılmaktadır. Örnek vermek gerekirse; birinin öldürülmesini veya bir hırsızlık olayını engellemek için ilgili kolluk birimlerinin devriye gezmesi idari yetki kapsamında iken, hırsızlık yapıldıktan veya kişi öldürüldükten sonra olay yerinin incelenmesi, parmak izi, silah veya diğer delil niteliğindeki cisimlerin korunup, yetkililer gelene gözlem altında tutulması ve suçun nasıl işlendiğinin analiz edilerek suçluların yakalanması işlemleri de adli yetki kapsamına girmektedir. İdari kolluk önleyici nitelik taşıırken, adli kolluk bastırıcı nitelik taşımaktadır. Bu anlamda, her iki kolluğun hedefleri de farklılık göstermektedir. İdari kolluk kamu düzenini sağlamayı hedeflemişken, adli kolluk bozulan düzeni yeniden kurmayı hedeflemektedir.

İdari ve adli kolluk teorik olarak birbirinden ayrılrsa da pratikte çoğu kez her iki kolluk görevi aynı personel tarafından yerine getirilmekte, bu nedenle sınırlarının belirlenmesi zorlaşmaktadır. İdari kolluk, idari makamların emri altında görev yürütmekte ve buna dair uyuşmazlıklar idare mahkemelerinde çözülmekte iken; adli kolluk ise adli makamların emri altında faaliyet yürütmekte ve buna dair uyuşmazlıklar da adli yargıda çözümlenmektedir.

İdari kolluk faaliyetleri kendi içerisinde genel idari kolluk ve özel idari kolluk olmak üzere ayrılmaktadır. İki kolluk arasındaki ayrımın ölçütü, konu itibarıyla yetki unsuru bakımındandır. Her türlü faaliyette yetkili olan kolluk genel idari kolluk; yalnızca belirli alanlarda faaliyet yürütme yetkili olan kolluk ise özel idari kolluktur. Ülkemizde genel idare kolluk birimleri polis, jandarma ve sahil güvenlikten oluşuyorken; orman kolluğu, gümrük kolluğu, belediye kolluğu gibi özel alanlarda yetkili birimler de özel idari kolluğu oluşturmaktadır.

Ülkemizde kamu düzeninin sağlanması ve korunması işlerinden İçişleri Bakanlığı ve bünyesinde oluşturduğu diğer kurumlar sorumludur. Ülkemizde güvenlik ve asayiş hizmetlerinden sorumlu kurumlar, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'dır. Ülke çapında en büyük mülki idare amiri İçişleri Bakanı olup, il ve ilçede Bakan adına işlem yapmaya yetkili kişiler vali ve kaymakamdır. Genel idari kolluk birimleri, görev alanları

içerisinde mülki idare amirlerine karşı sorumludurlar ve onların emirlerine uymakla yükümlüdürler. Genel idari kolluklardan polis, belediye sınırları içinde; jandarma belediye sınırları dışında ve polis teşkilatlarının kurulmadığı bölgelerde; sahil güvenlik teşkilatı ise deniz ve karasuları içerisinde yetkili birimlerdir.

Güvenlik meselesi, bir ülkeyi hem içerden hem dışarıdan güçlü gösteren önemli bir alandır. Bu alanı zayıflatmaya yönelik her eksiklik gerek ulusal gerekse de uluslararası ortamda düzeni yok etmeye neden olacak bir etkidir. Bu nedenle, kolluk faaliyetlerini etkisiz ve verimsiz bırakacak her türlü sorunun ivedilikle çözüme kavuşturulması, ulusal ve küresel güvenliğin sağlanması açısından önemli bir ihtiyaçtır.

Kaynakça

- Acar, H. (2018). Kamu Güvenliğinin Sağlanmasında Weberyen Bürokrasi ve Hiyerarşi Kavramı. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 667- 684.
- Akcagündüz, E. (2021). Türkiye’de Mülki İdare’nin Sorunlarını Farklı Bir Yoldan Tespit Etmek: 2002 Tarihli Mülki İdare Şurası İhtisas Komisyon Raporları ve 2019 Tarihli Mülki İdare Çalıştay Raporu Üzerine Bir İnceleme. *14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri*, (Edit.) Hatem Fahd Hno, Ömer Bozkurt, Sid Ahmed Soufiane, 4. Cilt, 1247-1260.
- Akgün, M. (2021). *İdari Kolluğun Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Yetkileri ve Bu Yetkilerin Denetimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Akman, N. (1988). *Yönetim Sistemlerinde İç Güvenlik Hizmetleri ve Jandarma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M. (2018). İdari Kolluk Uygulamalarında Kolluk Kuvveti Anlayışından Kolluk Hizmeti Anlayışına Geçiş. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 179-180.
- Avaner, T. ve Küçükyağcı, N. (2021). *Cumhurbaşkanlığı ve Covid-19 ile Mücadele*. Covid19 Pandemisi ve Türkiye, Avaner, T.- Barbak, A.-Fedai, R. (Edit.), 31-95, Ankara.
- Aydın, A. H. (2002). Özel Güvenlik Teşkilatı Kuruluşu Görevleri Yetkileri. *Polis İlimleri Dergisi*, 4(1), 123-136.
- Aydın, A. H., Durgun, S. ve Bucak, U. (2019). Jandarma Genel Komutanlığının İçişleri Bakanlığına Hızlı Uyum. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 70-83.
- Başa, Ş. (2008). *Ülkemizde Uygulanan Mülki Yönetim Sistemi*. [http://www.safakbasa.com.tr/yuklenen_akademik_calismalar/25-TURKIYEDE_MULKI_YONETIM_SISTEMI_\(KONFERANS\).pdf](http://www.safakbasa.com.tr/yuklenen_akademik_calismalar/25-TURKIYEDE_MULKI_YONETIM_SISTEMI_(KONFERANS).pdf) , ss. 26- 27, (Erişim Tarihi:25.05.2023).
- Bilgiç, A. (2019). Türkiye’de İç Güvenlik Yapılanmasında Çoklu Genel Kolluk Sisteminin Kurumsallaşması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 287-307.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. TODAİE Yayını: Ankara.
- Bucaktepe, A. (2008). Genel İdari Kolluk ve Kolluk İşlemleri. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, Y. ve Kulu Bay, S. (2021). *Yardımcı Kolluk Kuvvetlerinin Terör Faaliyetlerinin Önlenmesindeki Rolü*. 20. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (s. 132-143). Malatya: İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
- Cin, E. (2008). *Türk Hukukunda Kolluk Yetkisinin Kullanılması ve Sınırları*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çadırcı, M. (1987). Tanzimat’ın İlanı Sıralarında Türkiye’de Yönetim. *Belleten*, 51(201), 1215-1240.
- Çadırcı, M. (2007). *Tanzimat sürecinde Türkiye ülke yönetimi*, Ankara.
- Çapar, S. (2011). Kaymakam Adaylığına Giriş Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 473, 75-95.

- Çapar, S. ve Koca, M. (2021). *İl ve İlçelerde Mülki İdarenin Koordinasyon Kapasitesi*. Ankara.
- Çetindağ, A. F. (2004). *Türk Anayasal Sisteminde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması Bağlamında Kamu Düzeni*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çınar, Ş. (2014). *Kamu Düzeninin Sağlanmasında İç Güvenlik İstihbaratının Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, G. S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler. *European Journal of Educational and Social Science*, 6(1), 111-118.
- Diñer, C. (2009). Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi. *Türk İdare Dergisi*, 37-69.
- Doherty, M. (2004). Civil Liberties: Human Rights, Police Powers And Public Order. *The Law Teacher*, 38(2), 239-263.
- Duran, L. (1982). *İdare Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erarslan, F. (2019). *Askeri Kolluktan Sivil Kolluğa Uzanan Süreçte Jandarma Genel Komutanlığının Yönetimsel Değişimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fendoğlu, H. T. (1997). "Adli Kolluk" Üzerine. *Yargıtay Dergisi*, 23(3), 229-242.
- Gençtürk, Ü. (2021). *Kolluğun Zor ve Silah Kullanma Yetkisi ve Sınırları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Görelî, İ., H. (1952). *İl İdaresi*. A.Ü.S.B.F. Yayınları: Ankara.
- Gözler, K. (2006). *İdare Hukuku Dersleri*. Ekin Kitabevi: Bursa
- Gözler, K. (2019). Osmanlı Mülkî İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir? *Amme İdaresi Dergisi*, 52(1), 1-32.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2021). *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (2015). *Yönetim Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. (2005). *Yönetim Hukuku*. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Güneş, F. (2019). *Türk Hukukunda Belediye Zabıtasının Görev ve Yetkileri*.
- Güngör, M. (2020). *Kolluk Şikâyet ve Gözetim Sistemi ve Türkiye İçin Kolluk Gözetim Kurumu (Kolluk Ombudsmanlığı) Önerisi*. (Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İleri, F. (2004). *Genel İdari Kolluk ve Mülki İdare Amirlerinin Genel İdari Kolluk Yetkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakurt, B. ve Bal, C. (2013). Genel Kolluk- Özel Güvenlik İlişkisi. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 84-101.
- Kaştan, Y. (2004). Yerel Yönetimlerde Devlet Yatırımı Kavramının Tarihi gelişimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(2), 525.
- Kaya Projesi. (1991). TODAİE Yayını: Ankara
- Kunter, N., Yenisey, F. ve Nuhoğlu, A. (2008). *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*. İstanbul, Beta Yayınları.
- Kuyaksil, A. ve Tiyek, M. (2003). Türkiye'de Güvenlik Hizmeti Olarak Özel Güvenlik ve Gönüllü Güvenlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 5(2), 65-94.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü. ve Ercan, İ. (2015). *İdare Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Okay, Ö. (2009). *İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özay, İ. H. (2004). *Gümişğında Yönetim*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özdemiray, S. M. ve Kutlu, Ö. (2020). Tarihsel Kurumsalcılık Ekseninde Türk Mülki İdare Sistemi. *Türk İdare Dergisi*, 91(489), 233-266.

- Özkan, A. F. (2009). Ekonomik Kamu Düzeni ve Ekonomik Kolluk Faaliyeti. *Ankara Barosu Dergisi*, 75-94.
- Pustu, Y. (2018). *Kamu Yönetiminin Yumuşak Karnı: Siyasal Yozlaşma, Sosyal Bilimler Siyaset ve Yönetim*. Çavuş, M. F. ve Coşkun, M. B (Ed.), 23-39, Ankara.
- Sanal, R. (2000). *Türkiye’de İllerin Yeniden Düzenlenmesi*. İçişleri Bakanlığı Yayını: Ankara.
- Sarıca, S. Ö. (2020). *Türkiye’de İdari Kapasite: İller Üzerine Bir Değerlendirme*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,
- Schneider, M. J. (2017). *Introduction to Public Health*. Burlington: Jones&Bartlett Learning.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5(2), 67-81.
- Şener, M. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Kolluğun Sivili Gözetimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK, sozluk.gov.tr Erişim Tarihi: 25.05.2023
- Toraman, Ö. (2002). Osmanlı Taşra İdaresi: Klasik Dönem. *Türk İdare Dergisi*, 437, 191-200.
- Tosun, Ö. (1972). Suç Kolluğu. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi* 6(9), 3-18.
- Uzan, H. A. (2019). *Yerel Yönetimlerde Kayımlık Algısı ve Belediye Hizmetlerinden Vatandaş Memnuniyetinin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Wood, T. ve Hansen-Lohrey, C. (2021). *Disasters, Climate Change and Public Order: A Principled Application of Regional Refugee Definitions*. <https://rli.blogs.sas.ac.uk/2021/05/24/disasters-climate-change-and-publicorder/> (Erişim Tarihi: 25.05.2023).
- Yenisey, F. (2015). *Kolluk Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yenisey, F., Yayla, A. ve Karadaş, C. (2010). *Kolluk Güçlerinin Sivil Denetimi Vali ve Kaymakamlar El Kitabı*. Ankara: İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü.

TOPLUMSAL CİNSİYETİN TÜRK TELEVİZYON DİZİLERİNE YANSIMASI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Ebru DİLEK*

Öz

Feminizm, kadınların biyolojik cinsiyeti üzerinden karşılaştığı her türlü sorun üzerinde çalışan bir ideolojidir. Feminist dalgalar ile dönemin var olan sorunlarının analizi daha rahat sağlanmıştır. Toplumsal cinsiyet kalıpları ise biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak toplum tarafından üretilen kadınların ve erkeklerin rolleri şeklinde tanımlanmaktadır. Toplum oluşturduğu kalıplar ile kadınların ve erkeklerin hangi işlerde çalışabileceğini ve ev içinde nelerden sorumlu olduğunu açıklamıştır. Tüm bu sorumlulukları kadınlık ve erkeklik görevi olarak belirlemiştir. Yine kadınların ve erkeklerin karakter özellikleri de toplumsal cinsiyet kalıpları ile belirlenmiştir. Toplumda var olan kalıpların aktarılması birçok aktör tarafından gerçekleştirilmektedir. Aktörlerin içerisinde geniş kitlelere ulaşma imkânı olan medya büyük önem taşımaktadır. Medya, toplumsal cinsiyet kalıplarını en çok yerli diziler ile gösterime sunmaktadır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet kalıpları bağlamında kadın ve erkek karakterlerin yerli dizilerde gösteriminin üzerinde değerlendirilmelerde bulunmaktadır. Yerli dizilerde toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun kadın ve erkek karakterlerin nasıl gösterime sunulduğu incelenmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet kalıplarına uymayan erkek ve kadın karakterlerin özellikleri üzerinde de durulmuştur. Son bölümde ise 2023 yılının en çok gündem yaratan Kızılıcak Şerbeti dizisinde gösterime sunulan toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinde değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Medya, Toplumsal cinsiyet.

AN EVALUATION OF THE REFLECTION OF SOCIAL GENDER IN TURKISH TELEVISION SERIES

Abstract

Feminism is an ideology that focuses on addressing all kinds of issues faced by women through their biological sex. The analysis of existing problems of each era has been facilitated by feminist waves. Gender roles, on the other hand, are defined by society as the roles of women and men produced independently of biological sex. Society has delineated which jobs women and men can work in and what responsibilities they hold within the household through these patterns. All these responsibilities have been defined as feminine and masculine duties. Similarly, the character traits of women and men have also been determined by societal gender patterns. The transmission of these existing patterns occurs through various actors, with the media, which has the capacity to reach wide audiences, being of great importance. Media predominantly presents societal gender patterns through domestic TV series. In this study, the portrayal of female and male characters in domestic TV series is evaluated in the context of societal gender patterns. The presentation of female and male characters that adhere to societal gender patterns in domestic TV series has been examined. Furthermore, the characteristics of male and female characters that do not conform to societal gender patterns have also been addressed. In the final section, an assessment has been made of the societal gender patterns presented in the highly-discussed 2023 TV series 'Kızılıcak Şerbeti'.

Key Words: Feminism, Media, Gender.

4. Giriş

Tarih boyunca kadınlar biyolojik cinsiyetleri üzerinden birçok baskı, zorluk ve ezilmişlik ile karşılaşmıştır. Feminizm, kadınların karşılaştığı baskılara, zorluklara ve ezilmişliğe karşı bir direniş göstermeyi hedefleyen ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte kadınların karşılaştığı sorunlar da değişmiştir. Sorunların farklılık göstermesi ile feminizm de dalgalara ayrılmıştır. Feminizmin dalgaları, dönem içerisinde sorunların analiz edilmesi ve çözüme kavuşturulmasında büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Toplumsal cinsiyet kalıpları, biyolojik cinsiyetlerin aksine toplum ve kültür tarafından üretilmektedir. Üretilen kalıplar ile toplumda erkeklerin ve kadınların rolleri oluşturulmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıpları erkeklere maddi yönden ailesine bakmasını ve onları korumasını rol olarak yüklerken kadınlara ise yemek yapmak, temizlik yapmak, çocuklara bakmak gibi roller yüklemiştir.

Toplumsal cinsiyet kalıpları; aile, okul ve medya gibi aktörler ile aktarılmaktadır. Oluşturulan kalıpların öğrenilmesinde etkili aktörler özellikle aile ve medyadır. Aile, erkek çocuğuna araba ile

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ebruudilek1@gmail.com, ORCID: 0009-0000-2743-2311

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Dilek, E. (2023). Toplumsal Cinsiyetin Türk Televizyon Dizilerine Yansıması Açısından Bir Değerlendirme. UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi, 3(2), 75-88.

oynamasını öğretirken kız çocuğuna oyuncak bebek ile oynamasını öğretmektedir. Diğer önemli aktör olan medya ise toplumda var olan kalıpların izleyicilere aktarılması konusunda etkilidir.

Medya, kadın ve erkek karakterin toplumsal cinsiyet kimliklerini belirginleştirip izleyiciye sunmaktadır. Medyanın kalıpları aktarması en çok yerli diziler ile yapılmaktadır. Yerli dizilerde kadın karakterler için geleneksel yapıya uygun olması beklenirken erkek karakterler ise bu beklentiden uzak tutulmuştur.

Geniş kitlelere ulaşma imkânı olan medya, yerli dizilerde gösterime sunduğu toplumsal cinsiyet kalıplarını izleyiciye ulaştırmaktadır. Gösterime sunduğu cinsiyet kalıplarının izleyiciler tarafından benimsenmesini de etkilemektedir.

Makalenin birinci bölümünde feminizm kavramı ve dalgaları üzerinde durulacaktır. Ayrıca toplum ve kültür tarafından üretilen toplumsal cinsiyet kalıpları açıklanacaktır. Medyada toplumsal cinsiyet kalıplarının gösterimi üzerinde durulup kadın ve erkek karakterlerin izleyiciye sunumundaki farklar değerlendirilecektir. Kızılıcak Şerbeti dizisinde izleyiciye sunulan toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinde değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

5. Feminizm

Feminizm kavramının kökeni Latince kadın anlamına gelen femine kelimesine dayanmaktadır (Taş, 2016:165). Femine sözcüğü türetilirken “fe” kelimesi, güven, namus ve özgürlük anlamına; “minis” ise eksik anlamına gelmektedir. Bu iki kavramın birleşimi ile femine sözcüğü türetilmiştir (Küçük ve Akpınar, 2018:123). Feminizm kavramı ilk kez Charles Fourier tarafından kullanılmıştır (Vural ve Kantar, 2022:36). Feminizm kavramını literatüre kazandıran gelişme ise 1792 yılında Mary Wollstonecraft’ın eseridir (Kıroğlu Bayat ve Baykal Parıldar, 2021:747).

Feminizm; kadınların cinsiyetleri nedeniyle karşılaştıkları zorlukları, baskıları ve zorbalıkları inceleyerek bunları sınıf, ırk, din, dil gibi unsurlar ile birlikte ele alan ve tüm bu ezilmişliği eşitlikçi bir düzeye dönüştürmeye gayret eden ideoloji olarak açıklanabilir (Taş, 2016:165). Türk Dil Kurumuna göre feminizm, toplumda var olan kadın haklarının çoğaltılması, erkeklere ait olan haklar düzeyine çıkartılması, eşitlik sağlama amacı taşıyan düşünce akımı, kadın hareketi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023).

Feminizm kavramının farklı tanımları bulunmaktadır. Marshall’a göre feminizm, kadın haklarını geliştirmek amacıyla cinsiyetler arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik toplumsal hareketlerdir (Marshall, 1999’dan akt. Doğancı ve Tuncay, 2020:1328-1329). Michel ise kadınların hemcinsleri ile birlikte bir dayanışma kurarak erkek bir dünyaya ve cinsiyetçi politikalara karşı yürütülen mücadele olarak tanımlanmaktadır (Michel, 1993:6-7’den akt. Özüdoğru, 2018:306). Hooks ise feminizmi, cinsiyetçiliğe ve cinsiyetçi sömürlere karşı verilen mücadele olarak tanımlanmaktadır (Hooks, 2016:2’den akt. Dönmez Aydın, 2017:31).

Feminizmin tarihsel süreci sabit bir şekilde ilerlememiştir. Farklı bakış açıları birbiri ile ilişkili şekilde ilerleme kaydetmiştir. Feminizmin tarihsel süreçte yaşadığı dalgalanmalar hem birbirinin zeminini oluşturmuş hem de belirleyicisi olmuştur (Parmaksız ve Öztan, 2021:127-128).

Cinsiyete dayanan eşitsizliklere karşı çıkan ve bu eşitsizliklerle savaşan feminizm 18. yüzyıldan günümüze kadar süren bir harekettir. Tarihin ilerleyen dönemlerinde çeşitli dalgalara ayrılmıştır. Feminist ideolojinin farklı dalgaları, ortaya çıktıkları ortaya çıktıkları dönemde var olan sorunlar ile yakından ilgilidir ve onların analiz edilmesi ile sorunlara çözüm bulunmasını kolaylaştırmıştır (Küçüköz Aydemir ve Genç, 2022:297).

2.1. Birinci Dalga Feminizm

Feminizm hareketinde 1920’li yıllara kadar olan sürece birinci dalga adı verilmektedir (Korkut ve Yurdigül, 2015:129). Birinci dalga feminizm hareketinin temelleri Mary Wollstonecraft’ın yayımladığı Kadın Haklarının Bir Savunusu başlıklı kitap ile atılmıştır (Akan ve Gürhan, 2020:7).

Birinci dalga feminizm, patriyarkal sisteme karşı bir savaş açmış ve cinsel devrim olarak adlandırılan bu hareket ile toplum içerisindeki kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet kalıplarını değiştirmek için bir direniş hareketi başlatmıştır (Çetinsaygı ve Aksoy, 2020:210).

Feminizm hareketlerinin en parlak dönemi olan birinci dalga feminist hareket (1860-1920), kadınların toplumsal yaşamda eşit haklarla var olabilmesi amacını taşımaktadır (Varol, 2014:222). Birinci dalga dönemindeki ana gündem, günümüzde temel insan haklarından sayılan eğitim, oy verme, mülkiyet gibi hakların kadınlara da verilmesi mücadelesini kapsamaktadır (Yükselbaba, 2016:125).

Sanayi Devriminin etkisi ile kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet kalıplarının etkileri belirginleşmeye başlamıştır. Çok uzun asırlardır ev ve evin işleri ile kadın ilgilenmekteydi. Fakat Sanayi Devrimi ile birlikte kadınlar işgücü olarak görülmeye başlanmıştır (Çalışkan, 2022:324; Şeren Kurular, 2018:96). Sanayi Devriminin etkisi ile feminizm, kadınların çalışma süreçlerinde erkekler ile eşit haklara sahip olunması gerektiğini ve kadın-erkek işçi ücretleri arasındaki farkın kaldırılmasını savunmuşlardır (Yükselbaba, 2016:125).

2.2. İkinci ve Üçüncü Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizm, İkinci Dünya Savaşından sonra 1960'lı yıllarda Avrupa devletlerinde ortaya çıkmıştır. I. Dalga Feminist hareketin kazandığı hukuki eşitlik ve kadının kamusal alandaki görünümünün artışı gündelik hayattaki ezilmişliğe büyük bir faydasının olmadığı fark edilmiştir. Bu aydınlanma ile feminist hareketlerin mücadele alanları ve konularında değişiklikler yapılmıştır (Özüdoğru, 2018:308).

1960'lı yıllarda gelişen teknoloji ile sağlık alanında yapılan yeni ilaçların bulunması ve doğumda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması gibi etmenlerde ikinci dalga feminist hareket için olumlu etkiler olarak sıralanmaktadır (Akbaş, 2020:77-110). I. dalga feminist harekette kürtaj hakkı ve doğum kontrol yollarına ulaşımın kolaylaştırılması ve ücretsiz bir hale getirilmesi mücadele konusu niteliği taşımazken bu konular II. dalga feminist hareket için önemli bir konu haline gelmiştir (Özüdoğru, 2018:308-309). İkinci dalga feminist hareketin kurucusu olduğu varsayılan Betty Friedan, bu dönemde kadınların ev hanımlığı, anne ve işçi üçgeninde sıkıştığını belirtmiş ve bu durumun kadınların kimliklerini kaybetmesi ile sonuçlandığı belirtmiştir (Şeren Kurular, 2018:97). İkinci feminist dalganın bir diğer önde gelen teorisyeni Simone De Beauvoir ise "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile toplumsal cinsiyet kalıplarına vurgu yapmıştır (Gedik, 2020:124). Simone De Beauvoir, kadın olmanın biyolojik olarak gelmediğini toplum tarafından sonradan üretildiğini belirtmektedir. Toplum oluşturduğu cinsiyet kalıpları ile kadınlar için yeni bir kimlik kalıbı oluşturmaktadır. İkinci dalga feminist hareket, kadınların alınmadığı mesleklere girme hakkının kazandırılması, çalıştıkları iş yerinde erkekler ile eşit sayılması, ev işlerini yerine getirdikleri için ücretlendirilmesi ve doğum yapma haklarının kendi kontrolünde bulunması yönünde talepler getirmiştir (Burns ve Chantler, 2011:70'ten akt. Varol, 2014:222).

Üçüncü dalga feminist hareket, 1980'li yıllarda ikinci dalga feminist hareketten görevi teslim almıştır. Üçüncü dalga feministler, ikinci dalga feminist hareketin eksikliklerini eleştirmiş ve bu eksiklikleri kapatmayı hedeflemiştir. İkinci dalgada bulunan en büyük eksiklik ise ırk, cinsel yönelim gibi konularda ayırım yapılmadan farklılıkları ortadan kaldırmıştır (Yükselbaba, 2016:127). Üçüncü dalga feminist hareket; cinsiyet kimliğini, ırk, etnik köken, cinsellik gibi yapıların birbirinden ayrı bağlamda kullanılmayacağı bu yapıların birbiriyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir. Birbirine bağlantılı bu yapıların baskı ve ayrıcalık yapma aracı olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür (Iannello ve College, 2010:71'den akt. Varol, 2014:222). Üçüncü feminist dalga ile tartışmaların odağı değişmiştir. Feminizmin tartışma noktaları Müslüman Feministler, LGBTİ hareketler gibi konulara yönelmiştir (Gedik, 2020:125).

2.3. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet kavramının kökeni 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri, kadınlık ve erkeklik durumlarını tanımlamak için kullanılmaktadır (Şaşman Kaylı, 2018:4).

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramları birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Cinsiyet, erkek ve kadın bedeninin biyolojik cinsiyet olarak ayrımını ifade etmek için kullanılmaktadır (Giddens, 2013:505'ten akt. Yalazan ve Özsoy, 2021:148). Toplumsal cinsiyet ise cinsiyet kavramının aksine fizyolojik, anatomik ve biyolojik bir ayırmadan farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak toplum tarafından üretilmektedir (Giddens, 2012:104'ten akt. Ünal ve Şeşen, 2020:1456). Toplumun ve kültürün bireylerden beklentilerini, cinsiyetlerinin rollerini ve kimliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, kadınlığın ve erkekliğin toplum içerisinde oluşturulup ve öğrenilmiş kalıplarını ifade etmektedir (Özaydınlık, 2014:94). Scott'a göre toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için kullanılmaktadır. Aynı zamanda kadınların ve erkeklerin toplum içerisindeki rollerinin belirlenmesi amacı ile kültürel inşaları ifade etmektedir (Scott, 2007:11'den akt. Çalışır ve Okur Çakıcı, 2015:272). Cheng'e göre ise farklı kültürlerde farklı şekillerde kabul edilen cinsiyet kalıpları mevcuttur. Toplumsal cinsiyet, bir kültürde var olan cinsiyet kalıbında erkek veya kadının nasıl davranması, neler giyinmesi ya da birbirleri ile olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini göstermektedir (Cheng, 1997:296'dan akt. Yılmaz, 2007: 144). Illich ise toplumsal cinsiyeti kavramını, toplumsal kalıplar ile erkekler ve kadınlar arasındaki ayırımı erkekler için görevler, yer ve zamanlar veya aletlerin yardımı ile belirlenmesi şeklinde tanımlamıştır. Erkeklerin görevleri, yerleri veya mekânlarının belirlenmesi ile kadınların da farklılaşması sağlanmaktadır (Illich, 1996: 13-14'ten akt. Yüksel, 1999:70). Son olarak Bhasin'e göre toplumsal cinsiyet ile kadın ve erkek arasındaki statü ayırımı belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyette oluşan statü farklılıkları toplumsal ve kültürel bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır (Bhasin, 2015:11'den akt. Ereke ve Parlayandemir, 2020:112).

Cinsiyet ve cinsiyet kalıpları ile toplum inşası gerçekleştirilmektedir. Toplum inşasında kadın ve erkek kavramları ile toplum tarafından meşrulaştırılmış bir düzen bulunmaktadır. Bu oluşturulan düzende toplumsal kalıplar ile erkeklerin ve kadınların toplum içerisindeki rolleri belirlenmiştir (Ünal ve Şeşen, 2020:1457). Bu rollere örnek olarak bir ailede kadınların ev temizlemek, yemek yapmak veya çocuk bakmak gibi görevleri varken erkeklerin ise maddi kazanç ve onları korumak gibi rolleri mevcuttur (Çalışır ve Çakıcı, 2015:272). Farklı toplumsal cinsiyet rolleri ise kız çocuklarının oyuncak bebek ile oynarken erkek çocuklarının araba ile oynaması, erkeklerin evlilik teklifinde bulunması, elbise veya etek giyen bir kadının erkek zorbalığına uğraması gibi rolleri içermektedir. Toplum inşasında oluşturulan kalıplarda bazı roller teşvik edilirken bazı roller ise maruz bırakılmak üzere kurulmuştur (Ünal ve Şeşen, 2020:1457).

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplum içerisinde erkek ve kadının anatomik ve fizyolojik varlıklarından farklı olarak toplum tarafından oluşturulmuş kültürel veya toplumsal rol ve görevleri ifade etmek şeklinde özetlenebilir (Özden ve Gölbaşı, 2018:95). Toplumsal cinsiyet kalıpları kültürel nitelik taşımasından dolayı mucidi insanlardır (Varlı Gürer ve Gürer, 2020:634).

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar ve çalışmalar uzun süreler boyunca feminizm tarafından biçimlendirilmiştir. Feminizm, ataerkil düzene ve bu düzende kadınların ezilmesine karşı bir direniş sergilemektedir. Millett, ataerkil sistemde erkeklerin kadınların üzerinde doğuştan bir egemenliğe sahip olduğunu belirtmekte ve bu duruma karşı çıkmaktadır (Millett, 1987:46-47'den akt. Ereke ve Parlayandemir, 2020:112). Connell ise toplumsal cinsiyet rollerinin bulunduğu ve erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü bir sistemin içerisindeki hiyerarşide kadınların konumlarının alt basamaklarda olduğunu vurgulamaktadır (Connell, 2005:77-120'den akt. Ereke ve Parlayandemir, 2020:112).

6. Medyada Cinsiyet Temsilleri

Yaşamın her sürecinde kişiler toplumsal cinsiyete kalıpları ile karşılaşmaktadır. Kişilerde toplumsal cinsiyet kalıpları bilinçli olarak bir kimlik şeklinde oluşmamaktadır. Toplumsal cinsiyet kişilerin çevresinde oluşan mesaj ve anlam yapılarıyla birlikte oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıplarının aktarılması ve öğrenilmesinde çevre en büyük etken konumuna sahiptir. Oluşturulan kalıplar aile, arkadaş, okul ve medya kanalları ile kişilere aktarılmaktadır (Kaypakoğlu, 2004:93,96).

Medya kavramı, Latince’de ortam ve araç anlamına gelen “medium” sözcüğünden türetilmiştir (Zafer ve Vardarlier, 2019:356). Türk Dil Kurumuna göre medya, iletişim ortamı ve iletişim araçları şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2023). Medya, yaşamımızın bir parçası ve gerçek yaşamın gösterim alanıdır. Medya, toplumsal cinsiyet kalıplarının öğretilmesi aracı olarak büyük bir önem taşımaktadır (Özdemir, 2010:103). Toplumsal cinsiyet ile medya arasında bir döngü bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıpları medyaya yansır, medya bu kalıpları kişilere gösterime sunar. Bu döngü ise kişilerde toplumsal cinsiyet kalıplarının ve rollerinin benimsenmesini etkilemektedir (Avcı ve Güdekli, 2018:481).

Toplumsal cinsiyet kalıplarının gösteriminde medya en önemli aktörlerden birisidir. Medyada kadın rollerinin gösterimi süreç içerisinde değişimlere uğramıştır. 1950 yıllarında kadın, geleneksel bir şekilde ve ev ortamında gösterilmektedir. Kadın çalışma hayatında gösterilecek ise daha alt statüye sahip olan sekreter ve hizmetçi gibi meslek gruplarında bulunmaktadır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda ise kadınların medyada içinde buldukları meslek grupları farklılık göstermektedir. Bu yıllarda kadınların meslek grupları doktor, öğretmen, haber spikeri ve polis memuru şeklindedir. 1980 yıllarında bir önceki dönemlerde var olan geleneksel yapıdan ayrılma aynı şekilde devam etmiştir. Bu yıllarda kadın karakterler cinsel obje olarak ve asi rollerde tasvir edilmektedir. 1990’lı yıllarda ise medyada erkekler cinsel hayata düşkün, kadınlar ise daha akıllı ve yetenekli şekilde göstermektedir. Bu yıllar kadın ve erkek arasındaki bu gösterim odaklı çalışmalar üzerinde durmaktadır (Kaypakoğlu, 2004:103-104). Günümüzde medyada kadın ve erkek cinsiyet temsilleri arasındaki çatışmalar devam etmektedir. Kadınların meslek hayatındaki gösterimi her alana yayılmış bulunmaktadır.

Medya, gösterime sunduğu imgeler ile toplumdaki kadın ve erkek rollerini etkilemektedir. Gösterime sunulan cinsiyet rollerine ait değerler Türkiye gibi okuma alışkanlığı az bulunan ülkelerde var olan ataerkil bir yapının benimsenmesine ve oluşturulan rollerin algılanmasında ve tanımlanmasında etkin konuma sahiptir. Toplum içerisindeki ataerkil düzeni yansıtan medya, kadın ve erkeklik imgelerini modern geleneksel bir biçimde çeşitli stereotipler oluşturarak gösterime sunmaktadır. Bu yönü ile medya bireylerin kendi algıları ve toplumsal cinsiyet algılarını göz önüne sermektedir (Aydın, Kurt ve Karbay, 2014:162).

Medya, toplumsal cinsiyet kalıpları yönünden kadınları duyguları ile hareket eden, sevecen, uysal yapıda gösterirken erkekleri ise akılcı, acımasız, egolu, rekabet duygusu ön planda olarak göstermektedir. Kadınlar genel çerçevede iyi bir anne, iyi bir sevgili veya eş, toplum için kadın mesleği olarak görülen hemşirelik ve sekreterlik işlerinde çalışan, daha pasif rollere sahiptirler. Erkekler ise iyi bir işte patron veya üst düzey yönetici, baskın bir karaktere sahip, toplum tarafından tanınan, babalık ve eş rolünü sadece maddi gereksinimleri karşılama rolü ile gösterilmektedir.

Türkiye için medya denildiğinde ilk akla gelen yerli dizilerdir. Yerli dizilerde iki tip kadın ve erkek rolü bulunmaktadır. İlk olarak yerli dizilerde kadın karakter iyi kadın ve kötü kadın olarak sunulur. İyi kadın karakteri genellikle çevresinde olan olaylara duyarlı, ev yaşamına bağlı, eşinin ve ailesinin sözünü dinleyen, çocuklarının bütün gereksinimleriyle ilgilenen ve çoğunlukla ev hanımı rolündedir. Kötü kadın karakterler ise özgürlüğüne düşkün, kısıtlanmak istemeyen, genellikle çalışma hayatında aktif, bekâr ve tek başına yaşayan, eğlence hayatına düşkün, çekici ve gösterişli giyinen rolleri kapsamaktadır. Yerli dizilerde, geleneksel yapıyı temsil eden kadın, fedakâr eş ve anne karakterine sahipken aynı zamanda kadının cinsel bir obje olarak gösterilmesi mevcuttur (Güran Yiğitbaşı ve Sarıçam, 2020:22; İlhan ve Söğüt, 2021:513-514). Kuzey Güney dizisi bu iki tip kadın rolünü izleyiciye sunmuştur. Dizide Kuzey ve Güney’in annesi Handan Hanım ev hanımı, kocasına ve çocuklarına bağlı olarak gösterilmektedir. Dizide Cemre’nin annesi Gülten Hanım, ekonomik

olarak bağımsız, özgüvenli ve başkalarının düşüncelerine önem vermeyen bir karakter olarak sunulmaktadır. Gülten karakteri hiç evlenmemiş ve zor şartlar altında kızını tek başına kızını büyütüştür. Güzellik salonu işleten Gülten Hanım, Handan Hanım'ın aksine bakımlı bir kadın olarak gösterilmektedir (Aydın, Kurt ve Karbay, 2014:172-174).

Yerli dizilerde ilk erkek tiplemesi; tartışmalardan uzak, iyi bir eş veya sevgili, ailesine bağlı, iş ve ev arasında bir hayat süren, çocuklarının sorunlarıyla yakından ilgilenen, kötülükten uzak durmaya çalışan rollerde görülmektedir. Bu karakterler ailenin geçimini sağlamaları ve ailede ortaya çıkan sorunlarda çözüm bulmalarından dolayı karar merkezi olarak izleyiciye sunulmaktadır (Şakrak, 2020:422). Dizilerdeki bu erkek rolüne Çocuklar Duymasın dizisindeki Haluk karakteri örnek niteliği taşımaktadır. Haluk; evine ve işine bağlı, gelenekçi bir karakter olarak izleyiciye sunulmaktadır (Özsoy, 2015:234). İkinci erkek tiplemesi ise çapkın, serseri, cinsel hayatı ile ön planda, şiddete eğilimli, kötü alışkanlıkları bulunan, genellikle maddi yönden her istediğine ulaşabilen karakterlerdir. Bu erkek tiplemesine Yalı Çapkını dizisinin başrolü Ferit Korhan karakteri örnek gösterilebilmektedir. Ferit karakteri maddi olarak özgür, eğlence düşkünü ve cinsel hayatı ile ön planda olarak gösterilmektedir. Camdaki Kız dizisinin başrolü olan Sedat karakteri de ekonomik rahatlığı, rahat tavırları ve cinsel hayatı ile dikkat çekmektedir.

Yerli dizilerdeki erkek kadın ilişkisinde iyi karakterdeki kadınlar kötü karakterdeki erkekler ile ilişki içerisindedirler. Kötü karakterli eşlerin genel olarak ikinci bir kadın ile ilişkisi bulunmaktadır. İkinci kadın cinsel bir obje olarak gösterilmektedir. Erkek karakterin ikinci kadın ile olan birlikteliği eşinin ilgisizliği ve ikinci kadının ona istediği ilgiyi sunması bakımından masumlaştırılır. Medyanın bu durumu sergilediği dizilere Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz ve Yalı Çapkını örnek niteliği taşımaktadır. Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz dizisinde başrol olan Hızır karakteri Eşi Meryem'i aldatmaktadır. Meryem, eşi ve çocuklarıyla iyi geçinen bir ev hanımıdır. Hızır karakteri eşini genç, çekici ve güzel olan Nazlı karakteri ile aldatmaktadır. Bu durumu öğrenen Meryem eşi Hızır'dan boşanmamıştır. Yalı Çapkını dizisinde başrol olan Ferit'in babası ve annesi arasında da benzer durumlar yaşanmıştır. Baba karakteri olan Orhan eşi Gülgün'ü aldatmıştır. Gülgün; ev hanımı, iyi bir anne ve eş olarak izleyiciye sunulmaktadır. Orhan eşini İfakat ile aldatmaktadır. İfakat karakteri Orhan'ın ölmüş abisinin eşidir. İfakat evde otorite sahibi bir kadın olarak gösterilmektedir. Gülgün eşinin aldattığını bilmesine rağmen sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Yerli dizilerde toplumsal cinsiyet kalıplarına aykırı olan bireyler baskı altında ve dışlanmış rollere sahiptir. Bir erkeğin uysal, eşine veya sevgilisine fazla bağlı olması, askere gitme şartlarına uygun olmaması o karakteri erkeklikten yoksun göstermektedir. Erkek karakterlerin baskı altında ve dışlanmış olarak gösterime sunulduğu dizilere Çocuklar Duymasın ve Kuzey Güney örnek olarak verilebilmektedir. Çocuklar Duymasın dizisinde eşine çok bağlı olan Selami karakteri en yakın arkadaşı olan Haluk tarafından düzenli olarak baskılanmaktadır. Kuzey Güney dizisinde ise Kuzey karakteri cezaevinden çıktıktan sonra askerlik muayenesine gitmiştir. Fakat askerlik için uygun olmadığı anlaşılmış ve çürük raporu verilmiştir. Rapor karşısında Kuzey erkeklik görevi olarak saydığı askerliğe gidemeyeceği için kendisini baskı altında hissetmiştir. Aynı şekilde bir kadının iyi bir eğitime sahip olması ve çalışması, insanlar arası ilişkilerde aktif olması, maddi özgürlüğe sahip olması dışlanmasına sebep olmaktadır. Adını Feriha Koydum dizisinde yardımcı karakter olan Seher, bir esnafın yanında çalışmaktadır. İletişim kurma konusunda başarılı olan Seher dizide hoş karşılanmamaktadır.

Türkiye'de çoğunluğa hitap eden yerli diziler izleyici tarafından rol model alınmaktadır. Gösterilen toplumsal cinsiyet kalıpları izleyiciler tarafından benimsenmektedir. Kendi yaşantılarından izler bularak dizilerdeki bu tutumların yanlışlığını göz ardı ederek normalleştirmektedirler. Kişiler izledikleri dizilerdeki kendine yakın buldukları karakterleri rol model olarak yaşantılarını bu karakterlere benzetmeye çalışmaktadırlar. İzleyicilerin karakterler ile duygusal ve psikolojik bir bağ kurması, karakterlerin sunduğu davranışları gerçekmiş gibi algılaması ve benimsemesi söz konusudur (Bond ve Drogos, 2014: 102-126'dan akt. Çelebi, 2022:824).

7. Kızılılık Şerbeti Dizisinde Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Aktarımının İncelenmesi

Kızılılık Şerbeti dizisi 29. bölüm ile sezon finali yapmıştır. Dizideki ana karakterler Doğa, Fatih, Nursema, Abdullah, Pembe, Alev, Ömer ve Kıvılcım şeklindedir. Yardımcı karakterler ise Sönmez, Kayhan, Mustafa, Umut, Nilay, Çimen ve Metehan'dır.

Doğa, diş hekimliği fakültesinde öğrenci iken iş adamı olan Fatih ile tanışmıştır. İlişkileri aileleri tarafından desteklenmemektedir. İki karakterin de aile yapısı birbirinden farklı olarak izleyiciye sunulmaktadır. Fatih'in aile yapısı aşırı muhafazakâr bir kesimi temsil ederken Doğa'nın ailesi yapısı ise seküler olarak gösterilmektedir. Doğa; annesi, anneannesi ve kız kardeşi ile birlikte yaşamaktadır. Ayrıca Doğa'nın organizatör bir teyzesi vardır. Annesi Kıvılcım eşinden boşanmıştır. Kıvılcım karakteri çocuklarını koruyan, maddi ve manevi her konuda yanında olan fakat despot bir anne olarak sunulmaktadır. Kıvılcım, iyi bir okulda müdür olarak çalışmaktadır. Seküler düşünce yapısında olan Kıvılcım, muhafazakâr yapıya sahip olan kişileri ötekileştirmektedir.

Fatih ise babası, annesi, ablası, abisi ve yengesi ile birlikte yaşamaktadır. Fatih'in babası Abdullah Bey'in bir aile şirketi bulunmaktadır. Abdullah karakteri hayatını işi ve ailesi arasında sürdürmektedir. Çocuklarının arkasında duran bir baba modelidir. Anne Pembe Hanım ise ev hanımıdır. Pembe Hanım'a göre bir kadının mutlu bir aileye sahip olabilmesi için iyi bir ev hanımı olması, eşine ve çocuklarına bağlı olması gerekmektedir. Ablası Nursema ise annesinin bu görüşlerinin bazılarını onaylamamak ile beraber çoğunu benimsemektedir. Abi karakteri ile Mustafa biraz saf olarak sunulmakta ve bastırılmış bir erkek karakteri olarak verilmektedir. Yenge Nilay ise eşini seven ve eşinin ezilmişliğine karşı bir direniş sergileyen karaktere sahiptir.

Farklı aile yapılarına sahip olan Doğa ve Fatih'in ilişkilerinin onaylanması Fatih'in ailesinin Doğa'nın hamile olduğunu öğrenmesi ile başlamıştır. Kızının hamile olmasına rağmen Kıvılcım bu ilişkiyi desteklememiştir. Fakat Doğa annesinin görüşlerini dinlememiş ve Fatih ile evlenmiştir. Doğa evlendikten sonra Fatih ve ailesi ile yaşamaya başlamıştır. Doğa zor bir hamilelik geçirmektedir. Fatih, eşinin evde olması gerektiğini bebelere zarar gelmesinden korktuğunu belirterek Doğa'nın eğitim sürecine ara vermesi gerektiğini söyleyerek onu manipüle eder. Doğa da eşi Fatih'in düşüncelerini dikkate alarak eğitimine ara vermiştir. Fatih, Doğa'nın da annesi Pembe gibi iyi bir ev hanımı ve anne olması gerektiğini düşünmektedir. Doğa, Fatih'in bu görüşlerine hem annesi Kıvılcım'a karşı çıkarak evlenmesi hem de Fatih'e olan sevgisi nedeniyle ılımlı bakmaktadır.

Dizinin 4. bölümünün 50. dakikalarında Abdullah Bey'i Doğa'nın teyzesi Alev yemeğe çıkarmıştır. Alev, Abdullah Bey'e şirketlerinde neden kadın çalışan bulunmadığını sormuştur. Abdullah Bey ise *"insanlar rahat etsin diye düşünülmiş bir şey"* şeklinde cevap vermiştir. Alev ise bu yanıtın üzerine *"yani kadınların çalışması rahatsızlık mı veriyor?"* diye soru yöneltir. Bu soruya Abdullah Bey ise kendisinin asistanlarının bulunduğunu ve asistanlarının ilaç saatlerini takip ettiğini, seyahatlerini ve bavullarını ayarladığını bu işlerinin bir kadın tarafından yapıldığında kendisinin rahatsız olacağını belirtir. Bu konuşmalardan yola çıkıldığında Abdullah Bey'in kadın çalışan bulundurduğunda rahat olamayacağına varılmaktadır. Abdullah Bey, kadın çalışan denildiğinde bir yöneticiden ziyade sekreter, asistan gibi pozisyonları düşünmesi toplumsal cinsiyet kalıplarına örnek niteliği taşımaktadır.

Dizinin aynı bölümünün devamında Doğa'nın kız kardeşi Çimen annesi Kıvılcım ile tartışmış ve ablasının yaşadığı eve gelmiştir. Çimen'in geç bir saatte gelmesi Fatih'in annesi, ablası ve yengesi tarafından hoş karşılanmamıştır. On yedi yaşında bir genç kızın geç saatlerde dışarıya çıkması üzerinden göndermeler yapılmıştır. Kadınların bir kalıba sokulması dizide sadece erkek karakterler tarafından değil kadın karakterler tarafından da yapılmaktadır. Bunun diğer bir örneği ise yine 4. bölümün 2. saatinde verilmiştir. Abdullah Bey ile Alev'in seyahate gideceğini düşünen Pembe Hanım Kıvılcım'ın evine gitmiştir. Pembe Hanım, Kıvılcım'a Alev için *"kardeşinizin kocamla ilişkisi var. Almanya'da buluşacaklar. Ben zaten şüphelenmiştim ama kondurmak istemedim. Önce aldı yemeğe götürdü. Baştan çıkardı. Şimdi birlikte tatile gidiyorlar. Tabi dansçılar, açık seçik giyinmeler olacağı buydu işte."* şeklinde cümleler sarf etmiştir. Fakat Abdullah Bey iş için seyahat etmiştir. Alev ise

Kıvılcım'ın evindedir. Pembe Hanım, Alev'in giyimi, iş hayatı, karakteri ve düşünce tarzlarını beğenmediği için bu sözleri söylemektedir. Pembe Hanım için Alev karakteri birlikte olacağı erkeği seçerken onun evli olup olmamasına aldırmayan ahlaki değerlerden yoksun bir kadın görünümüne sahiptir.

Dizinin 5. bölümünün 20. dakikalarında Fatih arkadaşları ile akşam yemeğine çıkmıştır. Doğa için bu durum çok normaldir. Ertesi gün olduğunda sabah Doğa, Fatih'e akşam kız arkadaşları ile yemeğe çıkacağını belirtir. Fatih bu duruma çok sinirlenmiştir. Evli bir kadının akşam saatlerinde kız kızı bir yerlere gitmesi ona göre, ailesine göre hatta herkese göre yanlış bir davranıştır. Doğa ona kendisinin çıktığını söylediğinde Fatih savunma olarak kendisinin bir erkek olduğunu söylemiştir. Dizide izleyiciye sunulan bu olay toplumsal cinsiyet kalıplarını belirgin bir şekilde göstermektedir. Erkek, yaşamı boyunca cinsiyeti niteliği ile her istediğini yapmakta özgürdür. Bu özgürlükleri toplumsal cinsiyet kalıpları ile de desteklenmektedir. Kadınların evli ya da bekâr olmaları fark etmeksizin toplumda belirli saatlerde dışarı da olmamaları toplumsal cinsiyet kalıpları ile dretilmektedir. Kızılcık Şerbeti dizisinde özellikle kadınların dışarıda bulunmaları, dışarıya çıktıkları saatlerin işlenmesi bu kalıpları izleyicilere göstermektedir.

Dizinin aynı bölümünün 1. saat 40. dakikalarında Kıvılcım ve Pembe Hanım yürüyüş yapmaktadırlar. Bu sırada aracın içerisinde bir adam eşine şiddet uyguluyordur. Bunu gören Kıvılcım olaya müdahale etmeye çalışırken Pembe Hanım olayın gerisinde kalmayı tercih etmiştir. Pembe Hanım eşler arasındaki tartışmalara karışılmaması gerektiğini belirtmektedir. Pembe Hanım; kadına, kocası tarafından şiddet uygulandığında bunun meşru olduğunu savunmaktadır. Pembe Hanım, *“bu kadının da pek kurtarılmak ister gibi bir hali yoktu (...) pek de halinden şikâyetçi değil gibiydi”* şeklinde düşüncelerini belli etmiştir. Pembe Hanım, şiddet uygulanan kadının halinden şikâyetçi olmadığını tekrarlayarak kadınların sessiz kaldığında şiddetten memnunmuş algısını oluşturmaktadır. Pembe Hanım'ın görüşüne göre şiddetten kurtulmak isteyen bir kadın önce kendisi bir direniş başlatmalıdır. Ona göre bir kadını korumak ve hakkını savunmak adına toplanan insanların bir anlamı yoktur. Pembe Hanım bu düşüncelerini *“kişi kendini kurtarmak istemedikten sonra yedi düvel birleşse ne olur?”* cümlesi ile izleyiciye aktarmıştır.

Dizinin 7. bölümünün 57. dakikalarında Kıvılcım'ın eski eşi Kayhan karakteri Kıvılcım'ın evine gelmiştir. Aralarında ayrılma konusu açıldığında Kayhan, *“kadınlık görevini yerine getirseydin şu anda evliydik”* şeklinde cümle kurmuştur. Kayhan, kadınlık görevlerini *“kadın erkeğini güler yüzle karşılar. Onu hoşnut eder. İstediklerini yerine getirir.”* şeklinde sıralamıştır. Toplumda var olan kadınların görevi olduğu varsayılan eşe hizmet etmek görevi izleyiciye sunulmaktadır. Kıvılcım ise bir evlilikte erkeğin görevinin iyi bir baba olması şeklinde kısıtlamada bulunmuştur. İzleyicilere evlilikte erkeklerin tek sorumluluğunun iyi bir baba olması şeklinde gösterimi eşler arasındaki görev dağılımını eşitsiz bir duruma getirmekte kadınlara daha çok sorumluluk yüklemektedir.

Dizinin 8. bölümünün 2. saat 14. dakikasında Doğa sosyal medya platformuna fotoğrafını yüklemiştir. Fatih bu fotoğrafı görünce Doğa'ya *“sen evli bir kadınsın. Sen kime kendini gösteriyorsun. Böyle bir değişik gülüşler bir bakışlar. Ne oluyoruz. Sen öyle aranan kadınlar gibi ha bire kendini koyamazsın.”* şeklinde cümleler kurmuştur. Bu diyalog, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan kadınların kendilerini göstermek istediklerine yönelik toplumsal cinsiyet rolünün ekrandaki gösterimidir. Kadının sosyal medyayı aktif olarak kullanması ile “aranan kadın” tanımının bir arada verilmesi izleyiciye toplumsal cinsiyet kalıplarının aktarılmasıdır.

Dizinin 9. bölüm 2. saat 6. dakikalarında Doğa, Fatih, Fatih'in arkadaşı ve eşi ile akşam yemeğine çıkmışlardır. Fatih'in arkadaşı restorana gelen iki kadını ima ederek iki erkek başka sefere gelelim demiştir. Doğa, Fatih'in arkadaşına yalnız geldiklerinde ne olacağını sorduğunda *“kızma yengeciğim, göz zinası”* şeklinde bir cevap almıştır. Doğa'nın bu sözlerle sinirlenmesinin üzerine Fatih'in arkadaşının eşi *“ya erkekler konuşur böyle Doğacığım. Yani şaka yapıyor onlar. Bence sende çok takılma”* şeklinde cümleler kurmuştur. Toplumsal olarak erkekler evli, nişanlı veya bir birlikteliği olsa dahi kadınlar hakkında konuşabilmektedir. Fatih karakteri Doğa'nın her hareketine, düşüncesine

ve söylemlerine evli olduğunu belirterek karışmaktadır. Erkeklerin göz veya söylem ile başka kadınlar hakkında konuşmaları izleyiciye normalleştirilerek sunulmaktadır. Doğa bu durumun normalleştirilmesine tepki göstermiş ve ortamı terk etmiştir.

Dizide Fatih'in abisi Mustafa, kendisine ve eşine tekne almak için tefecilerden para almıştır. Abdullah Bey, oğlu Mustafa'nın saf bir karaktere sahip olması ve şirket işlerinden anlamaması nedeniyle sürekli olarak onun arkasını toplamakta ve zekâ gerektiren vazifeleri yapamayacağını düşündüğü için ona görev vermemektedir. Mustafa'nın görev alabilecek kapasitede olmadığını düşünen Abdullah Bey sürekli olarak Mustafa'yı suçlamaktadır. Dizinin 13. bölümün 1. saat 50. dakikalarında Mustafa'nın borç aldığı tefeciler şirkete Abdullah Bey'in yanına gelmişlerdir. Borcu kapatan Abdullah Bey, Mustafa ve eşi Nilayı yanına çağırıştır. Mustafa durumu halledeceklerini söylemiştir. Abdullah Bey ise "*şimdiye kadar neyi hallettin de bunu halledeceksin? Sen normal bir adam olsaydın seni evden kovardım ama onu bile yapamıyorum. Daha büyük bir bela açarsın başıma*" şeklinde tepki göstermiştir. Toplumsal cinsiyet kalıplarında erkek, iyi bir yönetici ve iyi bir iş adamı olmak zorunda olarak gösterilmektedir. Mustafa saf bir karaktere sahip olarak verilmiş ve toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olmadığı izleyicilere sunulmuştur.

Mustafa ailesi ile tartıştıktan sonra eşi Nilay ile evi terk etmiş ve Doğa'nın annesi Kıvılcım'ın evine gitmişlerdir. Dizinin 14. bölüm 40. dakikalarında Mustafa, Doğa'nın anneannesi Sönmez Hanım ile birlikte yemek yaparlarken Mustafa'ya yemek yapmaya becerisinin olduğunu söylemiştir. Mustafa ise küçükken iyi bir şef olmayı hayal ettiğini hatta bunu annesi ve babasına söylediğini belirtmiştir. Bu söylemlerine babasının güldüğünü annesi Pembe Hanım'ın ise "sen Abdullah Ünal'ın oğlusun" şeklinde cümleler ile karşı çıktığını belirtmiştir. Toplumumuzda bir erkeğin iyi bir aşçı olarak sevdiği mesleği yapmak yerine bir erkek olarak iş adamı olması gerektiğine dizide vurgular yapılmaktadır. Aynı vurgular dizinin farklı bölümlerinde de ele alınmıştır. Dizinin 27. bölümünde Mustafa yemek yarışmasına katılmak istediğini ailesine belirtmiştir. Mustafa'nın bu isteği babası tarafından hoş karşılanmamıştır. Dizide iyi bir iş adamı olan Abdullah Ünal'ın oğlu yemek yapmak için programlara katılması doğru bulunmamıştır. 28. bölümde Mustafa babasından saklı bir şekilde yarışmaya katılmıştır. Mustafa katıldığı programda "*babam erkekler yemek yapmaz dedi. Sen iş adamı ol dedi*" şeklinde açıklamalar yapmıştır. Abdullah Bey'e göre bazı meslek grupları kadınlara özgüdür. Abdullah Bey, aşçılık mesleğini de kadınların çalışabileceği meslek grubu olarak görmektedir. Abdullah Bey, erkeklerin ticaret ile ilgilenmesi gerektiğini savunan bir düşünce yapısına sahiptir. Tüm bunlar toplumdaki cinsiyet rolleri ile bağdaştırılmış meslek gruplarıdır. Toplumun cinsiyet rolleri ile oluşturduğu bu düzende Mustafa karakteri Abdullah Bey ile bastırılmış ve iş adamı olarak çalışmaya zorlanmıştır.

Dizinin 14. bölümünün 1. saat 30. dakikalarında Nursema, Alev'in asistanı Umut ile görüştüğü öğrenildiği için annesi ve babası tarafından tanıdıkları bir ailenin oğlu ile evlendirilmek istenmektedir. Nursema, erkek kardeşlerinin yaptıkları hataları babası Abdullah Bey'e söyler ve "*erkekler sevebilir ama ben kız olduğum için sevemez miyim?*" şeklinde bir cümle ile bu evliliğe karşı çıkmıştır. Umut karakteri ailenin beğenmediği özelliklere sahip, düşük statülü bir işte çalışan olarak verilmektedir. Umut karakterini kızları Nursema'ya yakıştırmayan Abdullah Bey ve eşi, tanıdıkları ailenin oğlu ile evlenmesine baskı kurmaktadır. Toplumsal olarak kız çocuklar ailenin beğendiği ve kendilerine yakın örf ve adetlere sahip kişiler ile ilişki kurmak zorundadırlar. Erkek çocuklar genel itibarıyla ilişkileri desteklenmese bile dizide gösterilen Doğa ve Fatih örneği gibi kabullenilmektedir. Kız çocukların istekleri göz önüne alınmaksızın sırf aile itibarı düşünülerek hareket edilmesi ve kız çocukların baskılanması bu dizide Nursema karakteri ile verilmektedir. Nursema'nın tepkisine ve söylediklerine Abdullah Bey bir tokat ile karşılık vermiştir. Abdullah Bey, kızını korumak adı altında hem psikolojik hem de fiziksel şiddet gösterimi sunmaktadır. Medya, izleyicilerine bu gösterimi sunarken aslında toplumumuzda var olan bir sorunu göstermektedir. Toplumumuz kız çocuklarının yetiştirilmesinde despot bir yaklaşımı desteklerken erkek çocuklarının yetiştirilmesinde daha özgürlükçü bir yol izlemektedir.

Dizinin 17. bölümünün 38. dakikalarında Nursema ile evlendirilmek istenen adam ve abisi arasındaki konuşmada ileride Nursema'nın çocuklar ile ilgileceği kendisinin ise çapkınlık yapacağı konuşulmuştur. Hatta konuşmada çapkınlık yapmanın erkeklere verilmiş bir hak olduğu belirtilmiştir. İzleyiciye bu düşünceler “*karın oturur evde, çocuklara bakar. Sen de istediğini yaparsın*” cümleleri ile aktarılmıştır. Dizide evli erkekler özgürlüklerini asla kısıtlamamaktadır. Kadınlar ise evlendiklerinde sadece ev hanımı olmaktadır. Toplumumuzun bir kesiminde hâkim olan kadının görevi sadece ev hanımlığı algısı ve erkek adam istediğini yapar algısı sürekli olarak izleyiciye sunulmaktadır.

Kızılıcak Şerbeti dizisi 18. bölümünün yayınlanmasından sonra ceza almıştır. Dizi aldığı beş bölüm yayın durdurma ve para cezası ile gündem yaratmıştır. Birçok dizi oyuncusu ve izleyiciler tarafından yayına dokunulmaması gerektiği savunulmuştur. Dizinin ceza almasındaki etkili olan sahne üzerinde durduğumuz toplumsal cinsiyet kalıplarını barındırmakta ve bölüm şiddet içermektedir. Dizinin bu bölümünün 2. saat 30. dakikalarında Nursema ailesi tarafından uygun bulunan birey ile nikâhlanmıştır. Nikâhın ardından odaya geçen damat ve Nursema arasında tartışma çıkmıştır. Cinsel bir birliktelik isteyen damat Nursema'nın karşı çıkmasından dolayı ona kusurlu olduğunu söyleyip bekârete vurgu yapmıştır. Bu vurgu Nursema'nın eşi tarafından “*kusurlu musun lan sen? Kusurlu musun? Tabii ya. Öyle yangından mal kaçırır gibi kızı evlendirmeler falan. Aile resmen kakaladı seni bana*” şeklinde kurulan cümleler ile yapılmıştır. Dizide erkeklerin evli olsalar dahi cinsel olarak özgür olduğu hatta bunun bir hak olarak savunulduğu; kadınların ise evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşadıklarında kusurlu olarak gösterilmesi gibi bir çifte standart görülmektedir. Erkek çalışır, gezer, eğlenir ve çapkınlık yapar olarak izleyiciye erkeklerin kadınlara göre daha özgür yaşadığı sunulmaktadır. Nursema'nın birlikte olmamak için pencereye çıkması üzerine damat Nursema'yı itmiştir. Bir kadının cinsel birlikteliğe zorlanması ve çözüm olarak intihara başvurusu gösterime sunulmuş ve Nursema evlendiği erkek tarafından öldürülmeye teşebbüs edilmiştir. Dizinin bu bölümden sonra gündem yaratması ve cezaya karşı bir direniş oluşturması toplumun diziyi benimsediğini gözler önüne sermektedir. Dizideki karakterlerden ve yaşanan olaylardan kendi yaşadıklarına yakın hisseden toplumdaki kişiler diziyi korumak adına sosyal medya aracılığı ile dizinin cezasına karşı çıkmıştır. Toplumsal cinsiyet kalıpları ile verilen ötekileştirme ve ikinci plan olarak gösterilmenin mevcut olduğu Kızılıcak Şerbeti dizisi birçok izleyici tarafından sevilen ve beklenen dizi olmuştur.

Dizinin 20. bölümünde Doğa ve Alev hastaneye kaldırılan Nursema'ya yardım etmişler ve Alev'in evine getirmişlerdir. Bölümün 40. dakikasında Alev ile Nursema arasında geçen sohbette Nursema, “*biz hep aman ayıp olmasın aman saygısızlık olmasın mantığıyla büyütüldük. Bizde ilk başkaldıran Fatih oldu mesela, o da erkek olduğu için istediğini yaptırdı. Kadınsan konuşmaya hakkın yok. Onlara helal olan bize haram.*” şeklinde cümleler kurmuştur. Fatih, ailesinin istemediği bir evliliği kabul ettirmiş ve Doğa ile evlenmiştir. Fakat Nursema ailesinin baskısı ile istemediği bir evliliğe zorlanmıştır. Nursema'nın bu cümlelerinde erkeklerin isteklerinin yerine getirildiği vurgulanırken toplumumuzda var olan cinsiyet eşitsizliğine de değinilmektedir.

Dizide Nursema ailesinin zoru ile evlendiği kişiden boşanmıştır. Boşanma sürecinden sonra Nursema'nın ailesi Umut ile evlenmelerini kabul etmiştir. Umut düğün sürecinde fazla harcama yapmıştır. Dizinin 29. bölümünde Umut ve Nursema'nın evine haciz gelmiştir. Nursema eşi Umut evde değilken haciz işlemi halletmiş ve borcu kapatmıştır. Bölümün 2. saatinde Umut, Nursema'nın bunu yaptığını öğrendiğinde çok sinirlenmiştir. Toplumumuzda borç ödeme işleri ile sadece erkek ilgilenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolü olarak erkek çalışır ve ailesine bakar algısını taşıyan Umut Nursema'nın borcu ödemesi ile onu ezdiğini düşünmektedir. Toplumda erkek maddi olarak eşinden güçlü olmak istemektedir. Aksi halde erkek kendisini yetersiz hissetmektedir.

Kızılıcak Şerbeti dizisi kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarını ve Mustafa karakteri ile erkeklerin toplumsal kalıplar ile baskılanmasını izleyiciye sunmaktadır. Dizide kadınların iş, giyim, düşünce ve görüşlerine göre kalıp yargılar bulunmaktadır. Erkek karakterler genel olarak özgür bir

yaşama sahiptirler. Kızılılık Şerbeti dizisi toplumumuzda var olan kalıpları izleyiciye sunmakta ve bazı izleyicilere bunların doğru olduğunu diretmektedir. Medya gibi izleyiciyi bütünüyle etkileme potansiyeline sahip bir aracın toplumsal cinsiyet kalıplarını olumsuz bir şekilde sunması toplumumuzu etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının kaldırılmasında medya bir aracı olarak kullanılmalıdır.

8. Sonuç

Geçmişten günümüze kadar kadınlar biyolojik cinsiyetleri nedeniyle çeşitli zorluklar ile karşılaşmıştır. Feminizm, kadınların tüm zorlukları ile mücadele etmek için ortaya çıkmış bir ideolojidir. Feminizmin amacı ve konusu tarih boyunca değişkenlik göstermiştir. Bu değişkenliklerin ana sebebi tarihle beraber kadınların karşılaştığı sorunların da farklılık göstermesidir. Değişen sorunların analizi ve çözüm yolları için feminizmde üç dalga oluşmuştur. Birinci feminist dalga, temel haklar üzerinde durmuştur. İkinci feminist dalga, kadınların tüm meslek gruplarına dâhil edilmesi, ev işleri ile ilgilendikleri için ücret almaları ve doğum yapma kontrollerinin kadınlarda bulunması amaçlarını taşımaktadır. Üçüncü feminist hareket ise kendinden önceki dalgaların eksiklikleri eleştirmiş ve bu eksiklikleri tamamlamayı hedeflemiştir.

Biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak toplum ve kültür tarafından üretilen ve nesillere aktarılan toplumsal cinsiyet kalıpları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıpları, toplumda bir erkeğin ve kadının rollerini belirlemekte ve meşru kılmaktadır. Bir kadının ev işleri ile ilgilenirken erkeğin ise çalışması ve ailesine bakması bir toplumsal cinsiyet kalıbıdır.

Toplumda oluşturulan kalıplar aile, okul, çevre ve medya gibi birçok aktör tarafından aktarılır. Bu rollerin öğrenilmesinde ve benimsenmesinde medya büyük bir aktördür. Geniş kitlelere ulaşma imkânı sunan medya, toplumda var olan kalıpları izleyicilere aktarmaktadır. Medya, toplumsal cinsiyet kalıplarını en çok yerli diziler aracılığı ile izleyiciye sunmaktadır. Yerli dizilerde kadın karakterler toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olanlar ve uygun olmayanlar şeklinde verilmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun kadın karakter; partnerine ve ailesine bağlı olan, kibar, cömert, yardımsever ve geleneksel yapıda izleyiciye sunulmaktadır. Kalıplara uygun olmayan kadın karakter ise cinsel bir obje olarak gösterilmektedir. Dizilerde bu ayırım erkek karakterler için de geçerlidir. Dizilerde toplumsal cinsiyet kalıpları vurgulanarak aykırı olan karakterlere zorbalık, dışlama ve baskı uygulanmaktadır. Bir erkeğin askere gidemeyince erkek gibi hissetmediği ya da bir kadının kalıpların dışında yaşadığında “kötü kadın” şeklinde gösterimleri mevcuttur.

Kızılılık Şerbeti dizisi toplumsal cinsiyet kalıplarının belirgin olarak verildiği bir dizi niteliği taşımaktadır. Dizide genellikle erkek karakterler bir yönetici, şirket sahibi ve maddi yönden özgür olarak verilmiştir. Kadın karakterlerde ise ev hanımı ve çalışan kadın olarak ayırma gidilmiştir. Kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olmayan karakterler üzerinden cinsel obje imalarında bulunulmuştur.

Dizi kadınları geleneksel bir yapıya büründürerek çaresiz ve kırılgan kalıplara sokmaktadır. Çalışan ve özgür bir yapıya sahip kadınları ise istenmeyen roller olarak gösterime sunmaktadır. Kadın karakterlerin çoğunun düşünce ve ifade özgürlükleri yoktur. Dizi toplumsal cinsiyet kalıplarının dayatmasını sadece erkek karakterler üzerinden yapmamıştır. Fatih karakterinin annesi ve ablası ile de göndermelerde bulunulmuştur. Aynı zamanda kadına karşı şiddetin aile içerisinde kalması gerektiği vurguları da kadın karakterler üzerinden izleyiciye aktarılmıştır. Dizide erkeklerin özgürlüğünün kısıtlanamayacağı birçok bölümde izleyiciye sunulmaktadır. Erkek karakterlerin isteklerinin yerine getirilmesi konusunda da kadın karakterlere göre üstünlükleri bulunmaktadır. Dizi toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olmayan erkek karakterler üzerinden göndermelerde bulunulmuştur. Toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olmayan erkek, ailesi tarafından baskılanan ve sürekli olarak arkası toplandığı ima edilen bir karakter olarak sunulmuştur.

Kızılılık Şerbeti dizisi toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadın ve erkek eşitsizliğini ön plana almıştır. Medya, bu ve buna benzer yerli diziler aracılığıyla hâlihazırda ataerkil olan Türk

toplumunu etkilemekte ve toplumun bu düzeni daha da benimsemesine sebep olmaktadır. İzleyici okuma kültüründen ziyade dizi izlemeye yatkın olduğu için karakterlerden etkilenmekte hatta fazla empati kurarak rol model almaktadır. Ortak kader inancına sahip olan izleyiciler ise dizide kendine yakın gördüğü karakterlerle fazlaca ilişki kurmaktadır. Tüm bunlar kişisel gelişim ve toplumsal düzeni tehdit eden unsurlardır.

Medya, toplumda var olan ataerkil düzeni izleyiciye aktarırken reyting amacı gütmektedir. Bu yüzden olayları ve kalıpları izleyiciye sunarken abartılı bir tutum sergilemektedir. Medya gibi büyük kitlelere hitap eden bir aktörün toplumsal cinsiyet kalıplarını ve cinsiyet eşitsizliğini benimsetmekten ziyade bu kalıplardan ve eşitsizliklerden vazgeçilmesine ve bunun benimsetilmesine yardımcı olması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akan E. ve Gürhan N. (2020). Feminizmin ‘e-Hali’: Dijital Feminizm Üzerine Bir Araştırma. *HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 7.
- Akbaş, F. (2020). Feminizmin Tarihi Coğrafyası. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, 77-110.
- Avcı, F. ve Güdekli, İ. A. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Medya İlişkisi: Yazılı Basında Kadına Şiddet ve Kadın Haberleri Üzerinden Bir Analiz. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 481.
- Çalışır, G. ve Okur Çakıcı, F. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili. *Turkish Studies*, 10, 272.
- Çalışkan, E. M. (2022). Osmanlı Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 8, 324.
- Çelebi, E. (2022). Medyanın Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerindeki Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 82, 824.
- Çetinsığ, İ. Ve Aksoy, M. (2020). Feminizmin Tarihsel Dönüşümü ve Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramına Yaklaşımı. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 18, 210.
- Doğancı, H. K. Ve Tuncay, T. (2020). Tarihsel Süreçte Kadının Aile İçindeki Konumunun Feminist Sosyal Hizmet Yaklaşımı Temelinde Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 3, 1328-1329.
- Dönmez Aydın, H. (2017). Kadınlara Biçilen Role Karşı Bir Direnme Yolu Olarak Feminist Sanat. *Yasama Dergisi*, 33, 31
- Ereke, Y. ve Parlayandemir, G. (2020). Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Alternatif Bir Anlatı: Şahsiyet Örneği. *İNİF E-Dergi*, 1, 112.
- Gedik, E. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5, 124.
- Güran Yiğitbaşı, K. ve Sarıçam, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili ve Medya: TRT Çocuk Dergisi Örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 33, 22.
- Karbay E. B. (2014). Kuzey Güney’in Doğu-Batı Ekseninde Çözümlemesi: Dizideki Kadınlık ve Erkeklik Halleri. Huriye Kurtoğlu, Bermal Aydın (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* içinde (s. 155-212). Ankara: Detay.
- Kaypakoğlu, S. (2004). *Medyada Cinsiyet Stereotipleri*. İstanbul: NAOS.
- Kıroğlu Bayat, İ. ve Baykal Parıldar, B. (2021). Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Yarattığı Engeller: Çalışma Yaşamında Varılmaya Çalışan Kadın. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 747.
- Korkut, C. ve Yurdigül A. (2015). Kadına Yönelik Şiddetin Sinematografik Anlatıya Yansıması (O Çocukları Filmindeki Kadın Temsillerinin Feminist Sinema Kuramı Bağlamında İncelenmesi). *Atatürk İletişim Dergisi*, 9, 129.

- Küçük, H. ve Akpınar, İ. E. (2018). Feminist Kuram Çerçevesinde Kent Konseylerinde Kadının Yeri: Esenler Kent Konseyi- Kâğıthane Kent Konseyi Örneği. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 123.
- Küçüköz Aydemir, D. ve Genç, H. N. (2022). Siberfeminizm: Cinsiyetlendirilmiş Teknolojinin Ötesi. *Kesit Akademisi Dergisi*, 8, 297.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 94.
- Özdemir, M. (2010). Türkiye’deki Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu. *Milli Folklor*, 88, 103.
- Özden, S. ve Gölbaşı, Z. (2018). Sağlık Çalışanlarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 95.
- Özsoy, A. (2015). Yerli Televizyon Dizilerinde Farklılaşan Toplumsal Cinsiyet Temelleri Üzerine Bir Tartışma. Şahinde Yavuz (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Medya Temsilleri* içinde (s. 226-247). İstanbul: Heyamola.
- Özudođru B. (2018). Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınları. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 306.
- Parmaksız, B. ve Öztan, B. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye’de İslami Feminizm ve Havle Kadın Derneđi. *Tezkire*, 74, 127-128.
- Söğüt, F. ve İlhan, V. (2021). Yeni Medya ve Temsil: İnternet Gazeteciliğinde Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Sunumu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 513-514.
- Şakrak, B. E. (2020). Dizi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Temsili Örnek İnceleme: Kadın Dizisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 22, 422.
- Şaşman Kaylı, D. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Mekânın Gör Dedikleri, Yeşim Kubar, Handan Karakaya (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Algısına Ekonomik ve Sosyolojik Bir Bakış* içinde (s.4.). Ankara: Gazi
- Şeren Kurular, G. Y. (2018). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Politikalarının Feminist Kökenleri. *Fe Dergi*, 1, 96.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 5, 165.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). *Feminizm*. Ankara: TDK Yayınları
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). *Medya*. Ankara: TDK Yayınları
- Ünalın, D. ve Şeşen, E. (2020). Anneler Günü ve Babalar Günü Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet İnşası. *Turkish Studies*, 15, 1456.
- Varlı Gürer, S. Z. ve Gürer, M. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye’deki Televizyon Dizilerinde Sunulan Kadın Stereotipi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 3, 634.
- Varol, S. F. (2014). Kadınların Dijital Teknolojiyle İlişisine Ütopik Bir Yaklaşım: Siberfeminizm. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 222.
- Vural, E. ve Kantar, G. (2022). Feminist İdeoloji ve Söylem Karşısında Hukuk. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4, 36.
- Yalazan, R. ve Özsoy, S. (2021). Reklamlardaki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Kadınlar Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi*, 2, 148.
- Yılmaz, R. A. (2007). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi. *Selçuk İletişim*, 4, 144.
- Yüksel, N. A. (1999). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’deki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerindeki Yansımaları. *Kurgu Dergisi*, 1, 70.

- Yükselbaba, Ü. (2016). Feminist Perspektiften Hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1, 125.
- Zafer, C. ve Vardarlıer, P. (2019). Medya ve Toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2, 356.

TÜRK ÜNİVERSİTELERİ KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Kemal YAMAN*

Öz

Bu çalışmada; Türkiye'deki üniversitelerin Kamu Yönetimi ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinde tam zamanlı olarak görev yapan Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi ve Araştırma Görevlisi ünvanlı öğretim elemanlarının sayısı esas alınarak bölümlerin Bölüm Akademik Güç İndeksi hesaplanmıştır. Öğretim elemanı sayılarının hesaplanmasında YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu) Akademik veri tabanından ve YÖK lisans atlasından yararlanılmıştır. Sonuçta 10.07.2023 tarihi itibarı ile araştırılan niteliğe uyan 114 devlet ve vakıf üniversitede görev yapan 284 Profesör, 317 Doçent, 444 Doktor Öğretim Üyesi, 467 araştırma görevlisi ve 25 öğretim görevlisi olmak üzere toplamda 1537 öğretim elemanı tam sayım tekniği ile analiz edilmiştir. Öğretim elemanların bu kadrolara atanmış olmaları değil ilgili ünvanları kazanmış olmaları göz önüne alınmıştır. Araştırmada, bünyesinde Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü bulunan üniversitelerin Bölüm Akademik Güç İndeksi (BAGİ) hesaplanmış ve sonuçta İstanbul Üniversitesi 64,76 puanla birinci, Ankara Üniversitesi 57,26 puanla ikinci, Marmara Üniversitesi ise 53,59 puanla üçüncü sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bölüm akademik güç indeksi.

A STUDY ON PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENTS OF TURKISH UNIVERSITIES

Abstract

In this study; The Departmental Academic Strength Index of the departments was calculated based on the number of full-time professors, associate professors, assistant professors, instructors and research assistants in the Public Administration, Political Science and Public Administration departments of universities in Turkey. YÖK Academic database and YÖK license atlas were used to calculate the number of the faculty members. As a result, as of 10.07.2023, a total of 1537 faculty members, including 284 Professors, 317 Associate Professors, 444 assistant professors, 467 research assistants and 25 lecturers, working in 114 state and foundation universities, were analyzed using the full count technique. It has been taken into account that the research assistants have gained the relevant titles, not the fact that they have been appointed to these positions. In the research, the Departmental Academic Power Index of the universities with Public Administration, Political Science and Public Administration departments was calculated and as a result, Istanbul University ranked first with 64.76 points, Ankara University ranked second with 57.26 points, and Marmara University ranked third with 53.59 points.

Key Words: Public administration, Political Science and Public Administration, Department academic strength.

9. Giriş

Kamu Yönetimi (KY), Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) bölümleri Türkiye'de Üniversitelerin genellikle İktisadi ve İdari Bilimler ile Siyasal Bilgiler Fakülteleri altında örgütlenen bir disiplindir. Özkaral (2016)'a göre kamu yönetimi disiplini, hukuk ve siyaset gibi disiplinlerden ayrı bir uzmanlık alanı olarak 19. yy. sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında ABD'de gelişmiştir (Ömürgönülşen, 2004: 8). Genellikle Kabul edilen görüşe göre dünyada Kamu Yönetimi eğitiminin temelleri Woodrow Wilson tarafından 1887 yılında yayımlanan "The Study of Public Administration" adlı makale ile atıldığı kabul edilmektedir (Aykaç, 2021: 59). Raffel (2007)'in bildirdiğine göre kamu yönetiminin kökleri siyaset bilimine dayanmaktadır. Ancak 1980'lerde kamu yönetimi siyaset biliminin gölgesinden çıkmıştır (Yıldırım, 2023: 2). Ancak Türkiye'deki uygulamada halen kamu yönetimi bölümü siyaset biliminin etkisi altındadır.

Osmanlı Devleti'nde Enderun Mekteplerinde kamu yönetimi eğitimi verildiği bilinmektedir (Eryılmaz, 2014: 73). Enderun, Batı dünyasında da ilk resmi kamu yönetimi okullarından biri olarak değerlendirilmektedir (Polatoğlu, 2001: 65). Cumhuriyet sonrası dönemde ise kamu yönetimi öğretiminin kuruluş sürecinin ana aktörü Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'dir (Mıhçıoğlu, 1988: 85). 1957 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde Amme İdaresi Kürsüsünün kurulması, 1967 yılında bu kürsünün adının Kamu Yönetimi Kürsüsü olarak değiştirilmesi bu konudaki en önemli gelişmeler arasındadır. 1981 yılında yürürlüğe giren YÖK kanunu ile birlikte Kamu Yönetimi

*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kyaman@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9844-4264

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Yaman, K. (2023). Türk Üniversiteleri Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir Araştırma. *UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi*, 3(2), 89-98.

bölümü bütün İktisadi ve İdari Bilimler ile Siyasal Bilgiler Fakültelerinde bağımsız bir bölüm olarak kurulmaya başlanmıştır (Eryılmaz, 2014: 76).

Bu arada 1953 yılında kamu yönetiminin çağdaş düşüncelere göre gelişmesine yararlı surette çalışmalar yapmak, yöneticileri yetiştirmek, kamu yönetimi konusunda derleme ve yayın çalışmalarında bulunmak amacıyla kurulan (Eryılmaz, 2014: 76; Kurban, 2016: 76) Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Türkiye’de kamu yönetimi eğitiminin önemli gelişmeleri arasında yer almaktadır. 2018 yılında ise bu kuruluş işlevini büyük ölçüde yitirmiş ve Hacı Bayram Veli Üniversitesine devredilmiştir.

10. Literatür

Türkiye’de bu araştırma sorusuna cevap arayan ve bu araştırmanın amacına tam olarak uyan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Benzeri bir çalışma olarak Yaman (2021: 678) tarafından yapılan araştırmada Türkiye’deki üniversitelerde “Kentleşme ve Çevre Sorunları” alanında çalışan öğretim üyelerinin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Sonuçta Marmara Üniversitesi araştırmanın yapıldığı yıl itibarıyla devlet ve vakıf üniversiteleri içinde 12,25 puanla en güçlü üniversitesi olduğu bulunmuştur (Yaman, 2021: 678). Ayrıca Cömertler (2018)’in Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinin öğretim elemanları için yaptığı çalışma benzeri bir araştırma olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada 21 şehir ve bölge planlama bölümünde görevli öğretim elemanlarının yeterliliği, öğretim üyesi sayısı, öğretim kadrosu çeşitliliği vb. özellikleri araştırılmıştır. Yıldırım (2023: 5) Türkiye’de lisans düzeyinde kamu yönetimi eğitimi ve öğretimi veren kurumların mevcut durumunu özetlemiş ve 2021 yılı itibarıyla 136 devlet ve 52 vakıf üniversitesinde KY/SBKY bölümlerinde kamu yönetimi öğretimi verildiğini hesaplamıştır. Özkaral (2018) ise Türkiye’de kamu yönetimi bölümleri üzerine hazırladığı doktora tezinde öğretim müfredatlarının içeriği bakımından, batılı öğretim modellerinden etkilenecek melez ve çoğulcu bir görüntü sergilediğini belirtmiştir. Ayrıca bu araştırmada geliştirilen BAGİ indeksi kurgulanırken küresel çapta araştırmalar yapan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen İnsani Gelişim İndeksi (UNDP, 2023a), Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk İndeksi (UNDP, 2023b) ve Cinsiyet Sosyal Normları İndeksi (UNDP, 2023c)’ndeki temel mantıktan yararlanılmıştır.

11. Yöntem

Araştırma kapsamına alınacak öğretim elemanlarını belirlemek için Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) web sitesi 26.06.2023- 10.07.2023 tarihleri arasında taranmıştır. Tarama işlemi ana sayfadaki “Tüm Üniversiteler” linkinde yer alan Türkiye’deki tüm üniversiteler sekmesi manuel olarak kontrol edilerek yapılmıştır. Ayrıca YÖK Lisans atlasından lisans programı olarak “Kamu Yönetimi” ve “Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi” (KY/SBKY) anahtar kelimeleri kullanılarak araştırma konusuna giren öğretim elemanlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece aynı üniversitenin birden fazla fakültesi altında aranan kritere uygun bölümlerin olup olmadığı kontrol edilmiştir. Nitekim Aydın Adnan Menderes, Çanakkale Onsekiz Mart ve Gaziantep Üniversitelerinde böyle bir durumla karşılaşmıştır. Böylece araştırmaya dâhil edilmeyen araştırma kapsamına giren bir bölüm/program kalmamıştır. İncelenen üniversitelerin sadece birinde (İstanbul Bilgi Üniversitesi) KY/SBKY bölümü Uluslararası İlişkiler Bölümünün altında bir program olarak yer almaktadır. Araştırma konusu kapsamına girdiği için bu bölüm de değerlendirmeye alınmıştır. Vakıf üniversitelerinde ise devlet üniversitelerinden farklı olarak farklı fakülteler ya da bölümler altında KY/SBKY program ya da anabilim dallarına rastlanmıştır. Kadrosu araştırma görevlisi ya da doktor öğretim üyesi olup da Doçent unvanını alanlar Doçent statüsünde araştırmaya dâhil edilmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki üniversiteler kapsam dışı bırakılmıştır.

KY/SBKY bölümlerine bağlı olarak faaliyette bulunan anabilim dalları bu araştırmaya özgü olarak ayrıca sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma anabilim dalları olabildiğince yalın olarak bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin sadece siyaset bilimi, hukuk bilimleri ya da yönetim bilimleri gibi. İki farklı ana bilim dalı konusunu içerenler ise (Yerel Yönetimler ve Siyaset, Siyaset ve Yönetim Bilimleri gibi) “Karma” olarak adlandırılmıştır.

Araştırma kapsamına giren öğretim üyelerinin adı soyadı, kadrosunun bulunduğu üniversite, üniversite tipi (vakıf/devlet), birimi (fakülte), bölümü, anabilim dalı/programı, ünvanlı bilgileri derlenmiştir. Sonuçta üniversitelerin ilgili fakültelerin “KY/SBK Y” bölüm, program ya da anabilim dalında görev yapan öğretim elemanlarının sayıları bulunmuş ve bundan yola çıkılarak üniversitelerin araştırılan bölümleri açısından Bölüm Akademik Güç İndeksi (BAGİ) hesaplanmıştır. BAGİ hesabında öğretim elemanlarının ünvanlarına göre 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda belirlenen ek ders ücreti gösterge rakamları esas alınarak ve en düşük katsayı olan 160 rakamı 1’e indirgenerek Profesör için 1,88, Doçent için 1,66, Doktor Öğretim Üyesi için=1,25 ve Öğretim Görevlisi/Araştırma Görevlisi için 1 katsayısı kullanılmıştır. Araştırma görevlileri için belirlenen katsayı öğretim görevlileri ile eşit kabul edilmiştir. BAGİ hesabında ek ders ücret katsayısının esas alınmasının nedeni bu ünvanlar arasındaki farklılığı ifade edebilmek için en uygun sayısal parametre oluşudur. Formülün değişkenleri aşağıdaki gibidir.

$$BAGİ = P * K1 + D * K2 + O * K3 + A * K4 + O * K4$$

Bu Formülde;

P=Profesör Sayısı

D=Doçent Sayısı

DO=Doktor Öğretim Üyesi Sayısı

A=Araştırma Görevlisi Sayısı

O=Öğretim Görevlisi Sayısı

K1=300 (Profesör Katsayısı)

K2=250 (Doçent Katsayısı)

K3=200 (Doktor Öğretim Üyesi Katsayısı)

K4=160 (Araştırma Görevlisi ve Öğretim Görevlisi Katsayısı)’nı temsil etmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinin “KY/SBK Y” bölümlerinde görev yapan öğretim elemanları sayısı ve ünvanına göre üniversitelerin ilgili bölümlerinin Bölüm Akademik Güç İndeksini (BAGİ) hesaplayarak bir sıralama oluşturulmaktır. Bu sıralama 10 Temmuz 2023 tarihi itibarı ile geçerli bir durumu göstermektedir.

3.2. Araştırma Sorusu

Bu çalışmada cevap aranan temel soru şu şekildedir:

1-Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinin KY/SBK Y bölümlerinde akademik ünvanlarına göre kadrolu olarak ne kadar öğretim elemanı görev yapmaktadır?

2- KY/SBK Y bölümleri hangi fakültelele bağlı olarak örgütlenmiştir?

3- KY/SBK Y bölümleri altında hangi anabilim dalları yer almaktadır ve bu anabilim dallarında görev yapan öğretim üyelerin sayıları ne kadardır?

4- Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinin KY/SBK Y bölümleri Bölüm Akademik Güç İndeksine göre sıralandığında en güçlü ve en zayıf bölümler hangi üniversitelerdedir?

12. Bulgular

Araştırma konusuna giren üniversite sayıları çok fazla olması nedeni ile devlet ve vakıf üniversiteleri ayrı tablolar halinde sunulmuştur. Türkiye'deki devlet üniversitelerinde tam zamanlı olarak çalışan öğretim elemanlarının unvanlara göre dağılımı ve hesaplanan BAGİ puanları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablodaki veriler incelendiğinde devlet üniversiteleri arasında İstanbul Üniversitesi KY/SBK Y bölümünün toplam 43 öğretim elemanı ve 64,76 BAGİ puanı ile ilk sırada, Ankara Üniversitesinin 38 öğretim elemanı ve 57,26 BAGİ puanı ile ikinci sırada, Marmara Üniversitesi'nin ise 35 öğretim elemanı ve 53,59 BAGİ puanı ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Devlet üniversiteleri arasında ise Yozgat Bozok, Siirt ve Trabzon üniversiteleri en düşük BAGİ puana sahip olup listenin son üç sırasında yer aldıkları görülmektedir. Bu durum Trabzon Üniversitesi için yeni kurulmuş olma (kuruluş 2018), Siirt (kuruluş 2007) ve Yozgat Bozok Üniversiteleri (kuruluş 2006) mahrumiyet bölgelerinde olmaları ile açıklanabilir.

Tablo 1. Devlet üniversitelerin KY/SBK Y Bölümü Akademik Kadroları ve BAGİ puanları

S.	Üniversite	P	D	Ü	A	Ö	T	BAGİ	S.	Üniversite	P	D	Ü	A	Ö	T	BAGİ
1	İstanbul	1	1	1	5	0	4	64,76	4	Osmaniye K.A	3	1	3	6	0	1	17,05
2	Ankara	1	5	4	8	4	3	57,26	4	Atatürk	1	4	2	6	0	1	17,02
3	Marmara	1	4	1	5	0	3	53,59	5	N. Erbakan	4	2	2	3	0	1	16,34
4	Ankara HBV	1	6	7	8	1	3	48,39	5	Munzur	1	3	5	3	0	1	16,11
5	ODTÜ	5	1	5	1	1	3	45,91	5	Yalova	2	2	4	4	0	1	16,08
6	Sakarya	1	3	3	7	0	2	34,53	5	Bandırma	2	1	4	5	0	1	15,42
7	Çanakkale	4	5	7	9	0	2	33,57	5	Bartın	1	1	3	7	1	1	15,29
8	Medeniyet	4	5	7	9	0	2	33,57	5	Osmangazi	2	2	4	3	0	1	15,08
9	Aksaray	6	3	5	1	0	2	32,51	5	Bayburt	0	4	1	7	0	1	14,89
1	İnönü	6	7	3	5	0	2	31,65	5	Bilecik	0	5	2	4	0	1	14,8
1	Yıldırım	3	4	9	5	2	2	30,53	5	Sütçü İmam	1	1	5	5	0	1	14,79
1	Dumlupınar	4	3	1	5	0	2	30	5	Afyon	2	2	2	5	0	1	14,58
1	Hacettepe	9	2	2	6	1	2	29,74	6	Harran	2	3	3	2	0	1	14,49
1	Trakya	8	2	5	5	0	2	29,61	6	Celâl Bayar	2	2	1	6	0	1	14,33
1	Alparslan	1	2	5	1	2	2	29,45	6	Burdur	2	3	2	3	0	1	14,24
1	S. Demirel	8	3	4	4	0	1	29,02	6	Fırat	0	3	4	4	0	1	13,98
1	Kocaeli	3	8	2	7	0	2	28,42	6	Dicle	1	2	3	5	0	1	13,95
1	Pamukkale	3	5	6	4	2	2	27,44	6	Ardahan	0	3	3	4	1	1	13,73
1	Hitit	3	5	5	6	1	2	27,19	6	Bülent Ecevit	1	3	2	4	0	1	13,36
2	Adnan	4	2	1	2	1	1	26,34	6	Kastamonu	0	3	5	2	0	1	13,23
2	Sıtkı Koçman	6	3	3	5	1	1	26,01	6	Kırşehir	1	0	5	5	0	1	13,13
2	KTÜ	4	5	4	5	0	1	25,82	6	Artvin Çoruh	0	2	3	6	0	1	13,07
2	Muş Alparslan	2	5	6	6	0	1	25,56	7	Batman	2	5	0	1	0	8	13,06
2	İzzet Baysal	5	5	5	1	0	1	24,95	7	Bingöl	2	0	5	3	0	1	13,01
2	Akdeniz	4	2	8	3	0	1	23,84	7	Kilis 7 Aralık	0	1	5	5	0	1	12,91
2	Kırıkkale	4	3	5	4	1	1	23,75	7	Kafkas	0	2	1	8	0	1	12,57
2	Karabük	3	2	7	6	0	1	23,71	7	Bitlis Eren	0	4	3	2	0	9	12,39
2	Çankırı	2	1	7	8	1	1	23,17	7	Tarsus	0	2	4	4	0	1	12,32
2	Selçuk	6	3	3	2	1	1	23,01	7	Amasya	1	2	4	2	0	9	12,2
3	Karaman	1	6	4	6	0	1	22,84	7	Sinop	1	1	4	3	0	9	11,54
3	Gaziantep	1	5	6	5	0	1	22,68	7	Düzce	0	3	2	4	0	9	11,48
3	19 Mayıs	4	5	2	4	0	1	22,32	7	Samsun	1	1	3	4	0	9	11,29
3	Erzincan	3	2	5	7	0	1	22,21	8	Şirnak	0	0	5	5	0	1	11,25
3	Ankara SB.	3	3	5	5	0	1	21,87	8	Giresun	1	4	2	0	0	7	11,02
3	Anadolu	3	6	3	2	0	1	21,35	8	Tekirdağ	0	3	3	2	0	8	10,73
3	Mersin	4	5	1	4	0	1	21,07	8	Erciyes	3	1	1	2	0	7	10,55
3	Bursa Uludağ	4	3	5	2	0	1	20,75	8	Uşak	0	1	3	5	0	9	10,41
3	Hatay	5	2	3	4	0	1	20,47	8	İzmir	1	3	2	1	0	7	10,36
3	Niğde	2	5	3	4	0	1	19,81	8	Sivas	3	0	2	2	0	7	10,14
4	Tokat	1	5	5	3	0	1	19,43	8	Ordu	0	2	3	3	0	8	10,07
4	Dokuz Eylül	3	1	7	3	0	1	19,05	8	Ağrı	1	2	3	1	0	7	9,95
4	Kırklareli	0	4	5	6	0	1	18,89	8	Adıyaman	1	0	3	4	0	8	9,63

4	Rize	1	3	4	7	0	1	18,86	9	Balıkesir	1	2	2	0	0	5	7,7
4	Gümüşhane	2	3	3	6	0	1	18,49	9	Iğdır	1	1	2	1	0	5	7,04
4	Katip Çelebi	1	6	2	4	0	1	18,34	9	Yozgat Bozok	0	2	1	2	0	5	6,57
4	Van Yüzüncü	2	1	7	3	1	1	18,17	9	Siirt	0	0	3	1	0	4	4,75
4	Kırşehir	1	3	3	7	0	1	17,61	9	Trabzon	0	1	2	0	0	3	4,16
P=Profesör, D=Doçent, Ü=Doktor Öğretim Üyesi, A=Ar. Görevlisi, Ö= Öğretim Görevlisi, T=Topla																	

Tablo 2’de vakıf üniversiteleri KY/SBK Y bölümlerinin unvanlara göre öğretim elemanı sayıları ve BAGİ puanları verilmiştir. Buna göre vakıf üniversiteleri arasında İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi KY/SBK Y bölümü toplam 17 öğretim elemanı ve 25,2 BAGİ puanı ile ilk sırada yer almıştır. İstanbul Medipol Üniversitesi 14 öğretim elemanı ve 18,33 BAGİ puanı ile ikinci sırada, İstanbul Beykent Üniversitesi ise 14 öğretim elemanı ve 17,29 BAGİ puanı ile üçüncü sırada yer almıştır. Vakıf üniversiteleri arasında en düşük puana sahip olan Kapadokya, İstanbul Arel ve Ankara Bilim Üniversitelerinin son üç sırada yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeni, Ankara Bilim Üniversitesi açısından 2020 yılında kurulmuş olması ve henüz gelişme aşamasında bulunması ile açıklanabilir. Ancak İstanbul Arel (kuruluş 2007) ve Kapadokya (kuruluş 2005) üniversiteleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Tablo 2. Vakıf üniversitelerin KY/SBK Y Bölümü Akademik Kadroları ve BAGİ puanları

S	ÜNİVERSİTE	Prof	Doç	DÖÜ	Ar.Gör	Öğ. Gör.	TOP	BAGİ
1	İhsan Doğramacı Bilkent	2	9	2	1	3	17	25,2
2	İstanbul Medipol	2	2	5	5	0	14	18,33
3	İstanbul Beykent	1	1	7	5	0	14	17,29
4	Avrasya	1	1	5	2	0	9	11,79
5	Kadir Has	3	0	4	1	0	8	11,64
6	İstanbul Kent	1	1	4	3	0	9	11,54
7	İstanbul Aydın	3	0	2	3	0	8	11,14
8	İstanbul Bilgi	2	2	1	2	0	7	10,33
9	İstanbul Gelişim	1	0	5	2	0	8	10,13
10	Atılım	1	2	3	1	0	7	9,95
11	İstinye	2	0	3	2	0	7	9,51
12	Nuh Naci Yazgan	1	1	3	2	0	7	9,29
13	Altınbaş	0	2	3	2	0	7	9,07
14	Yeditepe	2	1	2	1	0	6	8,92
15	İstanbul Rumeli	1	0	4	2	0	7	8,88
16	Doğuş	1	1	2	2	0	6	8,04
17	İstanbul Nişantaşı	0	1	3	2	0	6	7,41
18	Kapadokya	1	0	2	3	0	6	7,38
19	İstanbul Arel	0	2	1	2	0	5	6,57
20	Ankara Bilim	0	1	2	1	0	4	5,16

Devlet ve vakıf üniversitesi ayrımı yapılmaksızın Türkiye’deki üniversitelerin KY/SBK Y bölümlerinin BAGİ sıralamalarına bakıldığında üç devlet üniversitesinin (İstanbul, Ankara ve Marmara) ilk üç sırayı aldıkları, son üç sırada ise Ankara Bilim (vakıf), Siirt (devlet) ve Trabzon (devlet) üniversitelerinin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 3’de üniversite türüne (devlet veya vakıf) ve akademik unvanlara göre KY/SBK Y bölümlerinde görev yapan öğretim elemanı sayısı ve oranları verilmiştir. Buna göre incelenen bölümlerde 284 Profesör (%18,5), 317 Doçent (%20,6), 444 Doktor Öğretim Üyesi (%28,9), 467 Araştırma Görevlisi (%30,4) ve 25 Öğretim Görevlisi (%1,6) görev yapmaktadır. Bunların arasında

en büyük oran ve sayıyı Araştırma Görevlileri oluşturmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda karşılaşılan önemli bir konu da Doçent unvanını aldığı halde halen araştırma görevlisi kadrosunda bulunan 8 adet akademisyenin var olduğudur. Muhtemelen norm kadro sorunu ya da kadro açılmaması gibi nedenle bu öğretim elemanlarının hak ettikleri kadrolara atanmadıkları öngörülmektedir. Bu duruma Ankara, Çankırı Karatekin, İstanbul Bilgi, Kocaeli, Ondokuz Mayıs ve Trakya Üniversitelerinde rastlanmıştır. Ayrıca 71 adet Doçent ünvanlı öğretim üyesinin araştırmanın yapıldığı tarih itibarı ile Doktor Öğretim Üyesi kadrosunda buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırma evreninde yer alan toplam 1537 öğretim elemanının %89,5'u (1375) devlet üniversitesinde, %10,5'i ise (162 adet) vakıf üniversitelerinde görev yapmaktadır.

Tablo 3. KY/SBK Y Bölümlerinde Unvanlara Göre Öğretim Elemanı Sayıları

Ünvanlar	Devlet		Vakıf		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Profesör	258	19	25	15	283	18
Doçent	290	21	27	17	317	21
Doktor Öğretim Üyesi	381	28	63	39	444	29
Araştırma Görevlisi	423	31	44	27	467	30
Öğretim Görevlisi	22	2	3	2	25	2
Toplam	1375	100	162	100	1537	100

KY/SBK Y bölümlerin hangi fakülteler altında yer aldığına ilişkin veriler Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre KY/SBK Y bölümleri İktisadi ve İdari Bilimler, Siyasal Bilgiler, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler, İnsan ve Toplum Bilimleri, İşletme ve Sosyal ve Beşeri Bilimler olmak üzere altı ayrı fakülte adı altında örgütlenmiş durumdadır. Toplam 1537 öğretim elemanının 1112'si (%73) İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi bünyesinde görev yapmaktadır. İktisadi ve İdari Bilimler fakülteleri KY/SBK Y bölümlerinin bulunduğu 117 fakültenin %76,07'sini (89 fakülte) teşkil etmektedir. Buna göre KY/SBK Y bölümleri bu fakültelerde yoğunlaşmış durumdadır. Bünyesinde KY/SBK Y bölümü barındıran 12 adet Siyasal Bilgiler Fakültesi olup bu fakültelerdeki öğretim elemanlarının oranı ise %18,22'dir. KY/SBK Y bölümlerinin her geçen gün Siyasal Bilgiler Fakültesi adı altında yer almaya başladıkları da gözlenmektedir. Tablo 4'de en ilginç ayrıntı ise İşletme Fakültesi altında KY/SBK Y bölümünün yer almış olmasıdır. Bu duruma Atılım ve Adnan Menderes Üniversitelerinde rastlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi üç üniversitede (Aydın Adnan Menderes, Çanakkale On sekiz Mart ve Gaziantep) iki ayrı fakülte altında KY/SBK Y bölümünün var olması KY/SBK Y bölümlerinin 114 ayrı üniversite bünyesinde toplandığını göstermektedir. Mevcut uygulamada birbirine yakın fakülte adlarına yer verilmesi karışıklığa yol açmakta olup tüm KY/SBK Y bölümlerinin İktisadi ve İdari Bilimler ve Siyasal Bilgiler fakülteleri altında toplanması daha uygun görülmektedir.

Tablo 4. KY/SBK Y Bölümlerinin Yer Aldığı Fakülteler ve Öğretim Elemanı Sayıları

Fakülteler	Fakülte Sayısı	Oran (%)	Akademik Unvanlar						
			Profesör	Doçent	Doktor Öğretim Üyesi	Öğretim Görevlisi	Ar. Görevlisi	Top.	%
İktisadi ve İdari Bilimler	89	76,07	192	238	327	14	351	1122	73,00
Siyasal Bilgiler	12	10,26	74	54	67	8	77	280	18,22
İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler	11	9,40	12	16	34	3	30	95	6,18
İnsan ve Toplum Bilimleri	2	1,71	2	3	7	0	6	18	1,17

İşletme	2	1,71	2	4	8	0	1	15	0,98
Sosyal ve Beşeri Bilimler	1	0,85	2	2	1	0	2	7	0,46
Toplam	117	100	284	317	444	25	467	1537	100

Tablo 5’de ise araştırma kapsamındaki bölümlerinin hangi adlar altında tanımlandığına ve bu bölümlerde görev yapan öğretim elemanlarının ve bölümlerin sayılarına ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre incelenen öğretim elemanlarından SBKY bölümünde görev yapanların oranı %82,76, Kamu Yönetimi bölümünde görev yapanların ise %16,79’dur. Bu oranlara paralel olarak 94 fakültede SBKY, 22 fakültede ise Kamu Yönetimi adı tercih edilmektedir. Sadece bir üniversitede (İstanbul Bilgi) Uluslararası İlişkiler bölümü altında SBKY programına yer verildiği için bu bölüm de araştırma kapsamına alınmıştır.

Tablo 5. Bölüm Adlarına Göre Öğretim Elemanı ve Fakülte Dağılımı

Bölümler	Öğretim Elemanı		Fakülte	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Kamu Yönetimi	258	16,79	22	18,80
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1272	82,76	94	80,34
Uluslararası İlişkiler	7	0,46	1	0,85
Toplam	1537	100,00	117	100

Tablo 6’da KY/SBKY bölümlerinin altında hangi anabilim dalı ya da programların bulunduğuna ilişkin veriler yer almaktadır. Özellikle vakıf üniversitelerinde ana bilim dalı yerine program deyimi kullanıldığı için her iki terim birleştirilerek aynı sütunda verilmiştir. Ayrıca daha iyi anlaşılması açısından ana bilim dalları gruplandırmaya tabi tutulmuştur. Bu gruplandırmada çoğu İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde bulunan ana bilim dalları isimlerinden yararlanılmıştır. Bu gruplandırmada farklı ana bilim dalını bir arada bulunduran (örneğin Siyaset ve Yönetim Bilimleri, Yerel Yönetimler ve Siyaset gibi) “karma” grup adı altında toplanmıştır. Böylece ana bilim dalı gruplandırmasının olabildiğince yalın olmasına çalışılmıştır. Tablo 6’daki veriler incelendiğinde ana bilim dalı gruplandırmasına göre incelenen öğretim elemanlarının %32 Siyaset Bilimi, %25,11’i Yönetim Bilimleri, %15,35’i ise karma alanlarda çalışmaktadır. Ana bilim dalı bazında da Siyaset ve Sosyal Bilimler %28,43 ile en çok çalışılan ana bilim dalı olduğu görülmektedir. Siyaset ve Sosyal Bilimleri %20,10 ile Yönetim Bilimleri, %14,25 ile SBKY ana bilim dalı takip etmektedir. Böylece KY/SBKY bölümlerinde siyaset bilimi ana bilim dalının egemen olduğu görülmektedir. Bazı üniversitelerin SBKY ve Kamu Yönetimi tanımlamalarını hem bölüm adı hem de ana bilim dalı adı olarak kullanmaları bu araştırmanın amacı açısından kavram karmaşasına yol açtığını belirtmek gerekmektedir. Bölüm ve ana bilim dalı adlandırılmasındaki bu karmaşa ilgili öğrencilerin yatay geçişlerinde, işe alınmalarında sorunlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tabloda dikkat çeken bir başka durum da bir üniversitenin (İstanbul Üniversitesi) SBKY bölümü altında İktisat ve Maliye ana bilim dallarına yer vermiş olmasıdır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde yer alan İktisat ve Maliye gibi bölümlerin İstanbul Üniversitesinde KY/SBKY bölümüne bağlı olarak ana bilim dalı düzeyinde kurulduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğretim Elemanlarını Ana Bilim Dalı/Program Adlarına Göre Dağılımı

Gruplar	Sayı	Oran	Ana Bilim Dalı/Program	Adet	Oran
Siyaset Bilimi	485	32	Karşılaştırmalı Siyaset	24	1,56
			Siyasal Hayat ve Kurumlar	1	0,07
			Siyaset Bilimi	20	1,30
			Siyaset ve Sosyal Bilimler	437	28,43
			Siyasi Tarih	3	0,20

Hukuk Bilimleri	187	12,17	Devletler Hukuku	3	0,20
			Hukuk Bilimleri	182	11,84
			İdare Hukuku	1	0,07
			Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku	1	0,07
Kentleşme ve Çevre Sorunları	215	13,99	Kent ve Çevre Bilimleri	2	0,13
			Kentleşme ve Çevre Sorunları	210	13,66
			Kentleşme Bilimleri	3	0,20
Yönetim Bilimleri	386	25,11	Yönetim Bilimleri	309	20,10
			Yerel Yönetimler	11	0,72
			Kamu Yönetimi	66	4,29
Kamu Politikası	15	0,98	Kamu Politikası	5	0,33
			Kamu Politikaları	10	0,65
Karma	236	15,35	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	219	14,25
			Siyaset ve Yönetim Bilimleri	6	0,39
			Yerel Yönetimler ve Siyaset	6	0,39
			Mahalli İdareler ve Şehircilik	4	0,26
			Kent, Çevre ve Yerel Yönetim	1	0,07
Diğer	11	0,72	İktisat	6	0,39
			Maliye	4	0,26
			Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları	1	0,07
Veri yok	2	0,13		2	0,13
Toplam	1537	100		1537	100,0

13. Sonuç ve Tartışma

Üniversiteler bir toplumun gelişmesi, kalkınması ve uluslararası alanda söz sahibi olabilmesi için en önemli kurumlarından biridir. Bunun için üniversitelerin öğretim kadrosunun güçlü olması, araştırma geliştirme bütçelerinin yeterli olması, uluslararası alanda tanınıyor olması gerekmektedir. Üniversitelerin Fen, Mühendislik ve Sağlık bilimleri ile ilgili fakülte ve bölümleri ulusal ve uluslararası fonlardan daha yüksek oranda pay alırken sosyal bilimler bu konuda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlerle ilgili disiplinlerin desteklenmesi ve daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. KY/SBKY bölümleri genellikle İktisadi ve İdari Bilimler ile Siyasal Bilgiler Fakülteleri altında yer almakta olup sosyal bilimler alanında öne çıkan bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Özellikle genel ve yerel seçimlerin, referandumların, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yoğun olduğu dönemlerde siyaset bilimi alanında uzman akademisyenlerin görsel, işitsel ve sosyal medyada sıkça yer aldıkları görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'deki üniversitelerde siyaset bilimcilerin görev yaptığı KY/SBKY bölümlerinin akademik potansiyelinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bu araştırma ile Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin farklı fakülteler bünyesinde bulunan KY/SBKY bölümleri, ana bilim dalları ve programları incelenmiştir. Araştırma kapsamına hem öğretim üyeleri hem de araştırma görevlileri ve öğretim görevlileri dahil edilmiştir. Öğretim elemanlarının bağlı oldukları fakülte, bölüm, ana bilim dallarının neler olduğu, sahip oldukları unvanlara göre sayıları hesaplanarak bu araştırmaya özgü geliştirilen Bölüm Akademik Güç İndeksi (BAGİ) hesaplanmıştır. Böylece Temmuz 2023 itibarı ile Türkiye'nin en güçlü KY/SBKY bölümleri ve bağlı oldukları üniversiteler sıranmış ve üniversiteler arasında karşılaştırma yapabilme imkânı sağlanmıştır.

Araştırma evrenine Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin Kamu Yönetimi veya SBKY bölümünde kadrolu olarak görev yapan öğretim elemanları dahil edilmiştir. Bu özelliğe uyan toplam 1537 öğretim elemanı tespit edilmiş olup bunların %18'i profesör, %21'i doçent, %29'u doktor öğretim üyesi, %30'u araştırma görevlisi ve %2'si öğretim görevlisidir. Bu öğretim elemanları 96 devlet ve 20 vakıf üniversitesinde görev yapmaktadırlar. Bünyesindeki herhangi bir fakültesinde KY/SBKY bölümü bulunan üniversite sayısı toplamda 114 olmasına rağmen bu özelliğe sahip 117

fakültenin var oluşu üç üniversitede ayrı fakülte bünyesi altında KY/SBKY bölümlerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Belirli bir bölümün farklı fakülteler altında örgütlenmesi pek benimsenen bir yol değildir. Bu bölümlerin açılmasının üniversite tarafından önerilmemesi ya da YÖK tarafından onay verilmemesi gerekmektedir

Araştırma evrenindeki öğretim elemanları toplam altı ayrı fakülte altında görev yapmaktadırlar. Bunlardan bir tanesi İşletme Fakültesi'dir. Sadece Atılım ve Adnan Menderes Üniversitelerinde böyle bir uygulamaya rastlanmıştır. Geleneksel olmayan bu durumun, mezunlarının iş hayatına atılmalarında ya da yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devamında sorun teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamına sadece KY/SBKY bölümü alınmış olmakla birlikte ana bilim dalı adı ya da program adı olarak KY/SBKY terimini kullanan akademik birimler araştırmaya dâhil edilmiştir. Buna göre incelenen öğretim elemanlarından 1272'si SBKY, 258'i Kamu Yönetimi, 7'si ise Uluslararası İlişkiler bölümünde görev almaktadır. Bu bölümler 117 fakülteden 94'ünde SBKY, 22'sinde Kamu Yönetimi, sadece birinde ise Uluslararası ilişkiler olarak adlandırılmıştır. Bölüm bazındaki sınıflandırmada sadece İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü altında KY/SBKY ana bilim dalına yer verilmiş olması nedeni ile 7 öğretim elemanı bu araştırma kapsamında yer almıştır. Standart dışı böyle bir adlandırmanın mezuniyet sonrasında öğrenciler için sorun oluşturabileceği düşünülmektedir.

Ana bilim dalları bu araştırmaya özgü olarak 7 ayrı grupta toplanmıştır. Bu gruplandırmaya göre toplam 1537 öğretim elemanının 485'i siyaset bilimi, 386'sı yönetim bilimlerinde görev almaktadır. Ana bilim dalları bazında da 437 öğretim elemanı Siyaset ve Sosyal Bilimler, 309 öğretim elemanı da yönetim bilimleri alanında çalışmaktadır. Her iki sonuç da KY/SBKY bölümlerinde en güçlü ana bilim dallarının Siyaset ve Sosyal Bilimler ile Yönetim Bilimleri olduğu görülmektedir. Bu sınıflandırmaya göre en az sayıda öğretim elemanının istihdam edildiği ana bilim dalları ise Siyasal Hayat ve Kurumlar, İdare Hukuku, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku, Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları (1'er öğretim elemanı) olmuştur. Bunun temel nedeni olarak bu ana bilim dallarının yeni kurulmuş olması ile açıklanabilir.

İncelen üniversitelerin BAGİ sıralaması sonuçlarına göre Temmuz 2023 itibarı ile Türkiye'de KY/SBKY bölümü bulunan üniversiteler içinde 64,76 puanla İstanbul Üniversitesinin, BAGİ açısından en güçlü üniversite olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Üniversitesini 57,26 indeks puanı ile Ankara ve 53,59 puanla Marmara Üniversitesi takip etmektedir. Devlet üniversiteleri içinde son üç sırada Yozgat Bozok, Siirt ve Trabzon üniversiteleri, vakıf üniversiteleri içinde ise Kapadokya, İstanbul Arel ve Ankara Bilim üniversiteleri yer almıştır.

Bu çalışma sonunda KY/SBKY bölümlerinin geliştirilmesi için aşağıdaki önlemlerin alınması tavsiye edilebilir.

-Siyaset biliminin her geçen gün önem kazanması kamu yönetimi bölümlerinin adlarının SBKY şeklinde değiştirilmesi nedeniyle SBKY'nin tamamen birbirinden ayrılarak iki ayrı bölüm olarak örgütlenmeleri gerekmektedir. Bu durumda doğal olarak siyaset biliminde Karşılaştırmalı Siyaset, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyaset ve Sosyal Bilimler ve Siyasi Tarih gibi ana bilim dalları yer almalıdır. Kamu yönetimi bölümü altında ise Kamu Politikası, Yönetim Bilimleri, Yerel Yönetimler gibi ana bilim dallarına yer verilmelidir. Çünkü Türkiye'nin bu alandaki öncü Fakültelerinden olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bu başlıklar altında ana bilim dalı ya da bilim dalları bulunmaktadır.

-Hukuk bilimleri ana bilim dalı ise ayrı bir bölüm olarak örgütlenmeli ve Devletler Hukuku, İdare Hukuku, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku vb. gibi ana bilim dallarına yer vermelidir. Çünkü Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji, Aksaray, Ankara, Bandırma Onyediy Eylül, Kahramanmaraş Sütçü İmam ve Bartın üniversiteleri bu tür bir örgütlenmeyi uygulamaya geçirmiş durumdadırlar.

-Amerikan ve Avrupa üniversitelerinde Kamu Yönetimi bölümü altında pek karşılığı olmayan ve özellikle SBKY bölümü ile doğrudan ilişkilendirilmeyen Kentleşme ve Çevre Sorunları ana bilim dalı ayrı bir bölüm olarak örgütlenmelidir.

-İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler, Sosyal ve Beşeri Bilimler, İnsan ve Toplum Bilimleri gibi birbirine benzer farklı fakülte adları yerine İktisadi ve İdari Bilimler gibi yerleşmiş ve tanınan fakülte adları kullanılmalıdır.

-Doçentlik unvanını aldığı halde norm kadro sorunu, kadro yetersizlik sorunu gibi nedenlerde halen araştırma görevlisi kadrosunda bulunanların hak ettikleri kadroya atanabilmelerinin önünü açacak tedbirler alınmalıdır.

-Bundan sonra yapılacak KY/SBKY bölümlerinin akademik güç indeksi araştırmalarında öğretim elemanı sayısı yanında, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı, öğretim elemanlarının yayın sayıları, atıf endeksleri, yürüttükleri tez sayıları, proje sayıları gibi parametreler de kullanılmalıdır. Bu çalışmalar her yıl tekrarlanmalı ve böylece KY/SBKY bölümlerinin güç endeksleri daha kapsamlı ve etkili sonuçlar elde edilmelidir.

Kaynakça

- Aykaç, B., Durgun, Ş. ve Yayman, H. (2021). *Türkiye’de Kamu Yönetimi*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Eryılmaz, B. (2014). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Kurban, S. (2016). Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 71-81.
- Mihçioğlu, C. (1988). *Türkiye’de Çağdaş Kamu Yönetimi Öğretiminin Başlangıç Yılları*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:568.
- Ömürgönülşen, U. (2004). Türkiye’de Lisans Düzeyinde Kamu Yönetimi Öğretiminin Kurumsal Gelişimi ve Sorunları. M. K. Öktem ve U. Ömürgönülşen (Ed.), *Kamu Yönetimi: Gelişimi ve Güncel Sorunları* içinde (ss. 27-83). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Özkaral, M. (2016). Örgütler Arası Eşbiçimlilik ve Çeşitlilik: Türkiye’de Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir İnceleme. [Yayınlanmamış doktora tezi], Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polatoğlu, A. (2001). *Kamu Yönetimi: Genel İlkeler ve Türkiye Uygulaması*. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara
- Raffel, J. A. (2007). Why Has Public Administration Ignored Public Education, And Does It Matter?. *Public Administration Review*, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00703.x>.
- United Nations Development Programme (2023a), *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*. Erişim adresi: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- United Nations Development Programme (2023b), *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*. Erişim adresi:<https://hdr.undp.org/content/2023-global-multidimensional-poverty-index-mpi#/indicies/MPI>
- United Nations Development Programme (2023c), *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı*. Erişim adresi:<https://hdr.undp.org/content/2023-gender-social-norms-index-gsni#/indicies/GSNI>
- Yaman, K. (2021), Kentleşme ve Çevre Sorunları Disiplininin Bibliyometrik Analizi. *Idea Studies Journal*, 7(33), 675-684.
- Yıldırım, A. (2023). Türkiye’de Kamu Yönetimi Eğitimi Üzerine Bir Çözümleme. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-10.